

DANUTA OKOŃ

TRIBVNVS
MILITVM

Kariery senatorskie
rzymskich trybunów wojskowych
w epoce Sewerów

TRIBVNVS MILITVM

Kariery senatorskie rzymskich trybunów wojskowych w epoce Sewerów

Filio meo

UNIwersytet Szczeciński
ROZPRAWY I STUDIA T. (MCCCLXXVI) 1302

Danuta Okoń

TRIBVNVS MILITVM

Kariery senatorskie
rzymskich trybunów wojskowych
w epoce Sewerów

Szczecińskie Studia nad Starożytnością
vol. IX

Szczecin 2024

Rada Wydawnicza
Barbara Braid, Anna Cedro, Urszula Chęcińska,
Rafał Klóska, Maciej Kowalewski, Ewa Mazur-Wierzbicka, Jarosław Nadobnik,
Grzegorz Wejman, Renata Ziemińska, Magdalena Zioło,
Andrzej Skrendo – przewodniczący Rady Wydawniczej,
Elżbieta Zarzycka – dyrektor Wydawnictwa Naukowego

Recenzent
dr hab. Krzysztof Królczyk, prof. UAM

Redakcja językowa
Elżbieta Blicharska

Korekta
Paulina Iwan

Skład komputerowy
Joanna Dubois-Mosora

Danuta Okoń ORCID 0000-0003-1173-7043

Wersja elektroniczna publikacji dostępna na licencji CCBY-SA 4.0
po 12 miesiącach od daty wprowadzenia do obrotu

© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2024

DOI 10.18276/978-83-7972-693-6

ISBN 978-83-7972-693-6 (online)
ISBN 978-83-7972-692-9 (print)
ISSN 0860-2751

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU SZCZECIŃSKIEGO
Wydanie I. Ark. wyd. 7,0. Ark. druk. 8,12. Format B5

Spis treści

Praefatio.....	7
Rozdział I – Zagadnienia wprowadzające.....	15
1. Nomenklatura trybunów wojskowych w inskrypcjach	15
2. Nominacje trybunów.....	18
3. Zestawienia liczbowe.....	21
4. Pochodzenie terytorialne i społeczne trybunów.....	24
Wnioski.....	26
Rozdział II – Wyróżnienia specjalne (<i>dona militaria, adlectiones, commendatio Augusti</i>).....	29
1. <i>Dona militaria</i>	29
2. <i>Adlectiones</i>	34
3. <i>Commendatio Augusti</i>	41
Wnioski.....	51
Rozdział III – Wyższe dowództwa wojskowe (<i>legatus legionis, praepositus, dux</i>)	53
1. <i>Legatus legionis, praepositus, dux</i> – uwarunkowania.....	53
2. <i>Legatus legionis</i>	59
3. <i>Praepositus</i>	62
4. <i>Dux</i>	63
5. <i>Viri militares</i> w epoce Sewerów	65
6. Czy armią rzymską dowodzili dyletanci?	68
Wnioski.....	69
Rozdział IV – Namiestnictwa prowincji pretorskich i konsularnych.....	71
1. Uwarunkowania administracyjne.....	71
2. Zestawienia tabelaryczne <i>cursus honorum</i>	76
3. Szczegółowa analiza etapowa	88
A. <i>Laticlavii</i>	88
B. <i>Angusticlavii</i>	95
Wnioski.....	98
Zakończenie – Modele karier <i>tribuni laticlavii</i> i <i>tribuni angusticlavii</i>	99
Appendix – Lista trybunów wojskowych.....	101
Bibliografia	107
Wykaz skrótów.....	115

Wykaz tabel.....	117
Indeks postaci antycznych.....	119
Abstrakt	125
Abstract.....	127

Praefatio

Epoka rządów Sewerów (193–235 r.) – ostatniej dynastii pryncypatu, cieszy się niezmiennie dużym zainteresowaniem czytelników (i badaczy) ze względu na jej przełomowe znaczenie w dziejach Rzymu. Utrwalany od czasów Augusta (przez kolejnych princepsów) porządek państwa oparty był na zasadzie współpracy cesarza z senatem i dogmacie ekspansji terytorialnej. Realizacja tych standardów zapewniała cesarzowi obwołanie go dobrym princepsem (*princeps bonus*) i deifikację, natomiast ich niewypełnienie groziło uznaniem cesarza za złego (*princeps malus*) i pośmiertnym skazaniem go przez senat na *damnatio memoriae*. W administracji państwa dominującą rolę odgrywali przedstawiciele elity społeczeństwa, czyli członkowie stanu senatorskiego, w drugiej zaś kolejności stanu ekwickiego. Relacje princepsów z senatem pogorszyły się wraz z uzurpacjami i wojnami domowymi, które były niemal stałym elementem za rządów Sewerów. Cesarze z tej dynastii władzę sprawowali dzięki współpracy z armią, w której dowódcami byli zarówno senatorowie, jak i ekwici. Znamienne były słowa wypowiedziane przez Septimiusa Severusa do synów, Caracalli i Gety, na łożu śmierci: „Żyjcie w zgodzie, wzbogacajcie żołnierzy, a całą resztą pogardzajcie” (Cassius Dio 77, 15, 2). Relacje Sewerów z senatem tylko okresowo można było uznać za dobre, choć princepsi cały czas wprowadzali do niego swoich protegowanych, próbując przekształcić ten organ w posłuszne sobie narzędzie. Rządy władców tej dynastii można tym samym uznać za przełomowe, a ich samych za prekursorów dominatu.

Niniejsza monografia jest podsumowaniem kilkuletnich badań, których wyniki systematycznie publikowałam w języku angielskim w czasopiśmie *Eos* (w latach 2019–2023). Stanowi ukłon w stronę polskiego Czytelnika niemającego kontaktu z literaturą światową. Została poświęcona armii rzymskiej, a konkretnie jednemu ze stanowisk oficerskich – trybunatowi wojskowemu (*tribunatus militum*). Funkcja ta była obejmowana w młodym wieku i pełniły ją osoby stanu senatorskiego (*laticlavii*) oraz ekwickiego (*angusticlavii*). Mając na uwadze, że wojsko było ważnym filarem władzy dynastii, należy zakładać wyjątkowe kariery osób z nim związanych. Analiza ich *cursus honorum* jest podstawą badawczą pracy. Niniejsza monografia utrzymuje się tym samym w głównym nurcie moich badań i jest suplementarna do wcześniejszych prac o senacie i stanie senatorskim w epoce Sewerów.

W analizach wzięłam pod uwagę wszystkich trybunów wojskowych, którzy uzyskali godność senatora i piastowali ją w czasach Sewerów. Spośród znanych nam 1682 senatorów tej epoki źródła inskrypcyjne potwierdzają służbę w charakterze trybuna wojskowego w przypadku 123 z nich. Należy założyć, że zasilali oni w senacie stronnictwo cesarskie.

Celem pracy było ustalenie, jakie znaczenie w karierze młodego senatora miał trybunat, na ile ułatwiał objęcie wyższych urzędów o charakterze wojskowym (*legatus legionis*, *praepositus*, *dux*) i cywilnym (w tym namiestnictw prowincji z obsadą legionową). Przyjęłam założenie, że oddanie sprawom państwa i dynastii skutkowało karierą, obfitującą w urzędy obu kategorii. Dodatkowym celem było odniesienie się do dwóch istotnych problemów, które pomimo długich dyskusji badaczy pozostają nierozstrzygnięte – kogo możemy określać mianem *vir militaris* i czy armią rzymską dowodzili dyletanci. Zaproponowałam w pracy uściślenie terminu *vir militaris* oraz dynamiczne spojrzenie na kwestie dowodzenia armią rzymską (w miejsce dotychczasowego – statycznego). Przy analizie zebranych karier senatorskich posłużyłam się klasyfikacją, opartą na pochodzeniu społecznym oraz na przebiegu kolejnych etapów kariery (przedsenatorski, od kwestury do pretury, po preturze, po konsulacie) ze szczególnym uwzględnieniem etapu po preturze. Zaproponowałam ją w 2017 roku w drugim tomie pracy *Album senatorum*. Klasyfikacja ta pozwala na rekonstrukcję *cursus honorum* konkretnego senatora, co przy brakach źródłowych jest nie do przecenienia. Ze względu na to, że kariery senatorskie cechowała znaczna dynamika właśnie na etapie po preturze (pretorskim) stworzenie z niego podstawy analiz daje najlepsze wyniki. Klasyfikacja karier:

A. Senatorskie:

- skrócone (bez urzędów rangi pretorskiej),
- krótkie (jeden urząd rangi pretorskiej),
- standardowe (2–4 urzędy rangi pretorskiej),
- długie (5 i więcej urzędów rangi pretorskiej).

B. Mieszane (urzędy ekwiczne i senatorskie).

C. Nietypowe (awans senatorski na poziomie konsularnym):

- *ornamenta consularia*,
- *adlectio inter consulares*.

Dla potrzeb niniejszej publikacji warto przypomnieć podstawowe zasady rządzące karierami senatorów. Na etapie przedsenatorskim można było sprawować różne urzędy nieobowiązkowe, w tym trybunat wojskowy. Objęcie urzędu kwestora było tożsame z wejściem do senatu. Od tego momentu rozpoczynała się właściwa kariera senatorska. W karierach typu „A” na etapie od kwestury do pretury należało w wieku wskazanym przez prawo objąć magistratury – urzędy obowiązkowe republikańskie

proweniencji. Na etapie pretorskim (na którym oparta jest klasyfikacja) liczba obejmowanych urzędów zależała od pochodzenia społecznego. Patrycjusze nie musieli w ogóle ich pełnić (kariery skrócone), członkowie *gentes senatoriae* pełnili z reguły 1–2 urzędy (kariera krótka i standardowa). *Homines novi* (awansowani ekwici) sprawowali 2–4 urzędy (kariera standardowa), a niemający silnej protekcji 5 i więcej (kariera długa).

W karierach mieszanych (typ „B”) w wyjątkowych wypadkach – kiedy awansowany do senatu (*adlectio*) miał za sobą dłuższy *cursus* ekwicki (m.in. *tres/quattuor militiae*, prokuratury) i był w starszym wieku liczba urzędów rangi pretorskiej była niska: 1–2 urzędy. W przypadku awansowanych młodych ekwitów po krótkiej karierze ekwickiej mogli przejść pełen *cursus* senatorski (począwszy od kwestury) z dużą liczbą urzędów rangi pretorskiej. Tym samym w typie „A” znalazły się osoby urodzone w stanie senatorskim lub do niego awansowane w młodym wieku ze stanu ekwickiego, które miały w *cursus honorum* tylko urzędy senatorskie, natomiast w typie „B” jedynie awansowani ekwici z urzędami ekwickimi i senatorskimi w *cursus*. Kariery nietypowe (typ „C”) cechował awans osób niższych niż senatorski stanów bezpośrednio na poziom konsularny; w analizowanej grupie trybunów nie znajdujemy takich osób.

Po urzędach rangi pretorskiej można było otrzymać konsulat (najczęściej dodatkowy) otwierający drogę do dalszych awansów. Po konsulacie różnice pomiędzy karierami poszczególnych osób się zacierały. *Cursus* senatorskie były wówczas podobne i z reguły zawierały 1–2 urzędy; nie widać wpływu pochodzenia społecznego na długość kariery. Większą liczbę urzędów sprawowali krewni, przyjaciele lub zaufani cesarza, którzy mogli nawet liczyć na drugi konsulat (z reguły zwyczajny), a nawet prefekturę Miasta.

Zrozumienie powyższych zasad pozwala nie tylko na rekonstrukcję karier senatorskich, lecz także na stworzenie dwóch modeli *cursus* – osobno dla *tribuni laticlavii* i *tribuni angusticlavii*. Prezentuję je w zakończeniu pracy.

Monografia składa się z: *praefatio*, czterech rozdziałów, zakończenia, appendixu, bibliografii, wykazu skrótów, wykazu tabel, indeksu postaci antycznych oraz abstraktu w języku polskim i angielskim. W poszczególnych rozdziałach analizuję zagadnienie karier *tribuni militum* w sposób problemowy, z zachowaniem kolejności wynikającej z senatorskiego *cursus honorum*.

W rozdziale I prezentuję podstawowe informacje o trybunach: nomenklaturze w zachowanych inskrypcjach, trybie nominacji, okresie służby oraz pochodzeniu terytorialnym i społecznym. W rozdziale tym podaję również podstawy liczbowe rozważań – ilu było *tribuni militum* (*laticlavii* i *angusticlavii*) wśród senatorów i ilu z nich znamy dzisiaj.

W rozdziale II omawiam grupę wyróżnień indywidualnych, które można było uzyskać dzięki zasługom zarówno w trakcie pełnienia trybunatu (*dona militaria*), jak i w jego efekcie (*adlectio* i *commendatio Augusti*). Celem analiz jest stwierdzenie, jakie znaczenie miały te wyróżnienia dla kariery i prestiżu danej osoby. Dzięki badaniom uzyskałam także rozwiązanie kwestii związku pochodzenia społecznego z wymienionymi wyróżnieniami.

W rozdziale III prezentuję eksponowane stanowiska w armii rzymskiej obejmowane przez byłych trybunów. Badania miały ustalić, czy fakt posiadania trybunatu wojskowego w *cursus* przekładał się na przydzielanie takich funkcji jak: *legatus legionis*, *praepositus*, *dux*. Przy okazji tych rozważań zabiorę głos w dyskusji o istnieniu (bądź nieistnieniu) *viri militares* i problemie poziomu kwalifikacji rzymskich senatorów do sprawowania wyższych dowództw wojskowych.

W rozdziale IV przedstawiam informacje na temat struktury zarządu rzymskich prowincji. Zestawienia tabelaryczne umożliwiają przeprowadzenie analiz karier *tribuni laticlavii* i *angusticlavii*, wykazujących czy sprawowanie funkcji niższego oficera (trybuna) miało wpływ na obejmowanie odpowiedzialnych stanowisk cywilnych w administracji Imperium, zwłaszcza powiązanych ze strefą wojskową (np. namiestnictwa prowincji pretorskich i konsularnych z obsadą legionową).

W Zakończeniu ukazuję różnice *cursus* osób pochodzenia senatorskiego i ekwicznego, sprawujących na początku kariery trybunat wojskowy. Zaprezentowałam w nim dwa oddzielne modele karier – dla *tribuni laticlavii* i *tribuni angusticlavii*. Wykazuję również, jaką rolę odgrywało odpowiednie pochodzenie społeczne i na ile (oraz kiedy) różnice w awansach osób pochodzących z różnych stanów społecznych mogły ulec niwelacji.

Do pracy dołączono Appendix, w którym znalazła się kompletna lista znanych nam trybunów wojskowych omawianego okresu wraz z odsyłaczami do trzech pozycji: *Prosopographia Imperii Romani editio altera* (dzieło zbiorowe), *L'Albo senatorio da Settimio Severo a Carino (193–285)* G. Barbieriego oraz *Album senatorum*, vol. I, *Senatores ab Septimii Severi aetate usque ad Alexandrum Severum (193–235 AD)* D. Okoń.

Dla zrekonstruowania zagadnień składających się na omawianą w pracy problematykę pomocne były źródła historiograficzne odnoszące się do czasów panowania Sewerów, szczególnie: „Historia rzymska” Cassiusa Diona, „Historia cesarstwa po Marku” Herodianosa, biografie ze zbioru „Historia Augusta” oraz brewiaria. Moja ocena tych dzieł nie zmieniła się od 2009 roku – czasu opublikowania przeze mnie monografii habilitacyjnej *Severi et senatores. Polityka personalna cesarzy dynastii Sewerów wobec senatorów w świetle badań prozopograficznych (193–235 r. n.e.)*, jednak na potrzeby Czytelnika pozwolę sobie je krótko zaprezentować.

Najbardziej wartościowym źródłem jest historia autorstwa Cassiusa Diona. Dwukrotny konsul (w 229 r. zwyczajny!) za Sewerów, członek *consilium principis*, namiestnik wielu prowincji opisał dzieje Rzymu od Eneasa do roku swojego drugiego konsulatu. Część „seweriańska” zachowała się jedynie w odpisach, ale przetrwały fragmenty, w których wymieniano różnych senatorów, co pozwoliło na potwierdzenie pełnionych przez nich funkcji w administracji.

Herodianos w swojej „Historii cesarstwa po Marku”, czyli dziejach Imperium od śmierci cesarza Marcusa Aureliusza do objęcia rządów przez Gordianusa III (180–238) skoncentrował się na biografiach cesarzy. Senatorowie rzymscy rzadko występują w tym dziele imiennie, w związku z czym dla mojej pracy ma ono mniejsze znaczenie niż przekaz Cassiusa Diona. Walorem dzieła jest jego kompletność i zarysowanie głównych wydarzeń epoki.

Późnoantyczny zbiór cesarskich biografii – „Historia Augusta” (HA), będący kompilacją wcześniejszych dzieł historiograficznych zawierał (między innymi) sylwetki wszystkich władców z dynastii Sewerów. Choć autor/rzy skupili się głównie na ciekawostkach z życia cesarzy, to niejednokrotnie wspominają imiennie senatorów pozwalając na ich lokalizację czasową. To powoduje, że pomimo uzasadnionej ostrożności HA musi być wzięta pod uwagę przy rekonstrukcji historii epoki seweriańskiej.

Do listy dzieł starożytnych odnoszących się do lat 193–235 należy dopisać „Nową historię” Zosimosa i późne brewiaria takie jak: „Caesares” Sex. Aureliusza Victora, „Breviarium ab Urbe condita” Eutropiusa, „Breviarium rerum gestarum populi Romani” Rufiusa Festusa oraz anonimowe „Epitomae de Caesaribus”. Mają one charakter dość skrótowy, dlatego też były przeze mnie wykorzystywane epizodycznie.

Powyższe pozycje historiograficzne wymagały uzupełnienia innymi źródłami, zwłaszcza epigraficznymi. Pozyskiwałam je z następujących publikacji: Corpus Inscriptionum Latinarum, korpusów regionalnych i bieżących odkryć opisywanych (niejednokrotnie z komentarzem) w L'Année Epigraphique i Supplementum Epigraphicum Graecum. Ważną rolę w ułatwieniu dostępu do części inskrypcji spełniły najnowsze wersje baz epigraficznych zwłaszcza EDCS – Epigraphik-Datenbank Clauss/Slaby, EDH – Epigraphische Datenbank Heidelberg i EDR – Epigraphic Database Roma. Należy zaznaczyć, że bazy te zawierają aktualne lekcje napisów, podają też ich datację i kolejne publikacje.

Warto podkreślić, że problematyka podjęta w niniejszej publikacji nie ma oddzielnego opracowania. W tej sytuacji byłam zmuszona korzystać z literatury dwóch nurtów, dotyczących odpowiednio – historii armii rzymskiej i *cursus honorum* senatorów. W zakresie literatury odnoszącej się do armii rzymskiej pomocna była *Bibliographie d'Histoire Militaire Romaine* (<https://www.orient-mediterranee.com/spip>).

php?rubrique609) sporządzona przez Y. Le Boheca przy pomocy zespołu badaczy z całego świata (D. Boteva, S. Demougin, P. García-Bellido, G. Poma, C. Wolff, R. Ardevan, A.R. Birley, D.J. Breeze, G. Brizzi, M. Galinier, M. Hainzmann, M. Hassall, D. Hollard, J.-P. Laporte, L. Keppie, F. Matei-Popescu, S. Pereé Yébenes, I. Piso, L. Pons Pujol, C.S. Sommer, M.A. Speidel, W. Spickermann, K. Stauner, L. Vagalinski, J. Remesal Rodríguez). Bibliografia zawiera ponad 10 000 pozycji i jest stale rozbudowywana.

Szczególnie przydatne okazały się prace o armii rzymskiej A.R. Birleya – *The commissioning of equestrian officers, Senators as Generals, Locus virtutibus patefactus? Zum Beförderungssystem in der Hohen Kaiserzeit*, E. Birleya – *The Equestrian Officers of the Roman Army, Roman Britain and the Roman Army. Collected Papers*, Senators in the Emperor's Service, *Promotions and transfers in the Roman Army: senatorial and equestrian officers*, B. Campbella – *Who Were the „Viri militares”?*, *War and Society in Imperial Rome 31 B.C. – A.D. 284*, H. Devijvera – *The equestrian Officers of the Roman Imperial Army*, *Les milices équestres et la hiérarchie militaire*, Y. Le Boheca, *L'armée romaine sous le Haut-Empire*.

Drugi nurt to prace na temat senatorów i ich *cursus honorum*. Oprócz własnych wykorzystałam te, które mają fundamentalne znaczenie dla kwestii karier senatorskich: G. Alföldy – *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen. Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Führungsschicht*, G. Barbieri – *L'Albo senatorio da Settimio Severo a Carino (193–285)*, A.R. Birley – *Fasti of Roman Britain*, W. Eck – *Die Amtsträger: Instrumente in den Händen des Princeps und Begrenzung der Autokratie. Traditioneller Cursus und kaiserliche Ernennung*, P.M.M. Leunissen – *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180–235 n. Chr.)*. *Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Elite im römischen Kaiserreich*. Cała wykorzystana literatura przedmiotu znalazła się w przypisach i końcowej bibliografii.

Nomina osób występujących w pracy podawane są w wersji łacińskiej, w miarę możliwości w formie mianownikowej. Nazwy rzymskich urzędów niespopularyzowane w języku polskim także występują w wersji łacińskiej (np. vigintivir), w formie przekazanej przez inskrypcję, do której się odnoszę. Jeżeli w inskrypcjach pojawiają się różne formy zapisu danej nazwy (np. legio IV Flavia i legio IIII Flavia) cytuję je dokładnie, nawet jeśli sprawia to wrażenie niekonsekwencji. Nazwy dynastii – Flawiuszów, Antoninów i Sewerów używane są w wersji spolszczonej, ze względu na ich spopularyzowanie w polskiej literaturze przedmiotu.

***

Dziękuję J.M. Rektorowi Uniwersytetu Szczecińskiego Profesorowi Waldemarowi Tarczyńskiemu za przyznanie urlopu naukowego, który pozwolił mi przygotować niniejsze dzieło do publikacji oraz Dyrektorce Instytutu Historycznego – dr hab. Agnieszce Szudarek, prof. US za wsparcie finansowe tego przedsięwzięcia.

Danuta Okoń

ROZDZIAŁ I

Zagadnienia wprowadzające

W niniejszym rozdziale, mającym charakter wstępny, przeanalizuję podstawowe dane odnoszące się do senatorów epoki Sewerów, którzy w *cursus honorum* mieli trybunat wojskowy. Postaram się w nim odpowiedzieć na następujące pytania:

- Jakich określeń używano w inskrypcjach dla trybunatu wojskowego?
- Jaki był tryb nominacji trybunów?
- Ilu było trybunów wojskowych w epoce Sewerów?
- Ilu trybunów znamy obecnie?
- Jak długo trybuni pełnili swą funkcję?
- Z jakich kręgów terytorialnych i społecznych się wywodzili?

1. Nomenklatura trybunów wojskowych w inskrypcjach

W inskrypcjach prezentujących *cursus honorum* senatorów epoki Sewerów trybunat wojskowy¹ występował najczęściej w zapisie: *tribunus militum*, *tribunus legionis*, *tribunus laticlavius*². Nie można tych określeń traktować jako synonimy. Różnice są dość istotne:

- *tribunatus militum* (czyli ogólnie trybunat wojskowy) mógł być pełniony w różnych rodzajach wojsk, natomiast *tribunatus legionis* i *tribunatus laticlavius* jedynie w legionach,

---

1 Według Varrona (*De lingua latina* 5.81) słowo trybun pochodzi od określenia *tribus*, oznaczającego „plemię” i odnoszone było przez autora do trzech głównych rzymskich plemion: Ramnes, Tities, Luceres, które miały wybierać oficerów (trybunów) do prowadzenia wojsk. W okresie Republiki tryb wyborów trybunów określała *lex Atilia Marcia* (311 r. p.n.e.).

2 Nazwa *tribunus*, skracana była w inskrypcjach standardowo do liter TR lub TRIB, *militum* do MIL lub MILIT, *legionis* do LEG lub L, *laticlavius* do LATICL, LATIC, LATI, LAT, LC. Dość rzadko występowały inne formy, np.: *tribunus militum laticlavius* (np. Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus: CIL VIII 2582 = ILS 1111), *tribunus militum legionis* (np. C. Iulius Septimius Castinus: CIL III 10471 = AE 1972, 378, P. Cadius Sabinus: AE 1956, 204). Możliwe, że w epoce Sewerów występował także tytuł *tribunus sexmenstris/semestris* wspomniany omonimnie w napisie z Thorigny (CIL XIII 3162 = Pflaum 1948). Więcej patrz przypis nr 22.

- *tribunus militum*, *tribunus legionis* mogły być osoby stanu senatorskiego lub ekwického, natomiast *tribunus laticlavus* jedynie osoby należące do stanu senatorskiego.

Co ciekawe, w napisach senatorów (awansowanych ze stanu ekwického) nie spotkałam tytułu *tribunus angusticlavus*. Formalnie rzecz ujmując, inskrypcji z takim zapisem powinno być wiele, gdyż ekwici służyli jako trybuni w legionach (w senatorskich 5 ekwických (*angusticlavii*) wobec jednego stanu senatorskiego (*laticlavus*)), wojskach posiłkowych, gwardii pretoriańskiej, kohortach miejskich, kohortach wigilów, oddziałach *numeri*³. Można więc założyć, że ekwických trybunów odnajdujemy pod określeniami *tribunus militum*, *tribunus legionis*. Dodam, że tych tytułów używały również osoby stanu senatorskiego, ewidentnie będące *laticlavii*⁴ – w ich wypadku mogło to wynikać z tego, że pochodzili z powszechnie znanych rodów (i nie było potrzeby dodatkowego podkreślania, iż jego przedstawiciel służył jako *tribunus laticlavus*). To powodowało, że awansowani ze stanu ekwického, dzięki użyciu tych samych tytułów, mieli szansę na ukrycie swojego skromniejszego pochodzenia. Warto dodać, że większość inskrypcji honoryfikacyjnych była wystawiana na końcowych etapach kariery, kiedy to zasłużonym senatorom (ze względów propagandowych) szczególnie zależało na ukazaniu swego *cursus honorum* w odpowiednim świetle. Wobec powyższych uwarunkowań zrozumiałe jest, dlaczego tytuł *tribunus angusticlavus* w inskrypcjach honoryfikacyjnych nie występuje, w przeciwieństwie do określenia *tribunus laticlavus*.

Inną możliwością jest przyjęcie założenia, że w powszechnym użyciu były jedynie tytuły *tribunus militum* czy *tribunus legionis* stosowane wobec trybunów niezależnie od ich stanu społecznego. Tytuł *tribunus laticlavus* zaczął być używany w inskrypcjach przez samych zainteresowanych jako forma podkreślenia ich senatorskiego

3 Napis wymieniający *tribunus numeri*, patrz Hošek 1985, s. 41–42, nr 14. W inskrypcji widnieje zapis TR N, co zostało przez autora rozwinięte jako tr(ibunus) n(umeri). O *numeri* i innych oddziałach barbarzyńskich w armii rzymskiej w polskiej literaturze przedmiotu pisał Dąbrowa 1990, s. 371–372.

4 Za Sewerów: Ti. Cl(audius) Pompeianus, syn dwukrotnego konsula, *tribunus militum* (CIL XIII 1766), T. Flavius Victorinus Philippianus, syn legata Gallii Lugdunensis, *tribunus militum* (CIL XIII 1673 = ILS 1152 – napis, w którym występował z ojcem legatem i bratem), Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus, syn konsula zwyczajnego, *tribunus legionis* (CIL II 4121 = ILS 1145 = RIT 139), M. Iuuentius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus, syn konsula, *tribunus legionis* (CIL V 4335), L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thrasea Priscus Minicius Natalis, potomek starego rodu konsularnego, *tribunus militum* (AE 1998, 280), C. Vettius Gratus Sabinianus, syn konsula, *tribunus militum legionis* (CIL VIII 823 cf. 12346), (H)aterius Latronianus, syn legata Pannonii, *tribunus militum* (AE 1962, 118 – wymieniony wraz z ojcem), M. Roscius Lupus Murena, wnuk prokonsula Pontu-Bithynii, *tribunus legionis* (IGR 1, 909 = ILS 8834 a = I. Cret. 4, 296), Q. Servilius Pudens, syn konsula zwyczajnego, *tribunus militum* (CIL VIII 5354 = 17492 = ILAlg 1, 281 = ILS 1084).

statusu⁵. W takim wypadku określenie *tribunus angusticlavius* byłoby jedynie opozycją do *laticlavius* i miałoby charakter formalny – uściślający; jako niestosowane w praktyce nie pojawiało się w zabytkach inskrypcyjnych. Występuje jedynie w źródłach literackich⁶, co daje (czasami nieuzasadnioną) podstawę współczesnym badaczom wojskowości rzymskiej do jego stosowania w literaturze przedmiotu. W tekstach antycznych używano z reguły określenia *tribunus*, bez żadnych dodatkowych określeń, choć zdarzały się nieliczne wyjątki od tej reguły⁷. Według mnie wyrażenie „angusticlavius” może być stosowane w literaturze analizującej rzymską strukturę społeczną (dla określenia ekwitów), lecz ostrożnie należy do niego podchodzić w wypadku badań armii rzymskiej, ze względu na brak potwierdzenia inskrypcyjnego. W niniejszej publikacji będę stosowała terminy: *tribuni laticlavii* i *tribuni angusticlavii* dla ukazania różnic w *cursus honorum* obu wspomnianych grup.

Podsumowując, przy zapisie *tribunus laticlavius* mamy pewność co do stanu społecznego honorowanej osoby. Przy innych zapisach (np. *tribunus militum*, *tribunus legionis*) musimy posilkować się informacjami o jej pochodzeniu rodowym. Tylko w wypadku trybunów, którzy później pełnili funkcje ekwickie, mogą określić z całą pewnością, że mamy do czynienia z ekwitą (bez weryfikacji *gens*).

Pomimo różnic w zakresie stanu społecznego i pełnionych w wojsku funkcji wszyscy trybuni wojskowi – późniejsi senatorowie, mając odpowiednie doświadczenie, tworzyli rezerwuar kadr do obsady dowództw legionowych i namiestnictw prowincji.

5 Ekwici, którzy zostali *adlecti in ordinem senatoriam* w młodym wieku i następnie pełnili urząd trybuna wojskowego (np. bracia: L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus i L. Marius Perpetuus) w inskrypcjach występowali już jako *tribuni laticlavii*, co podkreślało ich nowy, senatorski, status społeczny.

6 Velleius Paterculus 2, 88 wspomina o Maecenase, ekwicie, który „Erat tunc urbis custodiis praepositus” i „angusticlavi paene contentus”, natomiast Suetonius, *Otho* 10, o swoim ojcu: „Interfuit huic bello pater meus Suetonius Laetus, tertiae decimae legionis tribunus angusticlavius”. Warto pamiętać, że w wypadku Maecenasa, chodziło o podkreślenie, iż nie chciał on zostać senatorem, a w wypadku ojca Suetoniusa o zaznaczenie jego wysokiej (ekwickiej) rangi. Obaj autorzy antyczni odnosili się do statusu społecznego opisywanych postaci.

7 Tak np. jest w *Annales* i *Historiae* Tacitusa. Inni autorzy używali różnych określeń, choć najpopularniejszy był termin *tribunus militum*. U Suetoniusa, *De vita Caesarum*: Divus Iulius 5, 1 „tribunatus militum”; Divus Augustus 2, 2 „tribunus militum”; Tiberius 9, 1 „tribunus militum”; 22, 1 „tribunus militum”; 41 „tribuni militum”; Divus Claudius 12, 1 „tribuni militum”; 25, 1 „tribunatus legionis”; Divus Vespasianus 1, 3 „tribunus militum”; 2, 3 „tribunatus militum”; Domitianus 10, 5 „tribunus laticlavius”. U Plinius: *Epistulae* 4, 4 „tribunatus semestris”; 6, 31 „tribunus militum”, W HA: v. Sev. 2, 3 używa określenia „tribunatus militaris”; v. Maximini 5, 5 „tribunus legionis quartae”; v. Max. et Balb. 5, 7 „militaris tribunus”; v. divi Claudii 14, 2 „tribunus Martiae quintae legionis”; v. divi Aur. 7, 1 „tribunus legionis sextae Gallicanae”; v. Prob. 4, 7 „tribunus legionis”.

2. Nominacje trybunów

Warto zastanowić się, w jaki sposób odbywała się rekrutacja i nominacja trybunów. Urząd ten osoby stanu senatorskiego obejmowały (fakultatywnie) z reguły po *vigintiviracie*⁸, natomiast osoby stanu ekwickiego po prefekturze kohorty jako element *tres/quattuor militiae* (również fakultatywnych). W obu przypadkach urząd sprawowany był przez ludzi młodych, bez większego doświadczenia i zasług. Tak więc o ich awansie musiały decydować czynniki zewnętrzne, takie jak np.: poparcie *gens* oraz protekcja wpływowych osób⁹. Oficjalnej nominacji dokonywał cesarz¹⁰, niektórych chętnych do *tribunatus laticlavii* znający z pełnionego wcześniej w Rzymie urzędu *vigintivira*, co mogło wpłynąć na wybór. Przy braku znajomości osoby kandydata pośilkował się zapewne opiniami swego otoczenia¹¹ bądź personelu administracyjnego

- 8 Zdecydowana większość trybunów epoki Sewerów ma potwierdzony *vigintivirat*, tylko w inskrypcjach niektórych trybunów go brakuje: Ti. Cl(audius) Me(vius?) P(riscus) Ruff(inus) I(unior) (*tribunus militum*), M. Domitius Valerianus (*tribunus laticlavii*), T. Flavius Secundus Philippianus (*tribunus militum*), L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus (*tribunus laticlavii*), C. Iulius Septimius Castinus (*tribunus militum*), C. Luxilius Sabinus Egnatius Proculus (*tribunus laticlavii*), L. Marius Perpetuus (*tribunus laticlavii*), [... Bassidius?] [Cor]nelianus Agrippinus (*tribunus militum*), C. Mar(i)us Etruscus Gal(l)ianus (*tribunus laticlavii*), M. Roscius Lupus Murēna (*tribunus legionis*), Q. Servilius Pudens (*tribunus militum*), [...] Tursidius (aut T. Ursidius) [...] Manilianus Titule(ius) Aelianus (*tribunus laticlavii*). Mogło to wynikać z dwóch przyczyn – urząd *vigintivira* nie został wspomniany (np. z powodu braku miejsca na kamieniu) lub nie był pełniony. W wypadku jednego anonimowego senatora inskrypcja CIL VI 1541 = 41133 podaje kolejność odwrotną ([trib. la]t. leg. V Maced., III vir. a. a. a. f. f.), co może (lecz nie musi) być błędem kamieniarza.
- 9 Dobrze ilustrują to listy Pliniusa np.: *Epistulae* 7, 22 do legata prowincji Iudaei i legionu X Fretensis Q. Pompeiusa Falco z prośbą o trybunat (*angusticlavii*) dla ziomka i przyjaciela C. Corneliusa Minicianusa, *Epistulae* 3, 8, w którym na trybunat wojskowy uzyskany od legata Neratiusa Priscusa dla Suetoniusa Tranquillusa, w jego zastępstwie promuje Caesenniusa Silvanusa (określonego jako *propinquus* Suetoniusa), *Epistulae* 4, 4, w którym legata Sosiusa Seneciona prosi o trybunat sześciomiesięczny („hunc rogo tribunatu semestri”) dla Varisidiusa Neposa, siostrzeńca przyjaciela. Podobnie Fronto, *Ad amicos* 1, 5, pisząc do Claudiusa Iulianusa legata prowincji chwali (w celu jego zaprotegowania) Faustinianusa, syna swojego przyjaciela Satianusa.
- 10 Warto przypomnieć, że nawet centurionów mianował cesarz – patrz np. wzmianka o odmowie nominacji na centuriona, która miała doprowadzić do zabójstwa cesarza Caracalli przez urażonego żołnierza Iuliusa Martialis (Cassius Dio 78, 5, 4). Zdarzyło się to jednak w trakcie wyprawy, którą osobiście dowodził cesarz, w innych warunkach centurionów zapewne awansował legat legionu, a cesarz zatwierdzał nominacje.
- 11 Z kręgu krewnych najbliższych współpracowników cesarzy służbę jako trybuni wojskowi pełnili: Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus i L. Marius Perpetuus, których ojcowie wchodził w skład *consilium principis* Septimiusa Severusa. Mechanizm takiej protekcji ujawnia też Plinius, zaufany współpracownik cesarza Traianusa prosząc go w liście (*Epistulae* 10, 87) o urząd trybuna dla Nymphidiusa Lupusa, syna swego dawnego współtowarzysza broni. Tak więc system protekcji obejmował nie tylko osoby z bliższej i dalszej rodziny, ale i szerokie grono przyjaciół i ich dzieci. O procedurze nominacji oficerów legionowych i wojsk pośilkowych patrz Birley 2003; Devijver 1992, s. 66 i n.; Dobson 1993b; Saller 1982; Syme 1957.

provincji (konkretnie jej legata)¹². O wyborze na *tribunatus angusticlavius* mogły przesądzać podobne jak u *laticlavii* czynniki, choć trzeba pamiętać, że ekwici mogli być bliżej związani zarówno z prowincją, w której służyli, jak i z legatem, który ich promował. W wypadku przeniesienia legata do innej prowincji zdarzało się, że jego ekwicy oficerowie przenosili się wraz z nim¹³. W bezpośrednim polu zainteresowań cesarza pozostawały więc legacje prowincji i legacje legionów, obsadę niższych funkcji oficerskich trzeba przypisać pozostałym osobom (przy formalnym zatwierdzeniu princepsa).

Materiał źródłowy dostarcza dowodów, że duży wpływ na nominacje trybunów legionów mieli legaci prowincji. Zdarzało się, że namiestnik protegował syna, bratanka lub kuzyna. W biogramach senatorów epoki Sewerów odnalazłam 10 przypadków koincydencji, które wskazują na taki tryb nominacji.

Tabela 1. Trybuni wojskowi sprawujący urząd w prowincjach zarządzanych przez krewnych

Nr	Nomen trybuna	Nomen legata prowincji	Prowincja
1.	M. Caecilius Rufinus Marianus	Q. Caecilius Rufinus Crepereianus	Pannonia inferior
2.	Cass[ius ...]ens <i>vel</i> Cass[ius ...]nus	L. Cassius Marcellinus	Pannonia inferior
3.	Iulius Maximianus	C. Iulius Maximinus	III Daciae
4.	C. Iulius Septimius Castinus	L. Septimius Severus ----- P. Septimius Geta	Pannonia superior ----- III Daciae
5.	C. Luxilius Sabinus Egnatius Proculus	Egnatius (Victor) Marinianus	Moesia superior
6.	(Pomponius) Bassus	Pomponius Bassus	Moesia
7.	M. Valerius Florus	M. Valerius Senecio	Numidia
8.	L. Calpurnius Proculus	P. Calpurnius Proculus Cornelianus	Dacia superior
9.	(H)aterius Latronianus	Ti. Haterius Saturninus	Pannonia inferior
10.	C. Postumius Africanus	C. Iunius Faustinus Postumianus ¹⁴	Hispania

Źródło: opracowanie własne.

¹² Plinius, *Epistulae* 2, 13, otwarcie pisze do legata Neratiusa Priscusa „Regis exercitum amplissimum: hinc tibi beneficiorum larga materia, longum praeterea tempus, quo amicos tuos exornare potuisti”, podkreślając duży wpływ legata na obsadę trybunatu. Znamienne słowa, skierowane do legata Neratiusa Marcellusa, zawiera też jedna z tabliczek z Vindolandy: „ut beneficio tuo militiam possim iucundam experiri” (TV II nr 21, 225).

¹³ Patrz np. kariera M. Stadiusa Priscusa Liciniusza Italicusa (cos. ord. a. 159), który służył w Britannii pod zarządkiem Sex. Iuliusa Severusa jako *praefectus cohortis*, a później przeniósł się wraz z nim do Syrii, gdzie występował już w randze *tribunus militum*.

¹⁴ Kuzyn trybuna C. Postumiusa Africanusa.

Powyższe zestawienie wykonałam na podstawie: danych literackich i epigraficznych, zbieżności nomenklatury rodowej, zbieżności dat pobytów trybuna i legata w tej samej prowincji (*vide: Album senatorum*, vol. I). Podobnych przypadków można w materiale epigraficznym odnaleźć więcej (choćaby uwzględniając krewnych i powinowatych w linii żeńskiej¹⁵); wydaje się, że przytoczone przykłady dobrze ilustrują ogólne mechanizmy i uwarunkowania. Warto podkreślić, że w prowincjach pretorskich z jednym legionem (np. Arabia, Pannonia inferior do czasów Caracalli, Dacia superior do Marcusa Aureliusza, Raetia i Noricum za Marcusa Aureliusza, Syria Phoenicia za Severusa, Britannia inferior za Caracalli, Numidia) namiestnik mógł być równocześnie dowódcą legionu, a zatem bezpośrednim przełożonym trybunów. Dane źródłowe nie potwierdzają jednak istnienia takiego konstruktu (poza prowincją Numidia – patrz r. IV). Należy jednak przyjąć, że dowódcy legionów mieli wpływ na obsadę trybunatu wojskowego, przynajmniej pośrednio (co wydaje się logiczne). Kandydatury spływały na ręce cesarza za pośrednictwem sekretariatu *ab epistulis* (jak to widział H. Devijver)¹⁶, który odpowiadał za archiwizację dokumentacji wojskowej¹⁷. Według mnie, listy kandydatów przekazywali do sekretariatu namiestnicy prowincji. Możliwe również, że do sekretariatu zgłaszali się bezpośrednio sami zainteresowani, bądź ich patroni.

Formalnie trybun *laticlavus* był drugim pod względem godności oficerem legionu i jeżeli wymagała tego sytuacja, w zastępstwie legata prowadził legion lub jego wydzielone oddziały (*vexillationes*). Otwarcie o tym wspomina jeden z senatorów epoki Sewerów [...]us L.f. Fab. Annian[us]: *in [quo honore vi]c(es) legati sustinuit*¹⁸, co pokazuje, że senatorscy trybuni mieli wysoką pozycję w legionie i szanse na odegranie w nim ważnej roli. *Tribuni angusticlavii* tak szerokich możliwości nie mieli, choć ich doświadczenie na etapie trybunatu (druga *militia*) z reguły było większe niż *laticlavii*.

Nie zawsze służba w prowincji krewnego przynosiła oczekiwane rezultaty. Tacitus (*Annales* 1, 19–20) opisał sytuację (dla czasów Tiberiusa), gdy zbuntowani żołnierze

15 Przykładowo C. Calpurnius Ceius Aemilianus służył jako trybun w legionie II adiutrix, w prowincji Pannonia inferior prawdopodobnie za kadencji teścia C. Memmiana Fidusa Iuliusa Albiusa. Nie wiadomo jednak, czy był już wówczas mężem córki legata, czy dopiero w trakcie służby legat zwrócił uwagę na obiecującego młodego człowieka i później wydał za niego swoją córkę. Podobny mógł być przypadek L. Iuliusa Aproniusa Maeniusa Piusa Salamallianusa, który dowodził legionem I adiutrix w Pannonii inferior prawdopodobnie za namiestnictwa przyszłego teścia L. Alfeniusa Avitianusa.

16 Patrz Devijver 1992, s. 69, który idzie w tym względzie za ustaleniami E. Birleya.

17 Patrz Birley 2003, s. 3–4.

18 CIL XIII 6763 = ILS 1188 = Alföldy 1967, s. 61 i n. Przykład takiego zastępstwa został wcześniej poświadczony np. w napisach z Cordoby (I w. n.e.), honorujących senatora P. Axiusa Nasona, jako trib(unus) milit(um) proleg(atatus) (AE 1981, 495).

wymusili na namiestniku Blaesusie wysłanie jako posła, który miał przedstawić ich postulaty cesarzowi, młodego trybuna – jego syna. Znamy też (z czasów Macrinusa) przypadek młodego trybuna (Pomponiusa) Bassusa, oskarżonego przez donosiciela – Sulpiciusa Arrenianusa, pragnącego zemścić się na jego ojcu – legacie Moesii (Cassius Dio 78 [79], 21, 2). Wymienione w źródłach literackich wydarzenia, dopełniają obraz nominacji znany ze źródeł inskrypcyjnych.

3. Zestawienia liczbowe

W epoce Sewerów Imperium dysponowało 33 legionami, z czego 29¹⁹ było dowodzonych przez senatorskich legatów legionów, a 4 przez ekwickich prefektów²⁰. Każdy z legionów senatorskich (o czym już wspominałam) miał w składzie kadry niższych oficerów – jednego ze stanu senatorskiego (*tribunus laticlavius*) i 5 ze stanu ekwickiego (*tribuni angusticlavii*). W pozostałych typach wojsk nie było senatorskich trybunów, a jedynie ekwickcy.

W senatorskim *cursus honorum*, zwłaszcza w przypadku niższych rangą stanowisk (*quaestor*, *tribunus plebis*, *aedilis*, *praetor*), od czasów republikańskich obowiązywała zasada ich jednoroczności. Trybunat wojskowy był jednak funkcją przedsenatorską i nie należał do grupy magistratur miejskich. Nawet jeśli w czasach Republiki był roczny, to rozrost armii w okresie Cesarstwa wymusił zmianę tego stanu rzeczy. Warto zwrócić uwagę na pojawiające się w początkach Pryncypatu w inskrypcjach honoryfikacyjnych określenie *tribunus militum bis*²¹ (ekwicki lub senatorski), świadczące ewidentnie o braku kadry i sposobach radzenia sobie z tym problemem poprzez iterację funkcji trybuna. Spowodowało to *de facto* wydłużenie jego kadencji (zakładam, że o rok). W związku z tym można uznać, że termin *tribunus militum bis* bez wskazania konkretnych dwóch legionów określał trybuna służącego dwa lata (dwie roczne kadencje) w tym samym legionie. W okresie Sewerów podobnego zapisu (*tribunus militum bis* bez nazw dwóch legionów) nie znajdujemy, co może oznaczać, że służba dwuletnia stała się normą.

¹⁹ I adiutrix, I Italica, I Minervia, II adiutrix, II Augusta, II Italica, III Augusta, III Cyrenaica, III Gallica, III Italica, IV Flavia felix, IV Scythica, V Macedonica, VI ferrata, VI victrix, VII Claudia, VII gemina, VIII Augusta, X Fretensis, X gemina, XI Claudia, XII fulminata, XIII gemina, XIV gemina, XV Apollinaris, XVI Flavia Firma, XX Valeria victrix, XXII primigenia, XXX Ulpia victrix. W liczbie tej nie uwzględniam legionu VI Hispana, którego istnienie w czasach seweriańskich nie zostało potwierdzone źródłowo.

²⁰ Były to legiony: I, II, III Parthica i II Traiana.

²¹ Np.: CIL III 14707, CIL VI 31596 = CIL I 198 = I.L. 13, 3, 6 = ILS 48, CIL VI 40955, CIL VI 40978, CIL IX 5838, CIL XI 1054, CIL XI 4359 = SupplIt, 18, 2000, s. 224, IMS 6, 24.

Wniosek o wydłużeniu służby wojskowej wyciągam również z innych przesłanek. Trudno zakładać, że trybun wysyłany na *limes* (czasem odległy) służył tam zaledwie rok²². Uwzględniając czas podróży, taka nominacja byłaby nieefektywna.

Przyjmując hipotetycznie średni czas pełnienia funkcji trybunów na 2 lata, przy 29 legionach mielibyśmy ok. 14–15 trybunatów *laticlavii* do obsadzenia rocznie²³. Przy 29 legionach, 42 latach rządów Sewerów powinniśmy znać co najmniej 588 *laticlavii* i pięć razy więcej *angusticlavii*. Pamiętając, że *angusticlavii* służyli także w innych formacjach, trzeba przyjąć, iż osób z tytułem trybuna było tysiące, choć jedynie część z nich sprawowała później urzędy senatorskie. Obecnie mogę wyliczyć 123 senatorów epoki Sewerów (z 1682 znanych), którzy w zachowanym *cursus* mają wymieniony trybunat (patrz appendix). Obiektywnie rzecz ujmując, nie jest to dużo, lecz trzeba pamiętać, że był to urząd niskiej rangi i nieobowiązkowy, dlatego nie zawsze był podawany w inskrypcjach honoryfikacyjnych, szczególnie w wypadku osób o dłuższej i bogatej karierze.

Dwunastu (ze 123) na pewno było *angusticlavii*, czyli zaczynało karierę jako ekwici i później awansowało do stanu senatorskiego. Ich *cursus* miał charakter

22 Do podobnego wniosku doszedł Birley [2005, s. 73–74], na podstawie przekazu Tacitusa, *Vita Agricolae* 5, 1–3 i źródeł epigraficznych. Według brytyjskiego uczonego jest wysoce prawdopodobne, że trybuni niepełniący vigintiviratu sprawowali dłuższą funkcję trybuna wojskowego. Listę takich trybunów podał w innej pracy [Birley 2000, s. 104 i n.]. W tej sytuacji pozostali trybuni pełniliby służbę krócej, choć autor nie sprecyzował ich kadencji. Według mnie kadencja krótsza niż dwuletnia nie wchodziła w grę, gdyż Imperium nie miało do dyspozycji takiej liczby młodych ludzi. Występujący w inskrypcjach (CIL III 101, CIL III 6233, CIL VIII 2586 = ILS 2381, CIL IX 4886 = ILS 2744, CIL IX 4485 = ILS 2745, ILS 2405) tytuł *tribunus sexmenstris/semestris* interpretowany na bazie napisu z Thorigny (CIL XIII 3162), jako świadectwo sześciomiesięcznych etatów w legionach należy według mnie rozpatrywać jako dowód na stałą (właśnie co 6 miesięcy) rotację trybunów ekwickich w legionie w ramach 2-letniej służby. Zakładając stałą rotację, trybuni mogli w trakcie 2-letniej służby dowodzić 8 kohortami (co 6 miesięcy następowałaby zmiana), dla dowodzenia wszystkimi musieliby służyć 2,5 roku (wówczas dowodziliby 10 kohortami). Nie zgadzam się tym samym z opinią Birleya [2003, s. 2–3], że trybuni ekwickcy służyli około roku oraz nie dowodzili bezpośrednio żołnierzami ([a tribunate] not involving direct command of troops). Logicznie podchodząc do tematu – trybuni powinni zmieniać się w dowództwie nad poszczególnymi kohortami (każdy dowodził równocześnie dwoma), tak aby poznać lepiej legionistów i specyfikę dowodzenia różnymi zespołami. W tej sytuacji nie byłby to żaden urząd dodatkowy, ani wyjątkowy w armii rzymskiej. W wypadkach wyjątkowych, 6-miesięczne rotacje dawały szansę na rezygnację nieudolnego lub niechętnego służbie oficera (patrz znany przypadek Columelli). Myli się również Zehetner [2015, 20] twierdząc, że byli to jedynie trybuni występujący w legionach ekwickich w Egipcie, gdyż inskrypcje potwierdzające tytuł *tribunus sexmenstris/semestris*, odnoszą się też do dowodzonych przez senatorów legionów XXII primigenia, VIII Augusta i III Augusta. O *tribuni sexmenstris/semestris* patrz np.: Domaszewski 1908, s. 47 i n.; Mattingly 1910; Dobson 1972, s. 193–207; Pflaum 1948; Devijver 1999, s. 237–249; Le Bohec 2002; Syväne 2016.

23 W ten sposób w danym roku więcej niż połowa (14 z 20) vigintivirów miała szansę na uzyskanie trybunatu wojskowego. To, że część trybunów nie miała w karierze vigintiviratu potwierdza istnienie różnych dróg prowadzących do osiągnięcia kwestury. O problemach z obsadą trybunatu patrz np.: Birley 1981, s. 8; Syme, 1981, s. 125–144.

mieszany – rozpoczynały go urzędy ekwickie, a po *adlectio* pojawiały się senatorskie²⁴. Z pozostałych 111 niemal połowa (53) nosi tytuł *tribunus laticlavius*, a więc była stanu senatorskiego. Reszta jest określana słowami, np.: *tribunus militum*, *tribunus legionis*; byli wśród nich potomkowie starych rodów senatorskich (9)²⁵, ale także osoby o niejasnej dla nas proveniencji (49). Analiza źródeł prowadzi tym samym do wniosku, że w wypadku 74 (12+53+9) trybunów (ok. 60%) możemy określić ich stan społeczny w momencie pełnienia tej funkcji. Z tej liczby 62 (53+9) piastowało ten urząd, będąc stanu senatorskiego²⁶, a 12 – ekwickiego.

Należy zaznaczyć, że urząd trybuna *laticlavius* sprawowany był na ogół w jednym legionie, choć mogą przystyczyć dla epoki seweriańskiej przypadki 13²⁷ senatorów, których inskrypcje wymieniają kolejno trybunaty w dwóch legionach. To daje podstawy do określenia prawdopodobnego czasu trwania trybunatu. Nie mógł być on dłuższy niż dwa lata, gdyż wówczas (przy vigintiviracie, dwóch trybunatach i koniecznych przerwach) pełniący go oficerowie mogli nie zdążyć kandydować na kwesturę w wymaganym wieku 25 lat i powinni być *adlecti inter quaestorios*, jednak niska liczba tych *adlecti* wyklucza taką możliwość²⁸. Nie mógł być też roczny, gdyż wówczas Imperium potrzebowałoby takiej liczby trybunów, że większość z nich pełniłaby ten urząd w 2–3 legionach²⁹. Wzrosłaby wówczas niewątpliwie ranga trybunatu, a liczba

²⁴ Dotyczy to następujących osób: Q. Cerellius Apollinaris, Tib. Claudius Candidus, Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, L. Didius Marinus, C. Domitius Antigonos, C. Iulius Avitus Alexianus, [L? Sept(imius) Maria[nus], C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, M. Valerius Maximianus, Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794).

²⁵ Patrz przypis nr 4.

²⁶ W tej grupie znaleźli się zarówno ci, którzy urodzili się w stanie senatorskim, jak i ci, którzy do niego awansowali przed trybunatem.

²⁷ C. Aemilius Berenicianus, [...]us L.f. Fab. Annian[us], T. Clodius Aurelius Saturninus, Clodius Marcellinus, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, P. Plotius Romanus Cassianus Neo, Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080), P. Flavonius Paulinus, P. Iulius Geminius Marcianus, Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, [...]anus S[...], Anonymus consul (CIL VI 1553 = 41200). W niektórych wypadkach mogło to się wiązać z osobistymi relacjami trybunów z namiestnikami prowincji. Dla przykładu C. Iulius Septimius Castinus pełnił funkcję trybuna kolejno w dwóch legionach w prowincjach swoich kuzynów: L. Septimiusa Severusa (Pannonia) i P. Septimiusa Gety (III Daciae).

²⁸ Spośród senatorów epoki Sewerów *adlecti inter quaestorios* zostali: Ti. Cl(audius) Me[vius? P]riscus Ruff[inus] Iunior, T? Cuspidius Flaminus Severus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126). Ostatni z wymienionych został również mianowany patrycjuszem, lecz ze względu na niemożność jego identyfikacji trudno orzec, jakie były okoliczności takiego wyróżnienia.

²⁹ W przeciwnym razie powstawałyby nieuchronne wakaty i problemy z uzupełnieniem składu sztabu. Korespondencja Pliniusza dowodzi jednak, że trybunat osiągało się przy protekcji wpływowych osób, co byłoby zupełnie niepotrzebne, gdyby miejsca oczekiwały na chętnych do pełnienia służby. Patrz przypis nr 9 i 12.

zachowanych *cursus* zawierających ten urząd byłaby zdecydowanie większa. Tak więc średni czas pełnienia urzędu *tribunus laticlavius* wynosił 2 lata. W przypadku *tribunatus angusticlavius* trzeba zaznaczyć, że stanowiąc element *tres/quattuor militiae*, pełniony był tylko raz. Całość służby wojskowej musiała kończyć się przed 25–26. rokiem życia, gdyż znamy ekwitów, którzy po jej odbyciu awansowali do stanu senatorskiego i pełnili kwesturę w normalnym trybie³⁰. Jest prawdopodobne, że czas pełnienia *tribunatus angusticlavius* w legionie był podobny jak *tribunatus laticlavius* [choć nie wykluczam, że chętni mogli go sprawować dłużej niż 2 lata (konkretnie 2,5 roku – patrz przypis nr 22)].

4. Pochodzenie terytorialne i społeczne trybunów

Znamy pochodzenie terytorialne 89 (ze 123) trybunów i kształtuje się ono następująco:

- 35³¹ pochodziło z Italii,
- 24³² – ze Wschodu,

30 Patrz np. przypadek: Ti. Claudiusa Subatianusa Proculus, który został kwestorem po *quattuor militiae*. Inny ekwita – C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, został przeniesiony do stanu senatorskiego po odbyciu dwóch funkcji z *tres/quattuor militiae* i również objął regularną kwesturę. Materiał inskrypcyjny poświadcza liczne przypadki *adlectio* ekwitów na wyższe szczeble kariery senatorskiej, co wynikało z tego, że po zakończeniu służby wojskowej sprawowali jeszcze różnego typu prokuratury – rozwijanie takie wymagał wiek awansowanych oraz ogólne uwarunkowania.

31 L. Aconius Callistus, Ti. Attius Iulianus, C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus, C. Caesonius Macer Rufinianus, P. Cadius Sabinus, Ti. Cl(audius) Me[vius? P]riscus Ruf[inius I]unior, Q. Cerellius Apollinaris, T. Clodius Aurelius Saturninus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedijs Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedijs Rufus Lollianus Gentianus, M. Herennius Faustus [...] Julius Clemens Tadius Flaccus, [Iasdijs], M. Iuventus Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianus[...] Severus, C. Luxilijs Sabinus Egnatius Proculus, M. Marius Titius Rufinus, Q. Petronius Melior, (Pomponius) Bassus, C. Praecellius Augurinus Vettius Festus Crispinianus Vibius Verus Cassianus, [Rubrenus], Saevinius Proculus, L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thrasea Priscus Minicijs Natalis, M. Umbrius Primus, Anonymus consul, (CIL IX 1592 = ILS 1126) [L. Allius...], L. Allius Volusianus, M. Cassius (Agrippa Sanctus?) Paullinus (Augustianus Alpinus?), L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcius Lep[idi]us [Flavius ...?], T. Marcij [C]le[mens?], [...] P. Neratius M[acer aut -arcellus], C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus, C. Vesnius Vindex, Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344), Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794).

32 Aelius Diodotus, P. Aelius Symmachus, C. Aemilijs Berenicianus, (M?) Antonij Memmij Hiero, Ti. Cl(audius) Pompeianus, L. Didij Marinius, C. Domitij Antigonius, M. Domitij Valerianus, T. Fl(avij) Claudianus, T. Flavijs Secundus Philippianus, T. Flavijs Victorinus Philippianus, L. Iulij Apronij Maenius Pius Salamallianus, C. Iulij Avitus Alexianus, Iulij Maximianus, Pompe[ij] Cassianus?, Tib. Pontij Pontianus, [L? S]ept(imij) Maria[nus], L. Calpurnij Proculus, [...]us Claud[ius] Corneli[anus vel Cornelia (tribu)?], Sex. Cornelij Felix Pacatus, (Fabij?), P. Flavonij Paulinus, Tib. Iulij Frugi, Ulpijs Flavijs Claudij Ponticus.

- 22³³ – z Afryki,
- 8³⁴ – z Zachodu.

Taki układ liczbowy odzwierciedla strukturę senatu – za Sewerów najliczniejsi byli reprezentanci Italii, na drugim miejscu plasowali się senatorowie ze Wschodu, na trzecim z Afryki, najmniej było przedstawicieli prowincji zachodnich³⁵. Wyraźnie więc zaznacza się związek pozycji regionów i obsady trybunatów wojskowych, co należy zinterpretować jako efekt systemu protekcji. Należy też pamiętać, że sekretariaty cesarskie znajdowały się w Rzymie, a potencjalnie najbliższy kontakt z nimi mieli senatorowie mieszkający w Italii. Znamy również pochodzenie społeczne 84 trybunów (ze 123), z czego 45³⁶ było potomkami *gentes senatoriae*, a pozostałych 39 wywodziło się z niższych stanów społecznych (w większości z ekwickiego). Przeważali (choć nieznacznie) członkowie starych rodów (45 : 39, czyli ok. 1,1 : 1). Nie oddaje to układu sił w senacie, w którym proporcja (rozpoznanych pod tym względem) człon-

33 C. Arrius Calpurnius Longinus, M. Caecilius Rufinus Marianus, C. Calpurnius Ceius Aemilianus, Tib. Claudius Candidus, Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante a. 203–205), L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), C. Memmius Fides Iulius Albius, P. Mevius Saturninus Honoratianus, P. Septimius Geta, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204 b = AE 1961, 37), M. Annaeus Saturninus Clodianus Aelianus, Q. Gargilius Macer Aufidianus, P. Iulius Geminius Marcianus, L. Iunius Aurelius Neratius Gallus Fulvius Macer, [Lusius Laberius? S]eptius [Ruti]lianus, C. Postumius Africanus, [P. P]os[t]umius Romulus, Q. Servilius Pudens.

34 L. Aurelius Gallus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, Petronius Priscus, M. Valerius Maximianus, Anonymus consul? (AE 1922, 38 = IJug 2080), L. Matucius Maximus, [...]us T[...].

35 Patrz Okoń 2017b, r. II. Słaba reprezentacja senatorów z Zachodu w senacie rzymskim była efektem tego, że w wojnie domowej stanęli oni po stronie ostatecznie przegranej – Clodiusa Albinusa. W związku z tym spadły na nich masowe represje.

36 C. Arrius Calpurnius Longinus, L. Aurelius Gallus, M. Caecilius Rufinus Marianus?, C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus, Cass[ius ...]ens *vel* Cass[ius ...]nus, P. Catius Sabinus, Ti. Cl(audius) Pompeianus, Clodius Marcellinus?, M. Fabius Magnus Valerianus, T. Flavius Victorinus Philippianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedi[us] Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedi[us] Rufus Lollianus Gentianus, M. Herennius Faustus [...]Iulius Clemens Tadius Flaccus, Iulius Maximianus?, C. Iulius (Scapula?) Lepidus Tertullus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. 237), P. Mevius Saturninus Honoratianus, Pompe[lius] Cassianus?, (Pomponius) Bassus, Saevinius Proculus, M. Valerius Florus, L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thræsea Priscus Minicius Natalis, C. Vettius Gratus Sabinianus, L. Calpurnius Proculus, M. Cassius (Agrippa Sanctus?) Paullinus (Augustianus Alpinus?), [...]us Claud[ius] Corneli[anus *vel* Cornelia (*tribu*)?], Sex. Cornelius Felix Pacatus, [...]Egr[ilius] Plarianus Larcus Lep[idi]us [Flavius ...?], (H)aterius Latronianus, Tib. Iulius Frugi, Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, L. Iunius Aurelius Neratius Gallus Fulvius Macer, L. Iunius Rufinus Proculianus, [Lusius Laberius? S]eptius [Ruti]lianus, L. Matucius Maximus, [...]P. Neratius M[acer *aut* -arcellus], C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus, [P. P]os[t]umius Romulus, M. Roscius Lupus Murena, Q. Servilius Pudens, Anonymus consul (CIL VI 1553 = 41200), Anonymus praetor (CIL VI 31780 = 41202/3), Anonymus (CIL VI 1541 = 41133).

ków *gentes senatoriae* do *homines novi* wynosiła ponad 2 : 1³⁷, widoczne jest zatem, że droga przez trybunat wojskowy była dla *clarissimi viri* tylko jedną z dróg awansu do senatu (konkretnie osiągnięcia kwestury). Ciekawe jest, że aż 23³⁸ trybunów (z 45) było potomkami konsulów – mieli zatem zapewniony szybki awans do konsulatu w minimalnym wieku ok. 32 (patrycjusze) – 35 lat (pozostali z *gentes senatoriae*), bez konieczności służby wojskowej. Można więc wysnuć wniosek, że trybunat wojskowy, pomimo uciążliwości, był ważną pozycją w karierze, a rody senatorskie dzięki koneksjom protegowały do niego swoją młodzież. W ten sposób wdrażano młodego człowieka do odpowiedzialności i wyrabiano mu dobrą opinię u cesarza – nienagannie wypełniony obowiązek mógł profitować splendorami nie tylko dla samego trybuna, ale i jego krewnych. Jak widać nie była służba wojskowa gorszą drogą awansu – przekonują o tym zaprezentowane wartości liczbowe.

Podsumowując, zarówno pochodzenie terytorialne, jak i społeczne trybunów dowodzą dominującej roli protekcji w staraniach o ten urząd.

Wnioski

Wnioski z niniejszego rozdziału przedstawiają się następująco:

- w materiale epigraficznym dla określenia urzędu trybuna wojskowego stosowano z reguły terminy: *tribunus militum*, *tribunus legionis*, *tribunus laticlavii*, w materiale literackim zaś, po prostu *tribunus*,
- tytuł *tribunus angusticlavii* nie występuje w materiale epigraficznym, lecz jedynie w literackim (rzadko),
- o nominacji trybunów decydował formalnie cesarz, na podstawie rekomendacji osób ze swojego otoczenia i personelu prowincji (namiestnik, pośrednio legat legionu),
- w epoce Sewerów w legionach służyło co najmniej 588 *tribuni laticlavii* i pięć razy więcej *angusticlavii*,

37 Patrz Okoń 2017b, r. III.

38 L. Aurelius Gallus, C. Arrius Calpurnius Longinus, Ti. Cl(audius) Pompeianus, M. Gavius Crispus Num[is]ius Iunior, Q. Hedi[us] Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedi[us] Rufus Lollianus Gentianus, M. Herennius Faustus [...], Iulius Clemens Tadius Flaccus, C. Iulius (Scapula?) Lepidus Tertullus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), (Pomponius) Bassus, Saevinius Proculus, M. Valerius Florus, L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thræsea Priscus Minicius Natalis, C. Vettius Gratus Sabinianus, M. Cassius (Agrippa Sanctus?) Paullinus (Augustianus Alpinus?), [...], Iulius Claud[ius] Corneli[anus] Cornelia (tribu?)], Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...], Iulius Laevillus Berenicianus, L. Iunius Rufinus Proculianus, [Lusius Laberius?] S[e]ptius [Ruti]lianus, L. Matucius Maximus, C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus, Q. Servilius Pudens.

- większość trybunów *laticlavii* pełniło służbę w jednym legionie, w wypadku 13 były to dwa legiony, *tribuni angusticlavii* pełnili służbę w jednym legionie,
- źródła nie dokumentują okresu pełnienia urzędu trybuna, istnieją jednak przesłanki, że w czasach Sewerów były to dwa lata dla *laticlavii* (nie wykluczam, że dla *angusticlavii* nawet 2,5 roku),
- znamy 123 senatorów epoki Sewerów, którzy mieli w swym *cursus* trybunat wojсковy, z tego 62 pełniło go, będąc stanu senatorskiego, a 12 ekwickiego; status pozostałych jest nierozpoznany,
- 23 trybunów wojskowych było potomkami konsulów,
- struktura terytorialna grupy trybunów jest zbieżna ze strukturą senatu,
- struktura społeczna grupy trybunów nie jest zbieżna ze strukturą senatu, gdyż stosunek osób stanu senatorskiego i ekwickiego w grupie trybunów jest ok. 1,1 : 1, a wśród rozpoznanych senatorów jest to powyżej 2 : 1, co oznacza, że trybunat dla *clarissimi viri* był jedną z wielu dróg do kariery,
- zarówno pochodzenie terytorialne, jak i społeczne trybunów dowodzą dominującej roli protekcji w staraniach o ten urząd, wspominają o tym *expressis verbis* źródła literackie, inskrypcje natomiast dokumentują to zjawisko pośrednio.

ROZDZIAŁ II

Wyróżnienia specjalne (*dona militaria, adlectiones, commendatio Augusti*)

W poprzednim rozdziale omówiłam kwestie: nomenklatury trybunów wojskowych, trybu ich nominacji, liczby trybunów i czasu trwania służby, stopnia reprezentatywności materiału źródłowego oraz pochodzenia terytorialnego i społecznego znanych nam trybunów.

Niniejszy rozdział poświęcę zaś rozważaniom o tym, w jakim zakresie pełnienie trybunatu wojskowego łączyło się z wyróżnieniami specjalnymi: *dona militaria* (odznaczenia wojskowe), *adlectio* (wpisanie pomiędzy byłych magistratów), *commendatio Augusti* (cesarska rekomendacja na urząd). Postaram się odpowiedzieć na pytania:

- Jakie były rodzaje i liczba wyróżnień specjalnych pojawiających się w *cursus* trybunów?
- Jakie były uwarunkowania uzyskiwania tych wyróżnień?
- Jaki był wpływ wyróżnień specjalnych na kariery konkretnych senatorów na etapie od kwestury do pretury?

1. *Dona militaria*

Dona militaria to odznaczenia wojskowe różnych kategorii¹. W trakcie służby oficerowie-trybuni mogli otrzymywać tzw. *dona maiora: coronae*², *hastae*

---

¹ Na temat *dona militaria* polecam zwłaszcza: Borghesi 1864; Fiebinger 1903; Domaszewski 1967; Maxfield 1972 i 1981; Le Bohec 2002; Faure 2013.

² Lista *coronae* zawiera następujące ich typy: *aurea, muralis, vallaris/castrensis, civica, navalis/classica, obsidionalis, ovalis, triumphalis*. Przy braku źródeł archeologicznych, ich wygląd i wykonanie pozostają w sferze hipotez. W wypadku *corona aurea* jej surowiec pozornie wydaje się oczywisty, lecz określenie „aurea” może oznaczać nie tylko sam metal – złoto, ale i złoty kolor. Jako że było to wyróżnienie często spotykane w różnych grupach wojskowych, optują za drugą z tych możliwości (ze względów finansowych). Tak więc *corona aurea* nie była w rzeczywistości złota, lecz połączana skutkiem położenia pozłotki na drewniany lub metalowy stelaż. Podobnie należy interpretować źródła wspominające o innych złotych koronach. Według Aulusa Gelliusa V, 6 złote były też korony: *muralis autem et castrensis et navalis*, co potwierdzali: Polibius VI, 39 dla *corona muralis* i Festus, *De verborum significatione* [hasło *castrensis corona*] dla *corona castrensis (vallaris)*. Poza ten schemat wykraczały *corona civica* (wykonywana z liści dębu lub ostrokrzewu), *corona obsidionalis* (wykonywana z traw), *corona triumphalis* (z liści lauru, a później z prawdziwego złota), *corona*

*purae*³ i *vexilla*⁴; podoficerowie⁵ i żołnierze natomiast *dona minora*⁶: *torques*, *phalerae*, *armillae* oraz czasami *corona* i *hasta pura*⁷ (oba z kategorii *donamaiora*, lecz przyznawane tylko jednokrotnie). Taki podział pozwala nam w niektórych wypadkach dokładnie określić stan społeczny osoby honorowanej lub etap jej kariery, nawet jeśli inskrypcja nie czyni tego *expressis verbis*⁸. Inskrypcje honoryfikacyjne

---

ovalis (mirtowa). Należy dodać, że jeden oficer mógł otrzymać kilka koron, zarówno tego samego, jak i różnych rodzajów. Za Sewerów źródła epigraficzne poświadczają jedynie *coronae: aurea, muralis, vallaris*, natomiast numizmatyczne *corona triumphalis* w wypadku cesarzy. Wszystkie one należały do kategorii złotych (*de facto* rzeczywiście złota była tylko *corona triumphalis*), co stanowi ciekawy przyczynek do zmian w jakości wyróżnień wojskowych.

- 3 *Hastae purae* można było otrzymywać wielokrotnie, dlatego w inskrypcjach wymieniano po prostu ich liczbę np. *hastae purae II*. Wykonywano je z drzewa i pokrywano metalem. Z czasów Sewera pochodzi (wyjątkowa) inskrypcja C. Didiusa Saturninusa (CIL XI 7264 = ILS 9194), w której figuruje jako posiadacz *hasta pura argentea*, co wyraźnie wskazuje, że *hastae* były srebrne (a *de facto* posrebrzane), a więc były odznaczeniem o nieco niższej wartości niż pożądane *coronae*.
- 4 W wypadku *vexillum* źródła używają określeń *vexillum* lub *vexillum argenteum*. Wyjątek stanowią inskrypcje ku czci prefektów pretorianów: T. Furius Victorinus (CIL VI 41143 = ILS 9002), który za zwycięstwo partyjskie (czasy M. Aureliusza i L. Verusa) otrzymał m.in. *vexilla obsidionales* oraz M. Bassaeus Rufus (CIL VI 1599 = ILS 1326), który za zwycięstwo w wojnie sarmackiej (czasy M. Aureliusza i Commodusa) otrzymał także m.in. *vexilla obsidionales*. Termin *obsidionalis* spotykamy przy *corona obsidionalis*, możliwe więc, że były przyznawane za ten sam lub podobny rodzaj osiągnięcia, szczególnie przy zaniku *corona obsidionalis*. Termin *argentea* spotykamy natomiast przy *hasta pura* i oznacza srebrna lub posrebrzana. Mając na uwadze liczbę i znaczenie osób wyróżnionych oboma rodzajami *vexillum*, wydaje się niemal pewne, że znacznie cenniejsze było *vexillum obsidionalis*.
- 5 Zaliczam do tej grupy centurionów pomimo propozycji Le Boheca (2018, s. 73), który uznaje ich za oficerów, moim zdaniem zbyt pochopnie. O tym, że należy uznawać ich za podoficerów, przekonują mnie m.in. *dona militaria* – centurionowie otrzymywali *dona minora* (co poświadczają liczne inskrypcje), a nie *dona maiora* charakterystyczne dla oficerów.
- 6 Odznaczenia te, przeznaczone dla niższych szarż, występują przede wszystkim w źródłach epigraficznych i ikonograficznych, w wypadku *phalerae* także archeologicznych, w związku z czym tylko w wypadku tych ostatnich można odtworzyć ich dokładny wygląd, wielkość i materiał wykonania (różne metale i kamienie półszlachetne). Mogę założyć, że *dona minora* były przyznawane jako gratyfikacja finansowa (przy zachowaniu dawnej nazwy), a ich symbole umieszczane na pancerzu finansował sam odznaczony, stąd różnice w ich wyglądzie, wykonaniu i surowcu. W tej sytuacji staje się oczywiste, dlaczego w epoce Sewerów inskrypcje nigdy nie precyzują z jakiego materiału były wykonane *dona minora*, mimo że – jak wskazują zabytki archeologiczne – różniły się od siebie. Z innych wyróżnień, przeznaczonych dla niższej kadry, należy wymienić *albata decursio*, czyli honorową paradę w białej szacie, rzadko występujący typ wyróżnienia honorowego za zasługi bojowe. Patrz przypadki: M. Iulius Rufus, centurion z czasów Flawiuszy (AE 2006, 1480 = AE 2007, 1461), L. Antonius Naso, primipilar i późniejszy trybun pretorianów z czasów Flawiuszy (CIL III 14387 = IGLS 6, 2781 = AE 2004, 82), NN primipilus (CIL III 14387 = IGLS 6, 2798 = ILS 9198 = AE 2004, 82), Cn. Iulius Rufus, primipilar z czasów Antoninów (AE 1998, 1435). Wyróżnienie to nie było spotykane w czasach Sewerów.
- 7 Za Sewerów nie było ani jednego przypadku nadania *hasta pura* osobie o niższym, niż ekwicky, statusie.
- 8 Pomaga nam także w tym wiedza o maksymalnej liczbie *coronae*, *vexillae*, *hastae purae* jaką można było osiągnąć: dowódcy rangi konsularnej mogli otrzymać po cztery takie wyróżnienia (w każdej

niejednokrotnie ograniczają się do formuły „donis militaribus donatus/ornatus”, która minimalizuje zasób informacji o *dona*, nie zawsze są też w pełni sporządzane w układzie chronologicznym, co przysparza dodatkowych trudności. To jednak, że *dona* uzyskiwano za zasługi bojowe (bohaterski czyn, udział w wojnie lub wyprawie)⁹, a inskrypcje często podają konkretną nazwę wojny (np. Parthica, Mesopotamena) lub przynajmniej imię imperatora, daje nam podstawy do sformułowania wniosków dotyczących związku wyróżnień wojskowych i dalszej kariery obdarowanego. Na podstawie inskrypcji można stwierdzić, że decyzja o przyznaniu *dona* była podejmowana przez cesarza, zapewne na wniosek bezpośrednich zwierzchników, np. legata legionu lub prowincji. Stwarzało to młodemu trybunowi szansę na zaistnienie w pamięci cesarza oraz wypracowanie sobie dobrej pozycji wyjściowej do rywalizacji o przyszłe urzędy.

Jedynie ośmiu znanych nam byłych trybunów (późniejszych senatorów)¹⁰, żyjących w epoce Sewerów, miało w *cursus* poświadczone *dona militaria*. Z grupy *lati-clavii*: C. Caesonius Macer Rufinianus¹¹ otrzymał je od Marcusa Aureliusza, [...]*ianus S*[...]¹² i Anonymus praetor¹³ (AE 2003, 365) prawdopodobnie od Commodusa, Anonymus consul¹⁴ (AE 1922, 38 = ILJug 2080) od Septimiusa Severusa, podobnie jak (prawdopodobnie?) T. Statilius Barbarus¹⁵. Z grupy *angusticlavii*: M. Macrinus Avitus Catonius Vindex¹⁶ i M. Valerius Maximianus¹⁷ od Marcusa

---

kategorii), rangi pretorskiej po trzy, trybuni po dwa. Patrz Maxfield 1972, s. 45–46; 1981.

- 9 Należy pamiętać, że odznaczani byli w ten sposób zarówno zwykli żołnierze i podoficerowie (centurionowie) za autentyczne czyny bojowe, jak i ich dowódcy (legaci legionów, prefekci *vexillatio*), którzy nie brali bezpośredniego udziału w walce, lecz jedynie wydawali rozkazy.
- 10 *Dona* otrzymał też C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, ale było to już na etapie namiestnictwa Pannonii inferior.
- 11 Donatus donis militaribus a divo Marco (CIL XIV 3900 = ILS 1182 = I.I. IV, 12, 102), brak danych o konkretnych wyróżnieniach.
- 12 ...[... donis] / [mi]litaribus c[oroni]s ... item]que vexillis [...] (AE 2003, 1189 = AE 2004, 930 = AE 2011, 764).
- 13 ...[donato donis militari]b(us) ab Imp(eratore) Co[m]modo Aug(usto)...], [...has]tis puris d[ua]bus...], (CIL IX 431 + 437 = AE 1969 – 1970, 143 = SupplIt. 20, 2003, s. 127 n. nr 11 = AE 2003, 365).
- 14 ...[... donis] [don]ato bi[s] ab imp.] Sep[timio Severo] (AE 1922, 38 = ILJug 2080).
- 15 ...[donatus donis militaribus b]ello Parth(ico) Mesop(otameno) (CIL VI 41197 = CIL VI 1522 = ILS 1144).
- 16 ...donatus donis militaribus in bello Germanico ab Imperatore Marco Aurelio Anonino Augusto hastis puris II et vexillis II, corona murali et vallari (CIL VI 1449 = ILS 1107).
- 17 ...donis donatus bello Parthico, (...), ab imp. Antonino Aug. equam et phaleris et armis donatus quoad manu sua Valaonem interemisset (...), donis donatus bello Germanico Sarmatico (AE 1956, 124).

Aurelius, natomiast C. Domitius Antigonus¹⁸ prawdopodobnie od Septimiusa Severusa. Inskrypcje poświadczają więc jako ofiarodawców trzech cesarzy (Marcus Aurelius, Commodus, Septimius Severus). Brak wzmianek o następnych cesarzach (z dynastii Sewerów) może wynikać z tego, że niemal wszyscy oni zostali skazani na *damnatio memoriae*, dlatego w inskrypcjach o nich nie wspomniano¹⁹. Nie można również zakładać, że z życia wojskowego zniknęły wszelkie wyróżnienia, można natomiast sobie wyobrazić, że zmieniły swą formę, np. na gratyfikacje finansowe, co tłumaczyłoby brak ich potwierdzenia w źródłach inskrypcyjnych.

Tylko u M. Valeriusa Maximianusa inskrypcja wymienia (raz, choć *dona* otrzymał czterokrotnie²⁰) konkretny czyn – osobiste ujęcie wodza barbarzyńców Valaona, za które otrzymał „*equam et phaleris et armis*”, co przypomina republikańskie *spolia opima*, szczególnie jeśli przyjmiemy, że otrzymane dary należały pierwotnie do pokonanego wodza. W pozostałych wypadkach brakuje podobnych informacji. Należy jednak zauważyć, że w czterech z nich: [...]anus S[...], Anonymus praetor?, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, M. Valerius Maximianus, inskrypcje informują, jakiego typu wyróżnienia zostały przyznane (*corona muralis*, *corona vallaris*, *hastae purae*, *vexilla*, *equus*, *phalerae*, *armae*). Można odnieść wrażenie, że dokładność wyliczeń *dona* jest zależna od znaczenia i długości kariery osoby honorowanej – w wypadku senatora o bogatym *cursus* wyliczenie nagród pojawiających się jeszcze przed wejściem do senatu mogło wydawać się zbędne i przez to ograniczane.

Spośród wszystkich omawianych trybunów (8) – jeden²¹ pochodził z Italii, trzech²² z Zachodu, jeden²³ ze Wschodu, natomiast trzech²⁴ miało pochodzenie nieznanne. To potwierdza tezę, że kadra wojskowa miała w tym okresie prowincjonalny charakter; zjawisko to wyraźnie widoczne jest już w czasach ostatnich Antoninów.

18 ...[ornatus militaribus honoribus] (AE 1966, 262).

19 Patrz Kienast 1996, s. 156–181. Jak zauważa autor, nawet w wypadku Caracalli, niepotępnego oficjalnie przez senat, spotyka się uszkodzenia inskrypcji z jego imieniem.

20 W tym trzykrotnie w czasie *quattuor militiae*, a raz jako legat legionu. Valaona ujął jako *praefectus alae I Aravacorum*, czyli w czasie czwartej *militiae*.

21 C. Caesonius Macer Rufinianus.

22 Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080), M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, M. Valerius Maximianus.

23 C. Domitius Antigonus.

24 T. Statilius Barbarus, [...]anus S[...], Anonymus praetor? (AE 2003, 365).

Warto dodać, że z całej grupy – pięciu²⁵ było *homines novi*, trzech²⁶ miało niejasne dla nas pochodzenie, nie stwierdzam natomiast obecności przedstawicieli *gentes senatoriae* (zapewne towarzyszyli legatom i nie byli wysyłani bezpośrednio do walki, stąd problem w uzyskaniu zasług).

Niewielka liczba obdarowanych (8 na 123) pozwala wnioskować, że młodym trybunom z reguły nie powierzano ważniejszych zadań bojowych, traktując ich jako młodzież uczącą się wojennego rzemiosła (przynajmniej *laticlavii*)²⁷. Częściej *dona* otrzymywali bohaterscy żołnierze, przede wszystkim centurionowie²⁸, tak więc *dona* pozostały charakterystyczne dla kręgów wojskowych i nie zostały włączone w senatorski tryb awansu, choć pośrednio na ten awans wpływały (np. jako argument przy prezentacji kandydatów do urzędów czy protekcji na nie).

Trybunat i uzyskane w jego trakcie *dona militaria* stanowiły dla nielicznych obdarowanych dobrą podstawę do dalszej kariery, kolejnych urzędów i wyróżnień. Na podkreślenie zasługuje, że sześciu²⁹ z ośmiu *donati* zostało później konsulami.

Powyższe ustalenia uzupełniają w sposób znaczący dotychczasowe badania nad *dona militaria* w epoce Sewerów³⁰.

25 C. Caesonius Macer Rufinianus, C. Domitius Antigonus, [...]anus S[...], M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, M. Valerius Maximianus.

26 T. Statilius Barbarus, Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080), Anonymus praetor? (AE 2003, 365).

27 Inaczej sytuacja przedstawiała się w wypadku *angusticlavii*, którzy mogli być awansowanymi do stanu ekwitów dekuriionami lub primipilami. Mogli wtedy mieć 30 i więcej lat oraz bogate doświadczenie na różnych polach.

28 Podkreśla ten fakt Dobson 1993a, s. 113–128, zwłaszcza s. 125.

29 C. Caesonius Macer Rufinianus, C. Domitius Antigonus, T. Statilius Barbarus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, M. Valerius Maximianus, Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080).

30 W fundamentalnej monografii Maxfield 1972, s. 45–46 wymienia dwóch senatorów epoki Sewerów (w tym jednego byłego trybuna) wyróżnionych w ten sposób (Anonymus consul? z AE 1922, 38, Claudius Gallus), natomiast Le Bohec 2002, s. 66 wspomina jedynie, że informacje o *dona* znikają ze źródeł epigraficznych za czasów Caracalli, co podtrzymuje w haśle *Dona militaria* w Der Neue Pauly, wzmiankując te wyróżnienia jedynie do czasów Commodusa. Zwracał na to uwagę już Domaszewski 1967, s. 184, wiążąc zjawisko eliminacji *dona* z przejściem władzy przez nowe orientalne despotyczne rządy (*neue orientalische despotische Regiment*). Jeszcze wcześniej podobne konstatacje poczynili: Borghesi 1864, II, s. 340, 469 oraz Fiebingier 1903, kol. 1528–1539. Z nowszych prac – Faure 2013, s. 296 (dla centurionów) wymienia kilka przypadków *dona militaria* za Sewerów, choć podkreśla, że stopniowo zastępują je gratyfikacje finansowe. Brak źródeł nie pozwala mi stwierdzić, czy podobne zmiany zasły w stosunku do kadry oficerskiej, jednak nie wykluczam takiej możliwości.

2. *Adlectiones*

Kolejne wyróżnienie, które spotykamy w *cursus* rzymskich oficerów to *adlectio* (wpisanie pomiędzy byłych magistratów)³¹, występująca w dwóch formach – wewnętrznej i zewnętrznej. *Adlectio* wewnętrzna stosowana była wobec osób stanu senatorskiego i stanowiła przyspieszenie kariery przez wpisanie pomiędzy byłych urzędników danego szczebla bez faktycznego pełnienia urzędu. *Adlectio* zewnętrzna miała podobny charakter, z tą różnicą, że osoba awansowana zmieniała równocześnie stan społeczny (najczęściej z ekwicznego na senatorski)³². W obu formach o szczeblu awansu decydował cesarz na mocy uprawnień cenzorskich, mając na względzie wiek wyróżnianej osoby³³.

Dla przypomnienia – już pierwszy w *cursus* urząd obowiązkowy, czyli kwestura, zapewniał wejście do senatu i z tego względu był atrakcyjny dla osób chcących zrobić karierę w Imperium Romanum. W epoce Sewerów kwestorów było co najmniej 20³⁴; urząd ten mógł być trudny do osiągnięcia, jeśli w danym roku startowało do niego więcej chętnych. Tak więc *adlectio* dawała cesarzowi możliwość przyznania rangi kwestorskiej ponad wyznaczony limit, likwidując tym samym konflikty w grupie kandydatów (ich *gentes* i patronów). Stwarzała też szanse awansowania zasłużonych oficerów, o czym przekonują zebrane przykłady (patrz dalej).

W wypadku kolejnej rangi – trybunatu/edylatu, sprawa przedstawiała się podobnie. Trybunów plebejskich i edylów było łącznie 16, wobec czego 4 byłych kwestorów pozostawało bez szans na te urzędy. Z roku na rok liczba ta mogła się zwiększać, tworzyły się więc nieuniknione napięcia, choć niwelowało je nieco to, że patrycjusze omijali ten szczebel awansu. Osobom niezadowolonym cesarz mógł przyznać *adlectio inter tribunicios/aedilicios*. Dodatkowo w ten sam sposób mógł awansować zasłużonych oficerów-ekwitów (*adlectio* zewnętrzna), którzy byli w odpowiednim dla tego szczebla wieku (27–29 lat). Drugim obliczem *adlectio inter tribunicios/aedilicios* była konieczność obsadzenia urzędu pretora. Pretorów było 18, co oznaczało, że jeśli wszyscy trybuni i edylowie zgłosiliby akces do pretury, to i tak brakowało

³¹ Na temat *adlectio* w okresie Cesarstwa szczególnie polecam: Chastagnol 1975, s. 375 i n.; 1992; Coriat 1978, s. 5 i n.; Leunissen 1989, *passim*; 1993, s. 81 i n.; Pflaum 1960–61.

³² W okresie Sewerów zdarzały się (choć rzadko) awanse do stanu senatorskiego osób z niższych stanów np.: [...]s Verus, centurion, prawdopodobnie *adlectus* przez Macrinusa i Claudius Aelius Pollio, centurion, który ujął Diadumenianusa (syna Macrinusa), *adlectus* w nagrodę przez Elagabalusa.

³³ Minimalne granice wiekowe dla objęcia urzędu (od czasów Augusta) przedstawiały się następująco: kwestura 25 lat, edylat/trybunat 27 lat, pretura 30 lat. Jeżeli awansowany był w młodym wieku (do 25 lat), mógł być wpisany do stanu senatorskiego bez wskazania pełnionego urzędu (*adlectus in amplissimum ordinem*). W takim wypadku jego dalszy *cursus* przebiegał standardowo, według reguł obowiązujących senatorów; patrz Okoń 2016 i 2017b.

³⁴ Dopuściłam opcję zwiększenia tego limitu, patrz Okoń 2017b, s. 17.

dwóch chętnych. Dzięki konsekwentnemu używaniu procedury *adlectio* powstawał zbiór osób, które mogły kandydować na urząd pretora i pozwalał bezproblemowo go obsadzić.

Adlectio inter praetorios była spowodowana nieco innymi przyczynami. Po preturze na senatorów czekały liczne godności np.: namiestnictwa legionów, namiestnictwa prowincji pretorskich, kuratury dróg, kuratury miast. Z reguły przedstawiciele *gentes senatoriae* pełnili do 4 urzędów rangi pretorskiej, natomiast *homines novi* 5–9³⁵. Nie każdy był pretor miał jednak chęć jechać na (czasem odległą) prowincję, a w przypadku dowództwa legionu mieszkać przez najbliższych kilka lat w obozie wojskowym lub w jego pobliżu. Oprócz tego nie każdy senator nadawał się do kontynuowania kariery po preturze – tworzyły się więc wakaty. W tej sytuacji pomocą znowu mogła służyć *adlectio* przesuwająca wyżej w hierarchii senatorów niższego szczebla lub awansująca zasłużonych ekwitów (szczególnie tych po *tres/quattuor militiae*, którzy mogli objąć dowództwo legionów). Należy dodać, że byli ekwici znacznie chętniej niż senatorowie obejmowali urzędy na prowincji, będąc do tego przyzwyczajeni w trakcie wcześniejszej służby.

Podsumowując, *adlectio* pomimo wspólnego określenia, miała różne formy, a co za tym idzie, znaczenie. *Adlectio inter quaestorios* zapewniała wstęp do senatu, *adlectio inter tribunicios/laedilicios* była formą uzupełnienia listy kandydatów do pretury, a *adlectio inter praetorios* formą wspomagania w obsadzie stanowisk rangi pretorskiej. *Adlectiones* były zatem ważnym elementem zapewniania Imperium pełnego składu urzędników centralnego szczebla – koniecznością, a nie zachcianką panującego.

Znamy obecnie 23 senatorów epoki Sewerów, którzy po trybunacie uzyskali *adlectio*, z tego 21 pojedynczą. Odstępstwa, na które warto zwrócić szczególną uwagę, zdarzyły się dwa razy: T. Flavius Secundus Philippianus (*adlectio* trzykrotna) i Tib. Claudius Candidus (*adlectio* dwukrotna).

Pierwszy przypadek – pochodzącego ze Wschodu T. Flaviusa Secundusa Philippianusa przysporzył licznych problemów badaczom epoki. Jego *cursus* znamy z inskrypcji z Lugdunum – dedykacji ołtarza wystawionego w okresie, kiedy Philippianus był legatem prowincji Gallia Lugdunensis³⁶. Chronologicznie prezentując wspomniane w niej urzędy – jako trybun wojskowy legio VII gemina w Castra Legionis

35 Patrz Okoń 2017b, r. V: *Modele karier*.

36 CIL XIII 1673 = ILS 1152 (= CIL III s. CLXXIV): [Io]vi Dep[ulsori] / Bonae Mentiae R[ec]duci Fortunae red[ib]ita et suscepta / provincia / T(itus) Flavius Secundus Philippia[nus] v(ir) c(larissimus) leg(atus) Aug(gg)ustorum prov(incia) Lug(dunensis) / leg(atus) legg(ionum) I M(inerviae) et XIII gem(inae) allect(us) / inter praetorios tribunicios quaestorios trib(unus) militum / leg(ionis) VII gem(inae) cum Iulia Nepotil[ia] c(larissima) f(emina) sua et T(ito) Fl(avio) Victorino Phil(lippiano) c(larissimo) i(uvene) trib(unus) mil(itum) leg(ionis) V Ma(ced(onice) et T(ito) Fl(avio) Aristo Ul(piano) c(larissimo) p(uero) lec(to) in patricias familias / aram constituit ac / dedicavit.

(Hiszpania) został *adlectus inter quaestorios, tribunicios, praetorios*, co oznacza, że w ogóle nie pełnił żadnej z obowiązkowych magistratur. Jeśli trybunat wojskowy pełnił jako *angusticlavus*, to pierwsza *adlectio (inter quaestorios)* miała charakter zewnętrzny, a dwie następne wewnętrzny. Jeżeli natomiast był *tribunus laticlavus*, to wszystkie trzy *adlectiones* byłyby wewnętrzne. Nie wykluczam również możliwości, że *adlectio* była jedna (*inter praetorios*), a automatyczne wpisanie na niższe szczeble senatorskie (*inter quaestorios, inter tribunicios*) było nadinterpretacją wystawcy napisu.

Po *adlectio inter praetorios* Philippianus sprawował dowództwo legionów I Minervia w Bonnii i XIV gemina w Carnuntum, a następnie legację Gallii Lugdunensis za trzech augustów (Severusa, Caracalli i Gety). To – wydaje się – proste wyliczenie urzędów i nominacji wzbudza sporo kontrowersji.

Kariera prezentowanego senatora przypadła w dużej mierze na okres wojen domowych Septimiusa Severusa. Inskrypcja honoryfikacyjna, z której znamy jego *cursus*, została dedykowana w Lugdunum *Iovi Depulsori, Bonae Mentiae, Reduci Fortuna*e z powodu „redhibita et suscepta provincia” (czyli odzyskania prowincji)³⁷, co odnosi się ewidentnie do wojny z Clodiussem Albinusem (stąd miejsce jej wystawienia). Inskrypcja może jednak mieć charakter wybiórczy, tzn. wyliczać jedynie funkcje bezpośrednio związane z działaniami wojennymi, pomijając wszystkie pozostałe, np. administracyjne i religijne, powodując tym samym problemy z odtworzeniem *cursus* Philippianusa.

Z reguły przyjmuje się (według mnie błędnie), że Philippianus został *adlectus in amplissimum ordinem* ok. 180 roku, a w 193 roku był legatem legionu XIV gemina, który wsparł Sewera w walce o władzę. Wówczas w 196–198 roku byłby legatem Gallii Lugdunensis, którą utracił w 196 roku, a odzyskał w 197 r. po bitwie pod Lugdunum³⁸. Wydaje się to potwierdzać inskrypcja dedykowana bogom na okoliczność odzyskania prowincji. Hipoteza ta nie tłumaczy jednak, dlaczego Philippianus w 198 roku jest legatem 3 augustów³⁹ (błąd?) ani za co uzyskał od M. Aureliusza/Commodusa trzy *adlectiones*. Jeżeli byłyby to osiągnięcia w wojnach markomańskich, to dziwi brak wzmianki o tym np. w postaci przyznania zasłużonemu oficerowi *dona*

37 Ibidem.

38 PIR² F 362 (Groag), RE 6, 1909, kol. 2616 nr 175 (Goldfinger), RE 12, 1925, kol. 1431 nr 1742 (Ritterling), Barbieri 1952, nr 241, Fitz 1993–1995, s. 554 nn, 626 nn.

39 Severusa, Caracalli i Gety, czyli pomiędzy 209 a 211 r., gdyż w tym okresie Geta uzyskał tytuł Augusta, a Severus i Caracalla mieli ten tytuł już wcześniej. Patrz Kienast 1996. Literatura przedmiotu z reguły milcząco uznaje trzecie „G” za późniejszy dopisek lub błąd (patrz analogiczne przypadki – np. CIL VI 228) i przyjmuje, że Philippianus był legatem w 196–198 r. W tej sytuacji, tytuł Gety był wpisany niejako awansem (gdyż był jedynie cezarem) lub w ogóle dopisany później (ok. 209–211 r.). W mojej ocenie jest to możliwe, choć mało przekonujące wyjaśnienie.

militaria. Warto przypomnieć, że inskrypcja wymienia aktywność wojskową Philippianusa, a wspomniane *dona* niewątpliwie należały do tej sfery.

Mając na uwadze powyższe uwarunkowania proponuję przesunięcie datacji kariery Philippianusa. W 196–197 roku walczyłby jako trybun legionu VII gemina w Hispanii po stronie wojsk, które opowiedziały się za Severusem. W tym charakterze wzięłyby udział w zwycięskiej bitwie pod Lugdunum, a swojej postawie i niewątpliwiej waleczności zawdzięczał trzykrotną *adlectio* (*dona* nie wchodziły w grę, gdyż wojna miała charakter wewnętrzny). Pierwsza *adlectio* miałaby miejsce po bitwie pod Lugdunum, czyli w 197 lub 198 roku (kiedy Philippianus miał ok. 27 lat), następna ok. 198–199 roku, trzecia natomiast w 201–202 roku, po której był legatem dwóch legionów i w końcu legatem Gallii Lugdunensis. W tym charakterze podejmował w 208 roku Severusa wraz z orszakiem, maszerującego na wyprawę brytańską⁴⁰. Jako namiestnik ufundował ołtarz ze wspomnianym napisem (w 209 r. lub niewiele później), upamiętniającym sukces pod Lugdunum i odzyskanie prowincji z rąk nieprzyjaciela, do czego osobiście się przyczynił⁴¹.

Moja propozycja tłumaczy też skomplikowaną nomenklaturę jego synów, uwzględnionych w inskrypcji. Starszy – T. Flavius Victorinus Philippianus, jako *clarissimus iuuenis* jest *tribunus militum legionis V Macedonicae*, młodszy natomiast – T. Flavius Aristus Ulpianus, jako *clarissimus puer* został *lectus in patricias*. W praktyce oznacza to, że Philippianus, ojciec obu młodzieńców, mógł być ekwitem, promowanym do stanu senatorskiego, lecz jego starszy syn urodził się jeszcze przed tym awansem (stąd skromniejszy status), młodszy natomiast już po *adlectio*, jako syn senatora został w dzieciństwie patrycjuszem, co jest ewidentnie nagrodą za postawę ojca w czasie wojny domowej. Prawdopodobnie synowie pochodzili z dwóch

40 Chronologia kariery Philippianusa wyglądałaby następująco: urodzony ok. 170–171 r. Do 196–197 r. trybun (*angusticlavius?*) w Hispanii, walczył z oddziałami Albinusa w Hispanii i Gallii, w 197 r. uczestnik bitwy pod Lugdunum. W 197–198 r. *adlectus* po raz pierwszy (*inter quaestorios*), ok. 198–199 r. *adlectus inter tribunicios*, ok. 201–202 r. *adlectus inter praetorios*. Dowódca legionu I Minervia ok. 202–204 r., XIV gemina ok. 205–207 r., legat Gallii Lugdunensis ok. 208–211 r.

41 Zwraca uwagę dobór trzech bóstw-adresatów inskrypcji. Iuppiter Depulsor (odpychający nieprzyjaciół) był bóstwem szczególnie czczonym w rejonie naddunajskim, honorowanym przez wojskowych różnych formacji i szczepów. Dedykacje wiązały się z bezpośrednim zagrożeniem tego regionu, zwłaszcza w drugiej połowie II w. Pojawienie się podobnych dedykacji w innych prowincjach (Africa Proconsularis, Hispania, Gallia) mogło być związane z powrotem weteranów do rodzinnych prowincji (i przeniesieniem bliskiego im kultu) lub też z dalszą karierą wyznawców Iovisa Depulsora w innych regionach Imperium. Postać Philippianusa, dzięki dowództwu legionu w Carnuntum w Pannonii i późniejszemu namiestnictwu Gallii, wpisuje się w ten model. Drugie honorowane bóstwo – Bona Mens była personifikacją jasnego i czystego umysłu, w kontekście wyprawy Severusa na Brytanię mogła być przywołana dla zapewnienia cesarzowi dobrych planów i ich pomyślnej realizacji. Trzecie bóstwo – Fortuna Redux opiekowała się pomyślnymi powrotami i w mojej ocenie została przywołana również z powodu *expeditio Britannica*. Tak więc dobór bóstw-adresatów inskrypcji nie był przypadkowy i jasno wskazywał intencje wystawcy.

kolejnych małżeństw Philippianusa. Matka starszego wywodziła się ze skromniejszego rodu (nam nieznanego), natomiast młodszego (jak wskazują jego przydomki Aristus Ulpianus) z konsularnego rodu *Ulpii Arabiani* reprezentowanego za Sewerów przez M. Ulpia Arabiana (cos. ok. 194–196 r.) i jego syna M. Ulpia Domitiusa Aristausa Arabiana. Drugie małżeństwo Philippianusa było niejako pochodną specjalnych wyróżnień, które spotkały go po bitwie pod Lugdunum. Jego kariera więc jest typowa dla okresu wojny domowej, gdzie zwycięska strona zyskuje wszystko, wspinając się na szczyt hierarchii społecznej pomimo słabej pozycji wyjściowej; jest też dobrą ilustracją procesu fluktuacji elit w czasach przełomu.

Drugi przypadek – pochodzący z Afryki Tib. Claudius Candidus, po *tres militiae* i funkcji *procurator XX hereditatum per Gallias Lugdunensem et Belgicam et utramque Germaniam* został *adlectus inter tribunicios item praetorios*⁴². Wpisanie pomiędzy byłych trybunów plebejskich sugeruje, że miał wówczas powyżej 27 lat. Pierwsza *adlectio* miała charakter zewnętrzny, druga natomiast wewnętrzny, w efekcie czego Candidus (podobnie jak poprzednik) nie pełnił żadnego z senatorskich urzędów obowiązkowych. Jest to dobry przykład, że urzędy ekwickie w sposób suplementarny (do senatorskich) zapewniały odpowiedni do służby publicznej zasób wiedzy i umiejętności. Inskrypcja nie precyzuje, jaki był powód dwukrotnej *adlectio* – możemy założyć, że były to zasługi wojenne, a prokuratura pełniona pomiędzy trzecią *militia* (*praepositus copiarum expeditionis Germanicae secundae*) a *adlectio* miała dać Candidusowi szanse na wzbogacenie się i spełnienie limitów majątkowych wymaganych od senatorów. Na pewno cesarzem promującym był Commodus, szafujący takimi awansami, o czym wspomina *Historia Augusta* (*vita Pert.* 6, 10).

Po kolejnym awansie (*inter praetorios*) Candidus pełnił wiele funkcji cywilnych (*curator civitatum Teanensium*, *legatus pro praetore provinciae Asiae*, *logista civitatis splendidissimae Nicomedensium item Ephesiorum*), by później zostać jednym z wodzów Septimiusa Severusa (*dux exercitus Illyrici expeditione Asiana, item Parthica item Gallica*)⁴³. Przed wyprawą galijską prawdopodobnie został konsulem dodatkowym – ewidentnie za zasługi bojowe. Warto dodać, że był krajanem Severusa

⁴² CIL II²/14, 2, 975 = CIL II 4114 = ILS 1140 = RIT 130.

⁴³ Ibidem. Chronologia kariery Candidusa przedstawia się według mnie następująco: urodzony ok. 152 r., pierwsza *militia* ok. 170–172 r., druga – trybunat wojskowy w legionie II Augusta w Britanii ok. 172–173 r. (za namiestnictwa Antistiusa), trzecia – *praepositus copiarum expeditionis Germanicae secundae* ok. 178–179 r., prokuratura ok. 180–182 r., *adlectio inter tribunicios* ok. 182–183 r., *inter praetorios* ok. 184–185 r., następnie urzędy cywilne (*curator civitatum Teanensium*, *legatus pro praetore provinciae Asiae*, *logista civitatis splendidissimae Nicomedensium item Ephesiorum*) do objęcia dowództwa w wyprawie przeciw Pescenniusowi Nigrowi w 193 r. Wyprawa partyjska do 195–196 r., konsulat ok. 195–196 r., wyprawa galijska 196–197 r. Po tej wyprawie Candidus był jeszcze: *XV vir sacris faciundis*, *legatus Augusti pro praetore provinciae Hispaniae citerioris, et in ea dux terra marique adversus rebelles hostes publicos*.

i współtowarzyszem służby wojskowej jego brata Gety (w legionie II Augusta, w którym był trybunem *angusticlavius*), miał też solidnie umocowanego patrona – Q. Antistiusa Adventusa Postumiusa Aquilinusa (konsul ok. 167 r., legat Germanii inferior i Britannii).

Oba przypadki unaocniają, jak wyglądały kariery osób szczególnie zasłużonych dla princepsa na polu walki. Nielicność podobnych nominacji podkreśla znaczenie obu senatorów w kręgach władzy. Należy także zaznaczyć, że decyzje o awansach były niejednokrotnie wymuszane względami naturalnymi – czyli wymieraniem starych *gentes* i brakiem senatorów w odpowiednim wieku chętnych do służby publicznej.

Z pozostałych 21 osób 10 miało w karierze *adlectio* wewnętrzną, natomiast 11 – zewnętrzną, co pozwala uznać pojedyncze wyróżnienia za standard. Mechanizmy jego stosowania nie odbiegały od powyżej zaprezentowanych mechanizmów ogólnych. W epoce Sewerów liczne wojny zewnętrzne i wewnętrzne mogły wpływać na przyspieszenie lub spowolnienie karier, pojawiły się więc uwarunkowania szczegółowe, rzutujące na awanse konkretnych osób.

W grupie senatorów z *adlectio* wewnętrzną czterej zostali *adlecti inter quaestorios*, czyli wpisani pomiędzy byłych kwestorów: Ti. Cl(audius) Me[vius? P]riscus Ruf[inus I]unior, T? Cuspidius Flaminus Severus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, Anonymus consul⁴⁴ (CIL IX 1592 = ILS 1126).

Trzech było *adlecti inter tribunicios*: C. Aemilius Berenicianus, [...]us L.f. Fab. Annian[us], Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, trzech kolejnych natomiast *inter praetorios*: L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thrasea Priscus Minicius Natalis, [...]anus S[...].

Wszyscy wyliczeni senatorowie (byli trybuni *laticlavii*) ominęli jeden z urzędów obowiązkowych, poza tym ich *cursus* było standardowe. Ci, którzy zostali awansowani na szczebel kwestora, ewidentnie uzyskali *adlectio* za zasługi w służbie wojskowej, bezpośrednio poprzedzającej wejście do senatu. Siedmiu⁴⁵ z wyliczonych 10 zostało później konsulami, co pozwala stwierdzić, że byli osobami dobrze umocowanymi w kręgach władzy, zasłużonymi i doświadczonymi.

⁴⁴ Senator ten został również mianowany patrycjuszem, choć ze względu na niemożność jego identyfikacji trudno orzec, co było przyczyną podwójnego wyróżnienia.

⁴⁵ T? Cuspidius Flaminus Severus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126), C. Aemilius Berenicianus, Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thrasea Priscus Minicius Natalis.

W grupie senatorów z *adlectio* zewnętrzną, dwaj (najmłodsi) zostali *adlecti in amplissimum ordinem*: Ti. Claudius Subatianus Proculus (po 4 funkcjach wojskowych)⁴⁶, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes (po dwóch z 4 *militiae*)⁴⁷.

Żaden ze znanych nam *tribuni angusticlavii* nie został *adlectus inter quaestorios*, możliwe, że kolejka osób stanu senatorskiego była długa i blokowała taki awans ekwitem. Dwaj prawdopodobnie byli *adlecti inter tribunicios* – Ti. Claudius Claudianus, C. Iulius Avitus Alexianus, co oznaczało, że nie pełnili ani kwestury, ani trybunatu/edylatu plebejskiego. Pozostali (7) weszli do senatu poprzez *adlectio inter praetorios*: Q. Cerellius Apollinaris, L. Didius Marinus, C. Domitius Antigonus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, M. Valerius Maximianus, Anonymus legatus Aquitaniae i najprawdopodobniej [L? S]ept(imius) Maria[nus], czyli nie pełnili żadnego urzędu obowiązkowego z senatorskiego *cursus honorum*.

Ciekawe są zwłaszcza kariery Vettiusa i Subatianusa, młodych ekwitów awansowanych na tyle wcześniej, że mogli przejść pełny *cursus* senatorski. W pierwszym wypadku, Vettiusa, najprawdopodobniej zadecydowały zasługi w służbie pogranicznej (w Dacji i Moesii), natomiast w drugim, Subatianusa, przejście na stronę Severusa w trakcie jego marszu na Rzym (193 r. n.e.). Pozostali ekwici weszli do senatu w późniejszym wieku na szczeble trybunów i pretorów. Mieli za sobą nie tylko *tres/quattuor militiae*, ale także cywilne prokuratury, byli więc doświadczeni w wielu dziedzinach, co skutkowało długą i owocną karierą; warto wspomnieć, że 9⁴⁸ (z 11) z nich zostało konsulami.

Warto też przytoczyć zestawienia *origo* w obu kategoriach *adlecti*. Wśród osób z pojedynczą *adlectio* wewnętrzną (10): trzy⁴⁹ pochodziły z Italii, dwie⁵⁰ ze Wschodu, jedna⁵¹ z Afryki, dwie⁵² z Italii lub Wschodu, pochodzenie dwóch⁵³ jest nieznane.

46 *Praefectus cohortis III Alpinorum, tribunus cohortis VI civium Romanorum, praefectus alae constantium, subpraefectus classis praetoriae Misenatium* (CIL VIII 4323 = 18528, AE 1911, 107 = ILS 9488). Dowodzi to, że młody ekwita po czwartej *militia* mógł przystąpić do standardowego *cursus* senatorskiego, zaczynającego się od kwestury (25 lat).

47 *Praefectus cohortis II Flaviae Comagenorum, tribunus militum legionis I Italicae* (AE 1920, 45 = ILAfr. 281).

48 Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, Ti. Claudius Claudianus, C. Iulius Avitus Alexianus, C. Domitius Antigonus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, M. Valerius Maximianus, Anonymus legatus Aquitaniae, [L? S]ept(imius) Maria[nus].

49 L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thrasea Priscus Minicius Natalis, Ti. Cl(audius) Me[vius] P[ri]scus Ruf[inus] Iunior, Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126).

50 L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, C. Aemilius Berenicianus.

51 L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus.

52 Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, [...]us L.f. Fab. Annian[us].

53 T? Cuspидius Flaminius Severus, [...]anus S[...].

Wśród osób z pojedynczą *adlectio* zewnętrzną (11): dwie⁵⁴ pochodziły z Italii, cztery⁵⁵ ze Wschodu, dwie⁵⁶ z Afryki, dwie⁵⁷ z Zachodu, jedna⁵⁸ z łacińskojęzycznej części Imperium.

Łącznie (23)⁵⁹: z Italii pochodziło pięciu *adlecti*, ze Wschodu – siedmiu, z Afryki – czterech, z Zachodu – dwóch, pochodzenie pozostałych jest nieznane lub niejasne (kilka możliwości do wyboru). Zestawienie *origo* wykazuje, że w grupie *adlecti* przewaga leżała po stronie prowincjuszy, którzy najwidoczniej częściej potrzebowali wsparcia cesarza przy awansie urzędniczym.

Podsumowując, *adlectio* (wewnętrzna i zewnętrzna) była formą uzupełniania kadr Imperium z pominięciem (częściowym lub całkowitym) ścieżki senackiej, opartej na tradycji republikańskiej. W wypadku osób stanu senatorskiego była swoistym wentylem bezpieczeństwa rozładowującym napięcia wewnątrzgrupowe, natomiast w wypadku ekwitów stanowiła formę nagrody za dotychczasową służbę. Nie bez znaczenia było to, że w wypadku *adlectiones* decyzja w całości spoczywała w rękach princepsa, który w ten sposób budował elitę Imperium.

3. *Commendatio Augusti*

Inną formą specjalnego wyróżnienia była rekomendacja cesarska na urząd obowiązkowy (*quaestor, tribunus plebis/aedilis, praetor*) – *commendatio Augusti*⁶⁰. W epoce Sewerów, w ramach przytoczonych wcześniej mechanizmów awansu senatorskiego, dawała ona *de facto* pewność wyboru⁶¹. W licznych inskrypcjach senatorskich

54 Q. Cerellius Apollinaris, Anonymus legatus Aquitaniae.

55 C. Domitius Antigonus, C. Iulius Avitus Alexianus, L. Didius Marinus, [L? S]ept(imius) Maria[nus].

56 Ti. Claudius Subatianus Proculus, Ti. Claudius Claudianus.

57 M. Valerius Maximianus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

58 C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.

59 W tym 21 osób z *adlectio* pojedynczą (wewnętrzną i zewnętrzną) i dwóch z *adlectio* wielokrotną.

60 Literatura na temat *commendatio* jest dość skromna: Levick 1967, s. 207–230; Gizewski 2006; Okoń 2008 oraz cytowane już prace Barbieri 1952 i Leunissen 1989 o senacie rzymskim doby Antoninów i Sewerów. Warto do tej listy dopisać najnowszą pracę Appel 2019, która nie odnosi się do czasów Cesarstwa, ale stanowi znakomity wstęp do przedstawienia procedur wyborczych w nim funkcjonujących.

61 Aby wyjaśnić istotę *commendatio*, należy przedstawić jej ewolucję od czasów Republiki. Pierwotnie termin ten oznaczał ustne polecenie – każdy obywatel mógł w czasie wyborów magistratów na Polu Marsowym podejść do głosujących i zarekomendować swojego kandydata. Rekomendującymi byli krewni, znajomi i przyjaciele, patroni i klienci (samego zainteresowanego i wszystkich wspierających go). C. Iulius Caesar w czasie krótkich rządów jedynowładczych wprowadził zasadę wysyłania do komicjów listy swoich kandydatów, którzy mieli być (i byli) wybrani (Suetonius,

znajdujemy zapisy: *quaestor candidatus Augusti*, *tribunus plebis candidatus Augusti*, *praetor candidatus Augusti*⁶². *Candidatus* po uzyskaniu *nominatio* sprawował urząd w normalnym trybie (co odróżniało go od *adlecti*), musiał więc mieścić się w przedziale wiekowym odpowiednim dla danego urzędu⁶³.

Możemy stwierdzić, że o ile *adlectio* pozwalała dopełnić listę urzędników danej szczebla, o tyle *commendatio* ją otwierała. Różnica *adlectio* i *commendatio* leżała w prestiżu – zdecydowanie bardziej honorowo było osiągnąć urząd z pierwszych

---

Divus Iulius 41). Tak więc *commendatio* z ustnej rekomendacji przekształciło się w pisemną deysgnację. Dotyczyło to połowy wszystkich magistratur oprócz konsulatu, który Caesar obsadzał w całości (najczęściej sobą i jednym z przyjaciół). W drugiej połowie magistratur dopuszczano nieskrępowane wybory. W okresie II triumwiratu nastąpiła zmiana – to triumwirowie mianowali wszystkich urzędników według własnej woli (Cassius Dio 48, 32, 1; 48, 35, 1–3). Później Augustus wycofał się z tego pomysłu, powracając do wyborów powszechnych, w czasie których sam krążył po Polu Marsowym i osobiście przekonywał lud do swoich kandydatów (Suetonius, *Divus Augustus* 56). Nawiązywał tym samym do dawnych zwyczajów (ustnej rekomendacji), w celu utrzymania pozorów Republiki. Postępował tak do momentu, gdy zachorował, wówczas zaczął przysyłać komicjom listę nazwisk swoich kandydatów (8 r. n.e.), choć nie obligował obywateli do ich wyboru. Kolejny princeps – Tiberius przeniósł wybory magistratów do senatu, zmieniając gremium wyborcze, lecz utrzymując republikańskie zwyczaje w zakresie *commendatio* (polecenie ustne). Z czasów jego rządów pochodzi Tabula Hebana, która opisując prawyборы w senacie, wymienia pobielane tablice, na których pisano nazwiska kandydatów (*tabulas dealbatas in quibus nomina candidatorum scripta sint* vide AE 1949, 215). Nie mamy potwierdzenia, że rekomendowani przez princepsa byli na tablicach specjalnie wyróżniani. Przed właściwymi wyborami była odczytywana lista nazwisk (*nominatio*). Wiemy, że Tiberius osobiście charakteryzował każdego z kandydatów (Tacitus, *Annales* 2, 28), prezentując ich sylwetki w sposób kompletny lub lakoniczny. Bez wątplenia sposób prezentacji można uznać za rekomendację cesarską i wskazówkę dla senatorów. Po 27 r. n.e. (początek pobytu na Capri) Tiberius przysyłał listę nazwisk celem poinformowania senatu o własnych preferencjach wyborczych (Tacitus, *Annales* 1, 15). Z czasem zwyczaj pisemnego *commendatio* utrwalił się. Lista kandydatów na magistratury była tworzona przez konsulów; jeżeli cesarz był jednym z konsulów, to on przygotowywał listę i odczytywał ją w senacie z odpowiednim komentarzem. Brak danych, ilu chętnych na każdy urząd protegował; jedyna informacja pochodzi z dzieła Tacitusa (*Annales* 1, 15), wspominającego, że Tiberius ograniczał się do polecenia czterech osób (*quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos*). Czy limit ten został utrzymany za kolejnych princepsów, trudno powiedzieć; jest to raczej wątpliwe przy wciąż rosnącej liczbie urzędników, np. pretorów. Można założyć, że go zwiększano, choć brak źródeł nie pozwala ocenić o ile. Niezależnie od tych kwestii utworzyła się trwale kategoria *candidati Augusti*, czyli osób, które startowały do magistratur i w praktyce musiały być wybrane ze względu na wsparcie princepsa. Od czasów Vespasianusa określenie *candidatus Augusti* oznaczało *de facto* nominację. Słynny fragment *lex de Imperio Vespasiani* głosił: *utique quos magistratum potestatem imperium curationemve cuius rei petentes senatus populoque Romano commendaverit quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur* (FIRA² 1, s. 154–156). Choć Plinius w Panegiryku chwalił Traianusa za swobodę dyskusji w czasie wyborów, to nie precyzował, czy nad kandydatami cesarza także debatowano (Plinius, *Panegyricus* 69, 2; 76, 2).

62 Termin *aedilis candidatus Augusti* w źródłach inskrypcyjnych za Sewerów nie występuje, możliwe, że jest to kwestia braków źródłowych. Nie spotykamy też tytułu *consul candidatus Augusti*, lecz w tym wypadku jest to zrozumiałe, gdyż o obsadzie konsulatu w całości decydował cesarz.

63 Patrz przypis nr 33.

miejsc na liście niż być dopisanym do listy byłych urzędników. Należy też pamiętać, że *commendatio* stosowano jedynie wobec osób stanu senatorskiego, natomiast *adlectio* względem osób różnych stanów. *Adlectio* przyspieszała karierę urzędniczą, ale też pozbawiała szansy na uzyskanie wiedzy i doświadczenia związanych z pełnieniem konkretnej magistratury.

W grupie 123 rozpoznanych senatorów epoki Sewerów (byłych trybunów wojсковых) 28 było *candidatus Augusti*, z czego 12 uzyskało wsparcie cesarza jednokrotnie, 14 – dwukrotnie, 2 – trzykrotnie (M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, [...]us T[...]). Tym samym *commendatio* jednokrotną i dwukrotną możemy uznać za standard, a trzykrotną za wyjątki godne bliższej analizy.

Pierwszy z nich – M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior pochodził ze starego italskiego rodu arystokratycznego, był potomkiem konsula 155 roku M. Gaviusa Appaliusa Maximusa; przez matkę spokrewniony był z Camuriusem Numisiumem Iuniorem, konsulem 161 roku. Jego dziadkiem był prawdopodobnie T. Appalius T.f. Vel. Alfinus Secundus, ekwita i cesarski prokurator, dziadkiem (adopcyjnym) natomiast M. Gavius Maximus, prefekt pretorianów z czasów Antoninusa Piusa. Można więc stwierdzić, że pochodzenie Crispusa było zacne, w jego rodzinie znajdujemy zarówno senatorów-konsulów, jak i zasłużonych ekwitów. Wszystkie urzędy obowiązkowe (*quaestor, tribunus plebis, praetor*) Crispusa (i *commendatio* na nie) przypadają prawdopodobnie na rządy Commodusa⁶⁴, co pozwala mniemać, że był zaprzyjaźniony osobiście z cesarzem. Warto dodać, że pełnił później przynajmniej dwa urzędy rangi pretorskiej (*legatus legionis X geminae, proconsul Lyciae et Pamphyliae*), co było standardem dla osób stanu senatorskiego (niepatrycjuszowskiego pochodzenia). Następnie osiągnął konsulat (może jeszcze za Commodusa) i prokonsulat prowincji Asia (za Septimiusa Severusa). Ścisła datacja jego kariery jest trudna, lecz jeśli przyjmujemy, że Lycią-Pamphylią zarządzał w końcu II wieku, a prowincją Asia za Severusa⁶⁵,

⁶⁴ Nie wykluczam, że pierwsza *commendatio* przypada na czasy Marcusa Aureliusza, choć brak o tym wzmianki w inskrypcjach, co nieco dziwi w wypadku ubóstwionego cesarza. Kariera Crispusa została odtworzona na podstawie kilku fragmentarycznych inskrypcji. Patrz AE 1975, 795 = SEG 26, 1253 + ZPE 37, 1980, s. 31–33 = IvEph. 3, 682, CIL XIV 4238 = I.I. 4, 1, 141, CIL VI 1556 + CIL X 6663 + 6665 + 8292 = ZPE 37, 1980, s. 35 nn., Şahin 1999, nr 156, CIL X 8292 = ZPE 131, 2000, s. 251 nn. (anonim) = AE 2000, 1453. Z połączonych inskrypcji można złożyć następujący *cursus (in ordine inverso)*: *fetialis, proconsul provinciae Asiae, consul, proconsul provinciae Lyciae et Pamphyliae [...] / [...] / legatus legionis X geminae, praetor candidatus, tribunus plebei candidatus, quaestor candidatus, tribunus laticlavii legionis IIII Flaviae, X vir stlitibus iudicandis*. Pomimo wielu starań badaczy (zwłaszcza W. Ecka) *cursus* Crispusa nadal wydaje się niepełny, odnosi się wrażenie, że brak w nim np. *dona militaria* za udział w wojnach markomańskich.

⁶⁵ Datację pobytu Crispusa we wspomnianych prowincjach podaję za: Thomasson 1984, 26:221, 30:057.

w wojsku (jako trybun) musiał służyć ok. 170–175 roku⁶⁶, czyli w okresie wojen markomańskich, w których jego legion – IV Flavia, brał aktywny udział. Możliwe, że początkiem awansów Crispusa były zasługi wojenne, do których dołączyła przysługa z cesarzem. W ten sposób osiągnął zaszczyt trzykrotnej *commendatio*. Innego uzasadnienia nie znajduję.

Drugi z wyróżnionych trzykrotną *commendatio* [...] ius T[...] pochodził z Gallii, na co wskazuje lokalizacja jego inskrypcji honoryfikacyjnej. Ze względu na uszkodzenia (niebędące efektem *damnatio memoriae*) istnieją różne opcje jej uzupełnienia⁶⁷. Z moich analiz wynika, że wielokrotną *commendatio* częściej otrzymywały osoby wywodzące się ze starych *gentes* (patrz dalej), niewykluczone, że anonim był właśnie taką osobą.

Możliwe, że podobnych przypadków, jak powyżej wymienionych senatorów, było więcej, ale braki źródłowe uniemożliwiają ocenę skali zjawiska.

Warto zwrócić uwagę na pochodzenie społeczne (*ordo*) i terytorialne (*origo*) osób rekomendowanych. W grupie osób z podwójną *commendatio* (14) znajdujemy 8⁶⁸ przedstawicieli starych *gentes*, 2⁶⁹ – *homines novi* i 4⁷⁰ o niejasnym pochodzeniu. W grupie osób z pojedynczą *commendatio* (12) zauważamy 4⁷¹ przedstawicieli *gentes*

66 Oczywiście przedział czasowy zależy od tego, czy prokonsulat prowincji Asia ok. 200 r. Crispus pełnił w wieku 50 czy też 45 lat. Inny wiek w grę raczej nie wchodził, a zakładając odstęp 10–15 lat między konsulem a prokonsulem, dochodzimy do wniosku, że konsulem byłby ok. 185–190 r., a trybunem legionu ok. 170–175 r., czyli ewidentnie w czasie wojen markomańskich (166–181 r.). Datę urodzin Crispusa ustaliam na ok. 150–155 r.

67 CIL XII 1862 = ILN 50, 1, 53: [...]io Volt. T[...] / [...]ati Cati[...] / [...] trib. mil. leg. XI[...] / [...] quaest. ca]nd. trib. plebei [...] / [...] praet. [...] Aug. [...]. W luknie po słowach trib. plebei można wstawić jedynie słowo *candidatus*, wszelkie inne uzupełnienia byłyby nielogiczne. Wątpliwości wzbudza ostatnia linia, którą można uzupełnić dwojako: praet(ori) [cand(idato)] Aug(usti) lub praet(ori) [leg(ato)] Aug(usti). W pierwszej opcji *commendatio* byłoby potrójne: ([quaest(or) ca]nd(idatus), trib(unus) plebis [cand(idatus)], praet(or) [cand(idatus)]), w drugiej podwójne (*quaestor candidatus*, *tribunus plebis candidatus*). Praktyka badawcza sugeruje pierwszą z opcji. Nie biorę pod uwagę propozycji Pflauma 1978, s. 322 i n., który zapis AVG rozwinął w słowo augur, gdyż funkcje religijne z reguły były wymieniane na początku napisu, zaraz po *nomen*.

68 C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus, Q. Hedijs Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedijs Rufus Lollianus Gentianus, [Lusius Laberius? S]eptius [Ruti]llianus, [...]P. Neratius M[acer aut-arcellus], C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus, Anonymus praetor (CIL VI 31780 = CIL VI 41202/3), Anonymus consul (CIL VI 1553 = CIL VI 41200).

69 Ti. Claudius Subatianus Proculus, T. Clodius Aurelius Saturninus.

70 Anonymus praetor? (AE 2003, 365), M. Annaeus Saturninus Clodianus Aelianus, M. Caelius Flavius Proculus, [P]riscus.

71 M. Fabius Magnus Valerianus, C. Vettius Gratus Sabinianus, Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126).

senatoriae, 5⁷² – *homines novi* i 3⁷³ o niejasnym pochodzeniu. Wyraźnie jest widoczne, że kryterium odróżniającym stare *gentes* od *homines novi* jest liczba rekomendacji dla jednej osoby – w gronie arystokracji częściej spotykamy *candidati* wielokrotnych, w gronie *homines novi* natomiast jednokrotnych.

Łącznie wśród *candidati* (28) znajdujemy 13 przedstawicieli starych rodów, 7 – *homines novi* i 8 o niejasnym pochodzeniu – zatem dominowała w niej arystokracja senatorska.

W kwestii *origo*: w grupie dwukrotnych *candidati* było sześciu⁷⁴ przedstawicieli Italii, trzech⁷⁵ z Afryki, pięciu⁷⁶ o nieznanym pochodzeniu. W grupie pojedynczych natomiast znajdujemy trzech⁷⁷ przedstawicieli Italii, trzech⁷⁸ z Afryki, dwóch⁷⁹ z łacińskojęzycznej części Imperium, jednego⁸⁰ z Italii lub Afryki, jednego⁸¹ z Italii lub Azji, dwóch⁸² o nieznanym pochodzeniu. Porównując obie grupy, dostrzegamy, że w kategorii dwukrotnie rekomendowanych przeważali Italikowie, natomiast już w kategorii rekomendowanych jednokrotnie – prowincjusze.

Łącznie w gronie 28 *candidati*: z Italii pochodziło 10, z Afryki – 6, z Zachodu jeden, zaś 7 miało pochodzenie nieznanne; znajdujemy też nieliczne przypadki osób (4), u których występują dwie lub trzy prawdopodobne opcje pochodzenia. W całej grupie mieszkańcy Italii byli reprezentowani najliczniej.

Z zestawienia *ordo* i *origo candidati Augusti* wynika, że princepsi przy rekomendacjach kierowali się nie tyle osobistymi osiągnięciami kandydatów (których na tym etapie życia zapewne nie było wielu), co tradycją, sprzyjającą tym, którzy wywodzili

72 Ti. Claudius Claudianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus, Q. Petronius Melior, P. Plotius Romanus Cassianus Neo.

73 T. Marcius [C]le[mens?], [...] Tursidius (*aut* T. Ursidius) [...] Manilianus Titule[ius] Aelianus, Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481).

74 C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus, T. Clodius Aurelius Saturninus, Q. Hedius Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus, [...]P. Neratius M[acer *aut* -arcelus], C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus.

75 Ti. Claudius Subatianus Proculus, M. Annaeus Saturninus Clodianus Aelianus, [Lusius Laberius? S]eptius [Ruti]lianus.

76 Anonymus praetor? (AE 2003, 365), M. Caelius Flavus Proculus, [P]riscus, Anonymus consul (CIL VI 1553 = 41200), Anonymus praetor (CIL VI 31780 = 41202/3).

77 Q. Petronius Melior, Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126), T. Marcius [C]le[mens?].

78 Ti. Claudius Claudianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus.

79 M. Fabius Magnus Valerianus, C. Vettius Gratus Sabinianus.

80 P. Plotius Romanus Cassianus Neo.

81 Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus.

82 [...]Tursidius (*aut* T. Ursidius) [...] Manilianus Titule[ius] Aelianus, Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481).

się ze starych *gentes* (często rodem z Italii). Zapewne wpływ na tę sytuację miało również funkcjonowanie w wyższych kręgach władzy krewnych, powinowatych i przyjaciół członków *gentes senatoriae*, co znacznie ułatwiało im awanse.

Dodatkowe wnioski możemy wyciągnąć, analizując osoby wyróżnione *commendatio* według szczebla urzędu. Spośród wszystkich kandydatów: 16 zyskało poparcie do kwestury, 11 do trybunatu, 19 do pretury (łącznie 46 przypadków dla 28 osób). Szczególną wagę miało *commendatio* do kwestury, gdyż oznaczała wprowadzenie danej osoby do senatu i dawało szansę na karierę ogólnoimperialną. Wśród 16 rekomendowanych do kwestury aż 9 to potomkowie rodów senatorskich, 3 byli *homines novi*, pochodzenie społeczne pozostałych jest nieznane. W wypadku kolejnego szczebla – trybunatu/edylatu z rodów senatorskich pochodziło 5 (na 11) rekomendowanych senatorów, 3 było *homines novi*, pochodzenie społeczne pozostałych jest nieznane. O ile urzędy trybuna/edyla nie stanowiły jeszcze przepustki do dalszej i bogatszej w urzędy kariery administracyjnej, o tyle pretura otwierała do niej drogę, dając szansę na objęcie takich funkcji, jak np. dowództwa legionów i namiestnictwa prowincji. W tym wypadku rekomendowanych było 19 osób: 9 potomków *gentes senatoriae*, 3 *homines novi* i 7 o pochodzeniu nieustalonym.

Na wszystkich szczeblach przedstawiciele *gentes senatoriae* mieli przewagę nad *homines novi* – nieco mniejszą na poziomie trybunatu/edylatu, co było skutkiem z jednej strony pomijania tego szczebla przez patrycjuszy, z drugiej natomiast mniejszej liczby oczekujących na ten urząd (20 byłych kwestorów).

Z całej grupy 28 trybunów z *commendatio Augusti*, 10 zarządzało różnymi prowincjami, a przynajmniej 15 osiągnęło później konsulat. Potomkowie *gentes senatoriae* uzyskiwali go po dość krótkiej karierze pretorskiej (do 4 urzędów), *homines novi* natomiast po dłuższej (5–9 urzędów). To powodowało, że *homines novi* pozostawali w czynnej służbie o wiele dłużej i z tego względu byli zdecydowanie bardziej użyteczni – w tym kontekście należy rozpatrywać *commendatio* w ich karierach. Trzeba też pamiętać, że zaczynający w stanie ekwickim i przechodzący przez *militiae* mieli o wiele większe doświadczenie od synów senatorów, którzy przed kwesturą mogli, lecz nie musieli, pełnić żadnych urzędów, gdyż *vigintivirat* i trybunat wojskowy (*laeticiavius*) nie były obowiązkowe⁸³.

Można przyjąć, że w epoce Sewerów (podobnie, jak i wcześniej) *commendatio* miała dwojakie znaczenie w zależności od kategorii wyróżnionych:

Dla przedstawicieli starych rodów (którzy i tak osiągnęliby urzędy w standardowym trybie) była to forma wyróżnienia zobowiązująca kandydata i jego ród do lojalności względem princepsa. Nie wykluczam, że princeps w ten sposób planowo

⁸³ Z grupy 23 *adlecti* 11 (ok. 48%) otrzymało później namiestnictwa prowincji, natomiast z 28 *candidati* tylko 10 (ok. 36%).

zjednywał sobie przychyłność rodów, co było szczególnie ważne w okresie destabilizacji władzy. Promowanie starej arystokracji nabierało również znaczenia w okresie większego napływu *homines novi* do senatu – stwarzało wrażenie zrównoważonej polityki personalnej.

Dla *homines novi* – *commendatio* stanowiła również formę wyróżnienia, lecz intencją princepsa było w tym wypadku, oprócz zwiększenia prestiżu, także zapewnienie danej osobie uzyskania urzędu w konkretnym terminie. To prowadzi do wniosku, że dla tych jednostek cesarz miał już zaprojektowaną karierę administracyjną lub określoną rolę do wypełnienia w senacie. Nowi ludzie w senacie wzmacniali razem stronnictwo cesarskie, co miało znaczenie zwłaszcza w kontekście umacniania władzy nowej dynastii. Należy pamiętać, że pomimo tych wszystkich niuansów zarówno przedstawiciele *gentes senatoriae*, jak i *homines novi* spełniali wymogi stawiane kadrze urzędniczej odnośnie do wykształcenia, kompetencji i majątku.

Podsumowując, o rekomendacji przesądzała wola princepsa kierującego się własnymi priorytetami politycznymi. O wskazaniu tego, a nie innego kandydata decydowały także czynniki zewnętrzne: tradycja, wsparcie *gens*, protekcja wpływowych patronów, opinia byłych zwierzchników oraz zasługi własne (w tym wojskowe na etapie trybunatu).

Zestawienie wyróżnień specjalnych pozwala zobrazować skalę wsparcia cesarskiego wobec grupy trybunów wojskowych:

Tabela 2. Wyróżnienia specjalne w karierach trybunów wojskowych

Lp.	Nomen	Dona militaria	Adlectio in amplissimum ordinem	Adlectio inter quaestorios	Adlectio inter tribunicios	Adlectio inter praetorios	Quaestor candidatus Augusti	Tribunus plebis candidatus Augusti	Praetor candidatus Augusti
1	C. Aemilius Berenicianus				X (w)				
2	[...]us L.f. Fab. Annian[us]				X (w)				
3	C. Caesonius Macer Rufinianus	X							
4	C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus						X	X	
5	Q. Cerellius Apollinaris					X? (z)			
6	Tib. Claudius Candidus				X (z)	X (w)			
7	Ti. Claudius Claudianus				X (z)				X
8	Ti. Claudius Subatianus Proculus		X (z)					X	X
9	Ti. Cl(audius) Me[vius? P]riscus Ruf[inius I]unior			X (w)					
10	T. Clodius Aurelius Saturninus						X		X

Lp.	Nomen	Dona militaria	Adlectio in amplissimum ordinem	Adlectio inter quaestorios	Adlectio inter tribunicios	Adlectio inter praetorios	Quaestor candidatus Augusti	Tribunus plebis candidatus Augusti	Praetor candidatus Augusti
11	T? Cuspidius Flaminius Severus			X (w)					
12	L. Didius Marinus					X? (z)			
13	C. Domitius Antigonus	X				X (z)			
14	M. Fabius Magnus Valerianus						X		
15	T. Flavius Secundus Philippianus			X (w/z)	X (w)	X (w)			
16	M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior						X	X	X
17	Q. Hedius Lollianus Plautius Avitus						X		X
18	Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus						X		X
19	L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus			X (w)					
20	C. Iulius Avitus Alexianus				X (z)				
21	L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus					X (w)		X	
22	L. Marius Perpetuus						X		
23	Q. Petronius Melior							X	
24	P. Plotius Romanus Cassianus Neo						X		
25	[L? S]ept(imius) Maria[nus]					X? (z)			
26	T. Statilius Barbarus	X							
27	L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thræsea Priscus Minicius Natalis					X (w)			
28	C. Vettius Gratus Sabinianus						X		
29	[...]anus S[...]	X				X (w)			
30	Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080)	X							
31	Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126)			X (w)					X
32	Anonymus praetor? (AE 2003, 365)	X					X		X
33	Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794)					X (z)			
34	M. Annaeus Saturninus Clodianus Aelianus							X	X
35	M. Caelius Flavius Proculus							X	X
36	Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...] atus Laevillus Berenicianus				X (w)				X

Lp.	Nomen	Dona militaria	Adlectio in amplissimum ordinem	Adlectio inter quaestorios	Adlectio inter tribunicios	Adlectio inter praetorios	Quaestor candidatus Augusti	Tribunus plebis candidatus Augusti	Praetor candidatus Augusti
37	[Lusius Laberius? S]eptius [Ruti]lianus							X	X?
38	M. Macrinus Avitus Catonius Vindex	X				X (z)			
39	T. Marcius [C]le[mens?]								X
40	[...]P. Neratius M[acer aut -arcellus]							X?	X
41	C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus						X	X	
42	[P]riscus						X		X
43	[...]ius T[...]						X	X	X?
44	[...]Tursidius (aut T. Ursidius) [...] Manilianus Titule[ius] Aelianus								X
45	M. Valerius Maximianus	X				X (z)			
46	C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes		X (z)						
47	Anonymus consul (CIL VI 1553 = CIL VI 41200)						X		X
48	Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481)						X		
49	Anonymus praetor (CIL VI 31780 = CIL VI 41202/3)						X		X

Boldem wyróżniono przedstawicieli *gentes senatoriae*. Litera (z) w kategoriach *adlectiones* oznacza *adlectio* zewnętrzną, natomiast (w) wewnętrzną.

Źródło: opracowanie własne.

W powyższej tabeli figuruje 49 osób mających w *cursus honorum* wyróżnienia specjalne (*dona militaria*, *adlectio*, *commendatio Augusti*), co stanowi ok. 40% całej analizowanej grupy 123 senatorów. Z reguły otrzymywali oni wyróżnienia pojedyncze (23) lub dwukrotne (21), rzadsze były przypadki wyróżnień trzykrotnych (5), które jako nietypowe zostały omówione powyżej. W grupie wyróżnionych pojedynczo dominowali *adlecti* (12), zaś w grupie wyróżnionych dwukrotnie i trzykrotnie *candidati* (20)⁸⁴. Warto zaznaczyć, że wśród wyróżnionych dwukrotnie większość –

⁸⁴ W grupie dwukrotnie wyróżnionych: 16 *candidati* oraz w grupie wyróżnionych trzykrotnie 4 *candidati*.

13 miało wyróżnienia jednego typu (12 podwójna *commendatio*, 1 podwójna *adlectio*), a tylko 8 różnych typów (4 *adlectio* + *commendatio*, 4 *dona* + *adlectio*), także wśród wyróżnionych trzykrotnie przeważały osoby z wyróżnieniami jednego typu (3 z 5)⁸⁵. Zauważamy prawidłowość – im więcej wyróżnień w karierze, tym częściej spotykamy *candidati Augusti* (a im ich mniej, tym więcej *adlecti*); inną prawidłowością jest dominacja wyróżnień jednego typu.

Analizując zbiorczo problem wyróżnień specjalnych, stwierdzamy, że ich rozłożenie wyglądało następująco: 8 *dona*, 23 *adlectiones*, 28 *commendationes Augusti*. Widoczna jest dysproporcja pomiędzy wyróżnieniem *stricte* wojskowym a magistrackimi, na korzyść tych drugich oraz niewielka przewaga *commendationes* nad *adlectiones*.

Zaprezentowane powyżej kariery *donati* potwierdzają, że *dona* były przyznawane za konkretne osiągnięcia, a nie za samo sprawowanie urzędu. Co ciekawe, 3 *donati* nie otrzymało innych wyróżnień, a ich kariera była standardowa; z pozostałych 5: jeden został dwukrotnie *candidatus Augusti* (Anonymus praetor? (AE 2003, 365)), czterej natomiast uzyskali *adlectio inter praetorios* (3 zewnętrzne, 1 wewnętrzne). Ci ostatni (o ile znamy ich kariery) pełnili później wyższe funkcje wojskowe oraz administracyjne, takie jak np. legacje legionów i prowincji. W grupie *donati* nie znajdujemy przedstawicieli *gentes senatoriae*, dominują natomiast potwierdzeni *homines novi*; nie można się oprzeć wrażeniu, że *dona militaria* były raczej elementem *cursus* ekwického (lub niższego).

Na zestawienie karier osób z *adlectio* i *commendatio* należy spojrzeć pod kątem ich pochodzenia społecznego (*ordo*). Wśród rozpoznanych *adlecti* było niewielu przedstawicieli *gentes senatoriae*, natomiast w grupie *candidati* przeciwnie – byli najliczniejsi. Oznacza to, że *adlectio* było z reguły elementem awansu *homines novi*, natomiast *commendatio* członków *gentes senatoriae*. Wszyscy poleceni na urząd (*candidati*) w momencie uzyskania wsparcia cesarskiego byli stanu senatorskiego, co odróżniało tę procedurę od *adlectio*, które było stosowane wobec osób różnych stanów.

Wcześniejsze analizy pozwalają dodatkowo stwierdzić, że w grupie *adlecti* najliczniejsi byli mieszkańcy prowincji, natomiast w grupie *candidati* reprezentanci arystokracji italskiej. Badania prowadzone pod kątem *origo* potwierdzają dużą rolę kolebki Imperium w nominacjach na magistratury.

Powyższe zestawienia i analizy jasno wykazują, że cesarz miał sporo możliwości wsparcia utalentowanego trybuna wojskowego, udowadniają też, iż niezbyt często z nich korzystał. Na wczesnym etapie kariery (do pretury) liczyły się nie tyle zasługi własne, co wpływy *gens*, powinowatych, patronów i ich ewentualne relacje z domem panującym. W *cursus honorum* senatorów rzymskich urzędy ważne i prestiżowe

⁸⁵ Dwie osoby uzyskały trzykrotnie *commendatio*, jedna trzykrotnie *adlectio*, jedna *adlectio* i dwukrotnie *commendatio*, jedna *dona militaria* i dwukrotnie *commendatio*.

pojawiały się dopiero po preturze i wtedy to otwierały się możliwości wykazania własnych zdolności.

Wnioski

W niniejszym rozdziale zaprezentowano następujące ustalenia:

- w grupie 123 trybunów wojskowych, późniejszych członków senatu epoki Sewerów, wyróżnienia specjalne (*dona*, *adlectio*, *commendatio*) uzyskało 49 (ok. 40%),
- *dona militaria* otrzymało 8 z nich, większość to potwierdzeni *homines novi*, mieszkańcy prowincji,
- zanikanie *dona* w materiale źródłowym może być skutkiem celowego niszczenia inskrypcji cesarzy-ofiarodawców (np. z powodu *damnatio memoriae*) lub zmiany sposobu wyróżniania na gratyfikacje finansowe,
- *dona* nie miały większego wpływu na późniejsze *adlectio* czy *commendatio*, nie weszły w skład senatorskiego trybu awansu,
- *adlectio* i *commendatio* stały się elementami senatorskiego *cursus honorum*, o czym dobitnie przekonują inskrypcje,
- *adlectio* znacząco przyspieszała karierę danego urzędnika,
- znamy 23 byłych trybunów, *adlecti* pomiędzy byłych magistratów; wśród nich najliczniejsi byli *homines novi* i mieszkańcy prowincji,
- *commendatio Augusti* dodawała splendoru i prestiżu senatorowi i jego rodzinie,
- znamy 28 byłych trybunów, *candidati Augusti* do magistratur; wśród nich najliczniejsi byli przedstawiciele *gentes senatoriae* i mieszkańcy Italii,
- *candidati* były osobami stanu senatorskiego, *adlecti* osobami różnych stanów,
- *adlectio* i *commendatio* nie były stosowane powszechnie,
- w zaprezentowanej grupie 49 senatorów z wyróżnieniami specjalnymi dominują wyróżnieni jedno- i dwukrotnie; wyróżnienia magistrackie zdecydowanie przeważają nad wojskowymi.

ROZDZIAŁ III

Wyższe dowództwa wojskowe (*legatus legionis, praepositus, dux*)

W poprzednich rozdziałach przeanalizowałam kwestie: nomenklatury, liczby i czasu trwania służby *tribuni militum*, ich pochodzenia społecznego i terytorialnego oraz uzyskiwane przez nich wyróżnienia specjalne (*dona militaria, adlectiones, commendatio Augusti*). Niniejszy rozdział poświęciłam zagadnieniu pojawiania się funkcji wojskowych w dalszych karierach trybunów wojskowych. Odpowiedziałam w nim na następujące pytania:

- Ilu trybunów wojskowych objęło w karierze wyższe funkcje wojskowe: *legatus legionis, praepositus, dux*?
- Jakie były zasady obejmowania i kompetencje tych funkcji?
- Którego z byłych trybunów wojskowych epoki Sewerów można określić mianem *vir militaris*?
- Czy armią rzymską dowodzili dyletanci?

1. *Legatus legionis, praepositus, dux* – uwarunkowania

W *cursus honorum* senatorów rzymskich występowały różne urzędy wojskowe, takie jak np.: *legatus legionis, praepositus vexillationum, dux vexillationum, dux exercitus*¹. Mogły być one obejmowane już na etapie pretorskim. Odnajdujemy je zarówno w karierach przedstawicieli *gentes senatoriae*, jak i *homines novi*.

Trybuni wojskowi, czy to *laticlavii*, czy *angusticlavii* z racji doświadczenia wojskowego mieli większe niż inni kompetencje do ich objęcia. Należy jednak przypomnieć, że odstęp pomiędzy trybunatem, a wyższymi dowództwami rangi pretorskiej wynosił około 10 lat. Byli trybuni *laticlavii* pożytkowali ten czas na pełnienie magistratur

---

¹ *Legatus* (dowódca, wysłannik, poseł), *praepositus* (przełożony), *dux* (wódz). Wśród senatorów epoki Sewerów znajdujemy też kilku z tytułem *comes* (*Augusti, imperatoris, domini nostri*). Tytuł ten oznaczał współtowarzysza wyprawy. Ponieważ obecność w orszaku cesarza (nawet w czasie wyprawy wojennej) nie przesądzała o sprawowaniu funkcji wojskowych, *comites* nie są brani pod uwagę w moich rozważaniach. Cesarza standardowo w trakcie *expeditio* otaczało grono doradców wybranych spośród *consilium principis*, jednak nie dowodzili oni oddziałami zbrojnymi.

miejskich, które uzupełniały ich umiejętności w zakresie administracji i były warunkiem *sine qua non* przy nominacjach na urzędy rangi pretorskiej, w tym dowództwa wojskowe (*legatus legionis*, *praepositus*, *dux*). Byli trybuni *angusticlavii* zależnie od momentu awansu mogli mieć jeszcze w *cursus tertius* i *quarta militia*, które zwiększały znacznie ich doświadczenie wojskowe.

Na kolejnym etapie – konsularnym, nie znajdujemy (co zrozumiałe) pretorskich dowództw legionów, pojawiają się natomiast występujące wcześniej funkcje wojskowe – *praepositus*, *dux*. Tylko bardzo dobra znajomość karier konkretnych senatorów (z datą konsulatu) pozwala stwierdzić, jakiej rangi (pretorskiej czy konsularnej) były wspomniane dowództwa². Inskrypcje nie pozwalają na sprecyzowanie różnic w zakresie działania *praepositus* i *dux*, nie pozwalają też nakreślić granic pomiędzy tymi samymi urzędami odmiennej rangi (pretorskiej i konsularnej).

Mając na uwadze te uwarunkowania prezentuję poniżej w formie tabelarycznej wojskowe elementy *cursus honorum* trybunów (osobno w grupach *laticlavii* i *angusticlavii*).

Tabela 3. Stanowiska wojskowe byłych *tribuni laticlavii* (pretorskie i konsularne)

Lp.	Nomen/Origo	Tribunus/Provincia	Legatus/Praepositus/Dux/Provincia
1	[...]us L. f. Fab. Annian[us]/Italia/Orient	1. [...] et XIII ge]min(a)?/Pannonia superior <i>aut</i> [...] et I] Min(ervia) Gordianarum/Germania inferior	1. missus adv(ersus) hostes publicos in re[gionem Trans]pad(anam) tir(onibus) legend(is) et arm(is) fabri(candis) in [Me]diol(ano)/Italia 2. legatus legionis XXII primigeniae piaae fidelis Gordianae/Germania superior
2	L. Aurelius Gallus/Sardinia	1. legio II adiutrix/Pannonia inferior	1. legatus legionis I adiutricis/Pannonia superior
3	M. Caecilius Rufinus Marianus/Africa	1. legio IV Flavia/Moesia superior	1. legatus legionis XIII geminae/Dacia
4	C. Caesonius Macer Rufinianus/Italia	1. legio I adiutrix/Pannonia superior	1. legatus legionis VII Claudia/Moesia superior
5	T. Clodius Aurelius Saturninus/Italia	1. legio XIV gemina Martia victrix/Pannonia superior 2. legio X gemina pia fidelis/Pannonia superior	1. iuridicus [provinciae Hispaniae ci]terioris vice (legatus) legionis/Hispania
6	M. Domitius Valerianus/Bithynia	1. legio III Gallica/Syria Phoenice	1. legatus Augusti legionis XII fulminatae certae constantis/Cappadocia 2. legatus Augusti legionis VII Claudia/Moesia superior

2 Najlepszym przykładem była kariera Tib. Claudiusa Candidusa, który pełnił funkcję *dux exercitus Illyrici* przed konsulem (w dwóch kampaniach: Asiana, Parthica) i po konsulacie (w jednej kampanii – Gallica). Konsulat sprawował prawdopodobnie ok. 196 r. Patrz Alföldy 1968, s. 139.

Lp.	Nomen/Origo	Tribunus/Provincia	Legatus/Praepositus/Dux/Provincia
7	L. Fabius Cilo Septiminius Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus/Hispania Tarraconensis	1. legio XI Claudia pia fidelis/Moesia inferior	1. legatus Augusti legionis XVI Flaviae firmae/Syria Coele ----- 2. praepositus vexillationibus Illyricianis Perinthis tendentibus 3. dux vexillationum per Italiam exercitus Imp. Severi Pii Pertinacis Aug. et M. Aureli Antonini Aug.
8	M. Fabius Magnus Valerianus/ Latine loquens pars Imperii Romani	1. legio XI Claudia pia fidelis/Moesia inferior	1. legatus Augg. legionis I Italicae/Moesia inferior
9	T. Flavius Secundus Philippianus/ Orient	1. legio VII gemina/ Hispania Tarraconensis	1. legatus legionis I Minerviae/Germania inferior 2. legatus legionis XIII geminae/Pannonia superior
10	M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior/Italia	1. legio IV Flavia/Moesia superior	1. legatus legionis X geminae/Pannonia superior
11	Q. Hadius Lollianus Plautius Avitus/Italia	1. legio XIII gemina/Dacia	1. legatus legionis VII geminae piae felicitis/ Hispania Tarraconensis
12	Q. Hadius Rufus Lollianus Gentianus/Italia	1. legio VII gemina pia felix/Hispania Tarraconensis	1. legatus legionis X[X]II primigeniae/ Germania superior
13	M. Herennius Faustus [...]Iulius Clemens Tadius Flaccus/Italia	1. legio III Augusta/ Numidia	1. legatus Augusti legionis XII[I geminae]/ Dacia
14	[Iasdius]/Italia	1. I[legio ...]/?	1. [leg(atus) le]g(ionis) XIII gem(inae) [et leg(ionis) ...]/Pannonia superior
15	L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus/Orient	1. legio X gemina/Pannonia superior	1. legatus legionis I adiutricis/Pannonia superior 2. legatus legionis III Augustae Severianae et provinciae Numidiae/Numidia
16	C. Iulius Septimius Castinus/ Africa	1. legio I adiutrix/Pannonia superior 2. legio V Macedonica/ Dacia	1. legatus legionis I Minerviae/Germania inferior 2. dux vexillationum quattuor legionum Germaniae VIII Augustae, XXII primigeniae, I Minerviae, XXX Ulpiae „adversus defectores et rebelles”/Germania superior et Germania inferior
17	C. Iulius (Scapula?) Lepidus Tertullus/Italia/Africa/Hispania	1. legio II adiutricis/ Pannonia inferior	1. legatus Augusti pro praetore legionis tertia Augustae/Numidia
18	C. Luxilius Sabinus Egnatius Proculus/Italia	1. legio III Flavia/Moesia superior	1. legatus legionis X geminae Gordianae/ Pannonia superior
19	L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus/Africa	1. legio XXII primigenia/ Germania superior 2. legio III Italica/Raetia	1. legatus legionis I Italicae/Moesia inferior 2. dux exercitus Moesiaci apud Byzantium 3. dux exercitus Moesiaci apud Lugdunum
20	L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante a. 203–205)/Africa	1. legio IV Scythica/Syria Coele	1. legatus Augustorum legionis XVI Flaviae firmae fidelis/Syria Coele

Lp.	Nomen/Origo	Tribunus/Provincia	Legatus/Praepositus/Dux/Provincia
21	L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237)/Africa	1. [leg(io) ...]tricus p. f./?	1. legatus legionis VII [geminæ <i>aut</i> Claudiae <i>aut</i> -I Augustae]/Hispania Tarraconensis <i>aut</i> Moesia superior <i>aut</i> Germania superior
22	M. Marius Titius Rufinus/Italia	1. legio I adiutrix pia fidelis/Pannonia superior	1. legatus legionis I Minerviae piae fidelis/Germania inferior
23	C. Memmius Fidus Iulius Albius/Africa	1. legio II Augusta/Britannia inferior	1. legatus Augusti legionis VII Claudiae/Moesia superior
24	Q. Petronius Melior/Italia	1. legio I Minervia/Germania inferior	1. legatus legionis VIII Augustae/Germania superior 2. legatus legionis XXX Ulpiæ/Germania inferior
25	[Rubrenus]/Italia	1. legio II Augusta/Britannia inferior	1. [praeses Syriae Coele <i>aut</i> legatus legionis in Syria (?)]/Syria Coele
26	P. Septimius Geta/Africa	1. legio II Augusta/Britannia inferior	1. legatus legionis I Italicae/Moesia inferior
27	T. Statilius Barbarus/incerta	1. [legio...]/?	1. [legatus legionis (?) <i>aut</i> donatus donis militaribus]ello Parth(ico) Mesop(otameno)
28	M. Annaeus Saturninus Clodianus Aelianus/Africa	1. legio III Italica Augusta/Raetia	1. legatus legionis XI Claudiae/Moesia inferior
29	M. Aureli[us ...]/Numidia	1. [legio ...]o/?	1. legatus legio[nis ...]/?
30	L. Calpurnius Proculus /Galatia	1. legio XIII gemina/Dacia	1. legatus legionis I Minerviae/Germania inferior
31	L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis/Italia	1. legio VIII Augusta/Germania superior	1. legatus Augustorum legionis XX Valeriae victricis/Britannia superior
32	[...] Egr[ilius Plarianus Larcus Lep]idus [Flavius ...?]/Italia	1. [legio ...]a/?	1. [leg(atus) le]gionis XXX Ulpia[e ...]/Germania inferior
33	(Fabius?)?/Achaia	1. legio [...]/?	1. [legatus legionis XXX] Ul[piae?]/Germania inferior?
34	P. Flavonius Paulinus/Pisidia	1. legio X Fretensis/Syria Palaestina 2. legio XII fulminata/Cappadocia	1. legatus legionis I adiutricis/Pannonia superior
35	Tib. Iulius Frugi /Asia	[?]	1. legatus legionis VII [...]/?
36	P. Iulius Geminius Marcianus/Africa	1. legio X Fretensis/Syria Palaestina 2. legio IV Scythica/Syria Coele	1. legatus Augusti legionis X geminae/Pannonia superior 2. legatus Augustorum super vexillationes in Cappadocia
37	Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...] atus Laevillus Berenicianus/Italia/Africa	1. legio XII fulminata/Cappadocia 2. legio XV Apollinaris/Cappadocia	1. legatus Augusti legionis XIII geminae/Dacia 2. legatus Augusti legionis IV Flaviae/Moesia superior 3. praepositus legionibus I Italicae et IV Flaviae/Moesia inferior et Moesia superior 4. legatus Augg. pro praetore legionis III Augustae/Numidia

Lp.	Nomen/Origo	Tribunus/Provincia	Legatus/Praepositus/Dux/Provincia
38	[...].janus S[...]/incerta	1. legio VI [victrix]/ Britannia inferior 2. legio XXII primigen[ia]/ Germania superior	1. [...]/leg(ionis) [XIII g]eminae Mar[tiae victricis ...]/Pannonia superior 2. praepo]/s[itus vexi]llation[ibus ...] [... G]allica [...]/?
39	Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344) /Italia	1. legio IIII [Flavia <i>aut</i> Scythica]/Moesia superior <i>aut</i> Syria Coele	1. [leg. Aug. <i>aut</i> Augg. leg]ion. XI Cl. p. f./ Moesia inferior

W kolumnie Nomen/Origo zaznaczono boldem *nomina* przedstawicieli *gentes senatoriae*.

W kolumnie Legatus/Praepositus/Dux/Provincia urzędy rangi konsularnej oddzielono od urzędów rangi pretorskiej linią przerywaną. Lokalizacja prowincji stacjonowania została wskazana w wypadku trybunów i legatów legionów (regularnych oddziałów wojskowych).

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Stanowiska wojskowe byłych *tribuni angusticlavii* (pretorskie i konsularne)

Lp.	Nomen/Origo	Tribunus/Provincia	Legatus/Praepositus/Dux/Provincia
1	Tib. Claudius Candidus/ Africa	1. legio II Augusta/ Britannia inferior	1. dux exercitus Illyrici expeditione Asiana 2. item Parthica ----- 3. item Gallica 4. legatus Augusti pro praetore provinciae Hispaniae citerioris, et in ea dux terra marique adversus rebelles Hispaniae hostes populi Romani item Asia item Noricae
2	Ti. Claudius Claudianus/ Africa	1. legio XIII gemina?/ Pannonia superior	1. legatus legionis XIII geminae et V Macedonicae/ Dacia 2. praepositus vexillationibus Daciscarum 3. legatus Auggg. pro praetore provinciarum et exercituum Pannoniae inferioris et superioris
3	Ti. Claudius Subatianus Proculus/Africa	1. cohors VI civium Romanorum/Britannia?	1. legatus legionis VI ferratae f. c./Syria Palaestina 2. legatus Auggg. pr. pro leg. III Augustae/ Numidia
4	C. Domitius Antigonus/ Macedonia	1. tribunus militum/?	1. legatus legionis V Macedonicae Antoniniana/ Dacia 2. legatus legionis XXII primigenia piae fidelis Antoniniana/Germania superior
5	C. Iulius Avitus Alexianus/ Syria	1. [leg(io) ...]/?	1. leg(atus) leg(ionis) III[...?]/?
6	M. Valerius Maximianus/ Pannonia	1. cohors I Hamiorum civium Romanorum/Syria	1. legatus legionis I adiutricis/Pannonia superior 2. legatus legionis II adiutricis/Pannonia inferior 3. praepositus vexillationum Laugaricione hiemantium 4. legatus legionis V Macedonicae/Dacia 5. legatus legionis I Italicae/Moesia inferior 6. legatus legionis XIII geminae/Dacia 7. legatus Augusti pro praetore legionis III Augustae/Numidia

Lp.	Nomen/Origo	Tribunus/Provincia	Legatus/Praepositus/Dux/Provincia
7	C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes/Italia/Africa/ Gallia	1. legio I Italica/Moesia inferior	1. legatus legionis III Italicae/Raetia 2. legatus legionis XIII geminae cum iurisdicatu Pannoniae superioris/Pannonia superior 3. praepositus vexillationibus ex Illyrico missis ab imperatore divo M. Antonino ad tutelam Urbis

W kolumnie Legatus/Praepositus/Dux/Provincia urzędy rangi konsularnej oddzielono od urzędów rangi pretorskiej linią przerywaną. Lokalizacja prowincji stacjonowania została wskazana w wypadku trybunów (wszystkich rodzajów oddziałów) i legatów legionów (regularnych oddziałów wojskowych).

Źródło: opracowanie własne.

W tabelach łącznie występuje 46 osób (39³ *laticlavii* i 7 *angusticlavii*), co stanowi niewiele ponad 37% z całej grupy 123 potwierdzonych trybunów wojskowych⁴.

Wśród *laticlavii*, na etapie pretorskim, 29 sprawowało tylko jedno wyższe dowództwo wojskowe, ośmiu – po dwa, jeden – trzy i jeden – cztery, standardem było więc sprawowanie jednej funkcji dowódczej. Wśród *angusticlavii* dominowały tendencje odmienne. Na etapie pretorskim jeden sprawował siedem funkcji dowódczych, dwóch – trzy, trzech – po dwie, jeden – jedno. Jak widać w wypadku byłych ekwitów standardem było dowództwo wielokrotne, a średnia liczba funkcji wojskowych przypadająca na bardziej doświadczonych (wojskowo) *angusticlavii* była wyższa niż u *laticlavii*.

Różnice między obiema grupami wynikały z ich odmiennej pozycji startowej. Jak już wspominałam, potomkowie *gentes senatoriae*, aby osiągnąć konsulat musieli sprawować mniejszą liczbę urzędów rangi pretorskiej niż *homines novi*. Nie jest przypadkiem, że wśród *tribuni laticlavii*: na 13 przedstawicieli starych *gentes* aż 12 sprawowało tylko jedno dowództwo wojskowe⁵, podczas gdy na 26 *homines novi* ponad połowa (17) objęła po preturze jedno dowództwo wojskowe, a pozostali (9) mieli ich więcej. Im skromniejsze pochodzenie, tym wyraźniejsza była tendencja do obejmowania większej liczby funkcji wojskowych.

3 W tabeli nie został ujęty M. Roscius Lupus Murena, *praepositus legionis* (προστάτης λεγεῶνος) IV Flaviae (IGR 1, 909 = ILS 8834 a = I. Cret. 4, 296), czyli vice legat legionu, gdyż funkcję tę pełnił przed kweturą, nie będąc jeszcze senatorem.

4 W grupie *tribuni laticlavii* było to ok. 35% (39 ze 111), w grupie *angusticlavii* ok. 58% (7 z 12).

5 Jedyne przypadki wielokrotnego dowództwa w gronie przedstawicieli *gentes senatoriae* to Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, trybun w dwóch legionach, legat czterech legionów. Liczba funkcji wojskowych w jego karierze udowadnia, że wynikało to z osobistych preferencji wspomnianego senatora (który nie pełnił żadnej funkcji cywilnej na etapie pretorskim).

Po uzyskaniu konsulatu, tylko dwaj senatorowie kontynuowali kariery wojskowe – wśród *laticlavii* L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinius (*praepositus* i *dux*), wśród *angusticlavii* Tib. Claudius Candidus (dwukrotnie *dux*). W ich przypadku znaczenie miała nie liczba, lecz jakość urzędów oraz wysoka pozycja w otoczeniu cesarza. Warto jednak podkreślić, że Cilo rozpoczynający karierę jako *laticlavius* został dwukrotnym konsulem (193 r. *suffectus*, 204 r. *ordinarius*) natomiast Candidus, zaczynający jako *angusticlavius* osiągnął tylko jeden konsulat (ok. 195 r.) i to dodatkowy.

Można z tego wnioskować, że pochodzenie społeczne rzutowało na całą karierę senatora i (pomimo różnych zasług) było kryterium, którego nie można było w awansach pominąć.

2. *Legatus legionis*

Urząd *legatus legionis* pełniło po preturze 44 wymienionych w tabelach senatorów⁶ (38 *laticlavii*, 6 *angusticlavii*), był więc on zdecydowanie najczęściej występującym wśród wyższych dowództw wojskowych⁷. Nie mieli go w *cursus*: T. Clodius Aurelius Saturninus (*laticlavius*) i Tib. Claudius Candidus (*angusticlavius*).

Na podstawie zebranych danych (patrz tab. 3 i 4) i moich analiz, mogę stwierdzić, że przydziałami legacji legionów dla byłych trybunów rządziły następujące zasady:

1. Uzależnienie miejsca pełnienia legacji legionu od *origo* oraz typu trybunatu (*laticlavius*, *angusticlavius*). Żaden z byłych trybunów *laticlavii* nie służył jako legat legionu w swojej rodzinnej prowincji (patrz również zestawienia z rozdziału I)⁸. Analizy wykazują natomiast, że w stosunku do byłych *angusticlavii* dopuszczano taką możliwość. Znamy trzech *tribuni angusticlavii*, którzy po awansie do senatu dowodzili legionami w ojczystych prowincjach: Ti. Claudius Subatianus Proculus (Numidia), M. Valerius Maximianus (Pannonia superior) i prawdopodobnie

6 W tabeli znajdujemy też *legatus Augustorum super vexillationes* (P. Iulius Geminus Marcianus) i *missus adversus hostes publicos* ([...]us L. f. Fab. Annian[us]), których ze względu na zakres obowiązków nie uznaję za regularnych legatów i nie analizuję wspólnie z legatami legionów. W statystykach nie uwzględniam też M. Roscius Lupus Mureny, który *praepositus legionis* został przed kwesturą (patrz przypis nr 3).

7 W inskrypcjach figurują zapisy: *leg(atus) leg(ionis)*, *leg(atus) Aug(usti) leg(ionis)*, *leg(atus) Augg(ustorum) leg(ionis)* lub *leg(atus) Auggg(ustorum) leg(ionis)*. Wszystkie oznaczają ten sam urząd, różnice w zapisie wynikają z różnej liczby panujących w danym czasie. Odpowiednio: jeden august – skrót AVG, dwóch augustów – AVGG, trzech augustów – AVGGG.

8 *Origo* trybunów podają też w rozdziale I. Przypomnę ogólnie, że znamy pochodzenie terytorialne 89 (ze 123) trybunów: 35 pochodziło z Italii, 24 ze Wschodu, 22 z Afryki, 8 z Zachodu.

- C. Iulius Avitus Alexianus (Syria)⁹. Różnice ewidentnie wynikały z odmiennego stanu społecznego, w jakim trybuni obu kategorii pełnili swój urząd. Senatorowie (szczególnie z *gentes senatoriae*) jako przedstawiciele elity mieli większe możliwości oddziaływania w swoim regionie ojczystym niż ekwici, byli więc potencjalnie większym zagrożeniem dla panującego¹⁰.
2. Nieprzydzielanie legata do legionu, w którym pełnił służbę jako trybun. Żaden z byłych trybunów nie wrócił jako legat do legionu, w którym służył wcześniej. Unikano w ten sposób sytuacji, w których dowódca spotykałby żołnierzy, którzy pamiętali go jako młodszego oficera, co mogłoby osłabiać jego autorytet¹¹. Zdarzało się natomiast, że legaci wracali do prowincji, w której służyli jako trybuni, lecz obejmowali w niej dowództwo innego legionu. W tabeli znajdujemy cztery takie przypadki (tylko *laticlavii*)¹²: M. Fabius Magnus Valerianus (Moesia inferior), L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus (Pannonia inferior), L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante a. 203–205) (Syria Coele), Q. Petronius Melior (Germania inferior).
  3. Nieprzydzielanie legata do legionu stacjonującego w prowincji zarządzanej przez bliskiego krewnego. Warto przypomnieć, że dopuszczano analogiczną możliwość w wypadku trybunów wojskowych, którzy niejednokrotnie służyli w prowincji, której namiestnikiem była osoba z bliskiej rodziny (patrz tab. I). Odmienności te wynikały z zasady bezpośredniego zwierzchnictwa – trybun legionu podlegał legatowi legionu, legat legionu namiestnikowi prowincji, stąd zakaz obejmowania

9 Jeśli w inskrypcji AE 1921, 64 = AE 1963, 42 = AE 1979, 450 zawierającej *cursus* Avitusa w lukę w zapisie *leg(atus) leg(ionis) III*[...] wstawimy określenia Gallica lub Parthica (oba legiony stacjonowały w Syrii). Dotychczas badacze przyjmowali, że legionem Avitusa był IV Scythica (właśnie na zasadzie uniknięcia uzupełnienia, które sugerowałoby dowództwo w rodzinnej prowincji). Moja propozycja prezentuje odmienne podejście do tego zagadnienia.

10 Za panowania Septimiusa Severusa utworzono legiony: I, II, III Parthica (dowodzone przez ekwicznych *praefecti*), z których *legio II* stacjonowała w Albie pod Rzymem równoważąc wpływy gwardii pretoriańskiej. Z jednej strony obsadzenie funkcji legatów ekwitami było bezpieczniejsze dla cesarza, z drugiej (jak podkreśla Le Bohec 2002, s. 211) dawało cesarzowi większe możliwości obsady dowództw tych legionów – większa była liczba chętnych do służby wojskowej wśród ekwici niż senatorów. Na marginesie należy wspomnieć, że obaj dowódcy gwardii pretoriańskiej byli (z reguły) ekwitami, co teoretycznie zabezpieczało cesarza przed ich uzurpacjami.

11 Warto zwrócić uwagę na inne uwarunkowania – znamy dwa przypadki legatów legionów, którzy wrócili do prowincji stacjonowania, jako jej namiestnicy – P. Septimius Geta (Moesia inferior), C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes (Pannonia superior). W tej sytuacji dobra znajomość prowincji była atutem namiestników. Więcej o namiestnikach prowincji – patrz r. IV.

12 Należy wspomnieć trybunów, którzy pełnili kolejno dwa trybunaty w różnych legionach tej samej prowincji: T. Clodius Aurelius Saturninus w Pannonii superior, Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus w prowincji Cappadocia. Inskrypcje nie precyzują, jaki był powód takiej decyzji, wydaje się zasadne założenie, że była to pochodna sytuacji nadzwyczajnej, w której musieli przejąć funkcję w sąsiednim legionie, który stracił trybuna lub po prostu chęci dłuższej służby wojskowej.

tych funkcji przez bliskich krewnych. Trybun legionu nie podlegał bezpośrednio legatowi prowincji, dlatego taka opcja była dopuszczalna.

Zasady skutkowały migracjami przedstawicieli elit (czasami na antypody własnej *civitas*), dostarczając im doświadczenia w służbie na szczeblu centralnym. Pomagały również blokować wzrost znaczenia senatorów w rodzimych prowincjach, zapobiegały wzmacnianiu partykularyzmów regionalnych i powstawaniu lokalnych frakcji (trybun–legat legionu–legat prowincji) budując zarazem pożądane więzi ogólnoiimperialne.

Pozostaje kwestia mechanizmów nominacji legatów legionów. Mianował ich cesarz spośród grupy byłych pretorów (18 rocznie) czekających na konsulat i deklarujących chęć wyjazdu na dłużej do obozu legionowego. Grupa była teoretycznie dość duża, gdyż przedstawiciel *gentes senatoriae*, jak już pisałam sprawował przed konsulem do czterech funkcji rangi pretorskiej, natomiast *homo novus* przynajmniej pięć. Analizy wykazują jednak, że większość sprawowała jedno dowództwo wojskowe (pozostałe urzędy miały charakter cywilny), dlatego cesarz musiał uzupełniać braki chętnych (lub zdolnych) poprzez *adlectio* doświadczonych ekwitów (patrz r. II).

Analiza *cursus* dowódców legionów pozwala stwierdzić, że funkcja ta była ważnym elementem na drodze do konsulatu. Wśród byłych trybunów, którzy osiągnęli konsulat (52 ze 123, czyli ok. 42,3%) – dowódcami legionów było 34¹³ (ok. 65,4%), natomiast 18¹⁴ (ok. 34,6%) nie pełniło tej funkcji.

13 L. Aurelius Gallus – cos. ord. a. 198, C. Caesonius Macer Rufinianus – cos. suff. ca a. 197–198, T. Clodius Aurelius Saturninus – cos. suff. ca a. 223, M. Domitius Valerianus – cos. suff. a. 238/239, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus – cos. suff. a. 193, cos. II ord. a. 204, M. Fabius Magnus Valerianus – cos. suff. ca a. 180, M. Gavius Crispus Numisijus Iunior – cos. suff. ante a. 200, Q. Hedijs Lollianus Plautius Avitus – cos. ord. a. 209, Q. Hedijs Rufus Lollianus Gentianus – cos. suff. ante a. 193, M. Herennius Faustus [...] Julius Clemens Tadius Flaccus – cos. suff. ca a. 205, [Iasdijs] – cos. suff. sub Severis, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus – cos. suff. a. 226 aut 227, C. Iulius Septimius Castinus – cos. suff. ca a. 212–213, C. Iulius (Scapula?) Lepidus Tertullus – cos. suff. ca a. 195–197, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus – cos. suff. ca a. 199, cos. II ord. a. 223, L. Marius Perpetuus – cos. suff. ante a. 203–205, L. Marius Perpetuus – cos. ord. a. 237, M. Marius Titius Rufinus – cos. suff. post a. 231, C. Memmius Fidis Iulius Albius – cos. suff. a. 191 aut a. 192, Q. Petronius Melior – cos. suff. post a. 240, P. Septimius Geta – cos. suff. ante a. 191, cos. II ord. a. 203, T. Statilius Barbarus – cos. suff. a. 198 aut 199, M. Aureli[us ...] – cos. suff. sub Septimio Severo?, L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis – cos. suff. saec. II/III, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcius Lepidus [Flavius ...?] – cos. suff. sub Commodo?, Tib. Iulius Frugi – cos. suff. sub Severis?, P. Iulius Geminus Marcianus – cos. suff. ca a. 165–167, Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...] Iatus Laevilius Berenicianus – cos. suff. ca a. 178, Ti. Claudius Claudianus – cos. suff. ca a. 199, Ti. Claudius Subatianus Proculus – cos. suff. a. 210 aut 211, C. Domitius Antigonus – cos. suff. ca a. 225, C. Iulius Avitus Alexianus – cos. suff. sub Septimio Severo, M. Valerius Maximianus – cos. suff. ca a. 185, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes – cos. suff. ca a. 175–176.

14 C. Aemilius Berenicianus – cos. suff. aetate Severi Alexandri, (M?) Antonius Memmius Hiero – cos. suff. ca a. 244, C. Arrius Calpurnius Longinus – cos. suff. aetate Gordiani III, P. Cadius Sabinus – cos. suff. ante a. 210, cos. II ord. a. 216, Tib. Claudius Candidus – cos. suff. post

3. *Praepositus*

Sześciu byłych trybunów (trzech *lati clavii* i trzech *angusti clavii*) figurujących w tabelach sprawowało funkcję *praepositus* na etapie pretorskim lub konsularnym¹⁵. W zależności od kontekstu (czyli w praktyce od drugiego, dopełniającego członu) tytuł ten oznaczał odpowiednio: przełożonego oddziałów posiłkowych – *praepositus vexillationum* (L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, [...]anus S[...], Ti. Claudius Claudianus, M. Valerius Maximianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes), dowódcę dwóch legionów – *praepositus legionibus* (Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus). W niektórych inskrypcjach wskazywano nazwy jednostek, tworzących *vexillatio*, w innych tylko teren, na którym operowały; znamy też inskrypcje, zawierające obie te informacje (patrz tab. 3 i 4).

Należy zauważyć, że *praepositus vexillationum* to funkcja, która pojawiała się w *cursus honorum* senatorów zarówno po preturze ([...]anus S[...], Claudianus, Maximianus, Hospes), jak i po konsulacie (Cilo), natomiast *praepositus legionibus* (Berenicianus) po preturze¹⁶. *Praepositi* rangi pretorskiej dowodzili *vexillationes* z regionu,

---

a. 195, T? Cuspidius Flaminus Severus – cos. suff. ante a. 238, Q. Flavius Balbus – cos. suff. sub Severis, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianus [...] Severus – cos. suff. sub Severo Alexandro, P. Plotius Romanus Cassianus Neo – cos. suff. ante Alexandrum Severum, Tib. Pontius Pontianus – cos. suff. sub Antonino (Elagabalo), L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thrasea Priscus Minicius Natalis – cos. ord. a. 196, C. Vettius Gratus Sabinianus – cos. ord. a. 221, M. Umbrius Primus – cos. suff. ca a. 185–190, L. Iunius Rufinus Proculianus – cos. suff. ca a. 180, Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126) – cos. suff. sub Septimio Severo?, Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080) – cos. suff. sub Septimio Severo?, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204 b = AE 1961, 37) – cos. suff. sub Septimio Severo?, Anonymus (CIL VI 1553 = 41200) – cos. suff. saec. II exeunte aut saec. III ineunte.

15 Figurujące w *cursus* P. Iuliusa Geminiusa Marcianusa sformułowanie *legatus Augustorum super vexillationes* mogło być synonimiczne z *praepositus vexillationum*. Przesłanką do tego założenia, jest to, że podobnie jak *praepositi*, Marcianus bezpośrednio przed *vexillatio* dowodził legionem (X gemina). Możliwe, że jego legion stanowił trzon *vexillationes*, do których dołączono oddziały z innych legionów. O sposobach formowania *vexillatio* patrz Saxer 1967, s. 118 i n. Różnica w tytułaturze Marcianusa jest jednak znacząca, w związku z czym nie biorę go pod uwagę razem z innymi *praepositi*. Nie uwzględniam także pod uwagę M. Rosciosa Lupusa Mureny, *praepositus legionis* (προστάτης λεγεώνας) IV Flaviae na etapie przedkwestorskim (patrz przypis nr 3).

16 Oprócz wymienionych znamy też innych *praepositi* (lecz bez trybunatu wojskowego w karierze): Claudius (Catulus?) Gallus – *praepositus vexillationum secunda Parthica expeditione*, C. Octavius Appius Suetrius Sabinus – *praepositus vexillariis Germanicae expeditionis*, [I]unius [...] [...] -cus Gar[gilius] [Qui]ntil[i]an[us] – *praepositus vexillationum [legionum trium Brita?]nnicarum*, Anonymus (CIL VI 31813 = 37057) – [*praepositus vexil[ationum] leg[atus] ...*, *comes I[mp]er[is] in exped[it]ione ...*], Severianus – ἡγεμονεὺς τῆς Θρακῶν ἐπαρχίας, czyli prawdopodobnie *praepositus* lub *dux*. Patrz Okoń 2017a.

w którym wcześniej sprawowali dowództwo legionu¹⁷, natomiast *praepositi* rangi konsularnej nie mieli tak bezpośrednich związków z podległymi im oddziałami. Inskrypcje nie precyzują, czy istniała różnica w liczbie i wielkości jednostek dowodzonych przez *praepositi* różnych rang. Warto odnotować, że każdy z nich swoją funkcję pełnił tylko raz. Związki prezentowanych senatorów z cesarzem były różne – Cilon i Claudianusa można uznać za cesarskich *amici* i współpracowników, pozostali byli po prostu sprawdzonymi dowódcami. Należy podkreślić, że z prezentowanych *praepositi* tylko [...]anus S[...] nie ma potwierdzonego konsulatu, pozostali zostali konsulami dodatkowymi; Cilo, który osiągnął drugi konsulat pełnił go jako *ordinarius* (204 r.).

4. *Dux*

W tabelach odnajdujemy czterech byłych trybunów (trzech *laticlavii*, jeden *angusticlavii*) z poświadczonym inskrypcyjnie tytułem *dux*, który oznaczał (w zależności od dopełnienia tytułu) konkretnie wodza wojsk posiłkowych – *vexillatio* (L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, C. Iulius Septimius Castinus) lub ogólnie wodza wojsk – *exercitus* (Tib. Claudius Candidus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus).

Inskrypcje dostarczają też dodatkowych informacji – o typach prowadzonych wojsk, miejscu operowania i frontach działania. Pozostaje jednak pytanie o zakres zadań *duces vexillationum* i *duces exercitus*, wynikające z tego, że tytuły te (choć występujące sporadycznie wcześniej) zostały upowszechnione dopiero za rządów Severusa i obserwujemy je niejako *in statu nascendi*¹⁸.

Wskazówki do odpowiedzi przynosi szczegółowa analiza biogramów wymienionych *duces*. W wypadku wodzów *vexillationum* wiemy, że Cilo kierował wojskami w Italii w czasie wojny z Albinusem, natomiast Castinus dowodziłdzielonymi oddziałami czterech legionów germańskich w pacyfikacjach bliżej nieznanych buntów. W przypadku wodzów *exercitus* – Aurelianus komenderował *exercitus Moesiaci* pod Bizancjum i Lugdunum, Candidus natomiast *exercitus Illyrici* w *expeditio Asiana, Parthica, Gallica*. Zapewne każdy z nich dowodził nie całym wojskiem regionu, lecz jego częścią, gdyż nie było możliwe, aby w obliczu wojen cesarz pozbawił

¹⁷ Znajomość tych prawidłowości pomaga w uzupełnianiu niekompletnych inskrypcji honoryfikacyjnych. Jeśli dany senator był *praepositus* rangi pretorskiej, to z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że wcześniej był *legatus legionis*.

¹⁸ Nie mogę jednak zgodzić się z opinią Smitha [1979, s. 263–278], że *duces* pojawili się w okresie seweriańskim. Przeczy temu choćby przykład C. Veliusa Rufusa *dux exercitus Africi et Mauretanic* (AE 1903, 368 = IGLS VI 2796) z okresu Flawiuszy.

provincję całego garnizonu. W tej sytuacji terminy *dux vexillationum* i *dux exerciti* miały podobny ciężar gatunkowy.

Warto zaznaczyć, że w wypadku wódzów *vexillatio* – Castinus sprawował funkcję po preturze, natomiast Cilo jako konsular. W wypadku wódzów *exercitus* – Aurelianus pełnił funkcję po preturze, natomiast Candidus zaczynał ją jako były pretor, a skończył jako konsular (z konsulem *in absentia*). Pozwala to zakładać, że ranga (pretorska czy konsularna) nie miała wpływu na zakres działań przypisanych do funkcji *dux*. Należy też dodać, że tytuł *dux* figuruje w *cursus*: Candidusa – czterokrotnie, Aurelianus – dwukrotnie, Castinusa i Cilonę tylko raz. Jednokrotnie noszony był więc tytuł *dux vexillationum*, prawdopodobnie dlatego, że był wymienny z popularniejszym *praepositus vexillationum*¹⁹, wielokrotnie natomiast *dux exercitus*, który nie miał takiego zamiennika. Możliwe, że ten drugi był bardziej prestiżowy.

Wszyscy wspomniani *duces* byli blisko związani z Septimiuszem Severusem: Candidus był ziomkiem i przyjacielem Severusa i jego brata Gety, Aurelianus – ziomkiem i byłym podwładnym Gety; Cilo – przyjacielem Severusa i jego synów, Castinus – kuzynem. Wszyscy też zostali konsulami, w tym Cilo i Aurelianus dwukrotnie (za drugim razem był to *consulatus ordinarius*). Warto podkreślić, że bez wyjątku byli dowódcami armii walczących w walkach wewnętrznych.

***

Podsumowując, młody przedstawiciel elity Imperium Romanum planujący karierę publiczną mógł się spodziewać pełnienia standardowych funkcji wojskowych – trybuna wojskowego i legata legionu. Sposób awansu, pozycja i zakres obowiązków tych oficerów nie wybiegały poza ogólnie obowiązujące zasady i były powszechnie znane.

Inne przedstawione w tekście funkcje oficerskie – *praepositus* i *dux* rządziły się odrębnymi prawidłami. Wspólne dla nich było to, że *praepositi* i *duces* występowali w tych samych rangach – pretorskiej i konsularnej, mogli też dowodzić zbliżonymi (a nawet identycznymi) w liczebności jednostkami (np. *praepositus vexillationum* i *dux vexillationum*). Znani nam *praepositi* pełnili swoją funkcję jednokrotnie, *duces* natomiast mogli ją sprawować częściej. W grupie *praepositi* znajdujemy nielicznych zaufanych cesarskich, w grupie *duces* byli nimi wszyscy, co pozwala zakładać, że

¹⁹ Dowodem na to są inskrypcje zawierające *cursus* C. Octaviusa Appiusa Suetriusa Sabinusa. W napisach CIL X 5178 i CIL X 5398 = ILS 1159 występował jako: *praepositus vexillariis Germanicae expeditionis*, a w AE 1982, 121 jako *dux vex[illationis] ... leg(ionis) XI Claudia*, przy czym tytuły te musimy uznać za synonimiczne, gdyż były umieszczone w tym samym miejscu *cursus* (po legacji legionu XXII primigenia, a przed legacją prowincji Raetii). O przynależności anonimowego napisu AE 1982, 121 do Sabinusa (co jest podstawą wniosku) przekonuje Eck 1985, s. 249, nota nr 25.

zasadniczo *dux* był tytułem cenniejszym niż *praepositus*, jednak nie ze względu na zakres obowiązków, lecz powiązania z imperatorem²⁰. Wydaje się także, że faktyczna granica przebiegała nie pomiędzy *duces* a *praepositi*, lecz pomiędzy byłymi pretorami i byłymi konsulami i to w znaczeniu honorowym, a nie realnym.

Analiza *cursus honorum* wyższych dowódców wojskowych pozwala stwierdzić, że funkcje: *legatus legionis*, *praepositus*, *dux* były istotne dla awansu konsularnego. Na zaprezentowanych w tabelach 46 byłych trybunów, konsulat osiągnęło 35 (ok. 76%)²¹.

5. *Viri militares* w epoce Sewerów

Mając na uwadze wszystkie powyżej umieszczone wyliczenia po raz kolejny należy odnieść się do problemu *viri militares*. Samo pojęcie jest współczesnym konstruktem²² – nie występowało w inskrypcjach senatorskich²³. Jedynie autorzy antyczni pisali o niektórych osobach (m.in. używając określeń *vir militaris*, *homo militaris*, *peritus rei militaris*, *rei militaris scientia vir*), jako o szczególnie doświadczonych w wojskowości²⁴. W ich utworach określenie *militaris* pełniło z reguły funkcje techniczne

20 Nie uznaję, że był to tytuł z zasady wyższy rangą. Analiza materiału epigraficznego nie pozwala też zgodzić się z twierdzeniem, że *dux* dowodził armią lub grupą armii, a *praepositus* wydzieloną grupą żołnierzy w związku z czym *dux* miał pozycję wyższą niż *praepositus* (Smith 1979; Le Bohec 2002, s. 40). W okresie seweriańskim zakres działania *duces* bywał różny – np. C. Iulius Septimius Castinus był *dux vexillatio* w randze pretora i na pewno trudno uznać, że dowodził armią. Wiemy natomiast, że L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus był *praepositus* po konsulacie i dowodził oddziałami z całego regionu Illirii. Porównanie tych dwóch karier pozwala stwierdzić, że podział pomiędzy *praepositi* i *duces* nie był za Sewerów jeszcze dość klarowny. Wydaje się, że twierdzenie o wyższości *duces* nad *praepositi* jest niewątpliwie słuszne, ale dla okresu po reformie Gallienusa (co przyjmuje też Le Bohec, opisując szczegółowo reformy Gallienusa, Le Bohec 2002, s. 216).

21 Przypis nr 13 wymienia 34 z nich – byłych legatów legionów. Dodać do tej liczby należy Tib. Claudiusa Candidusa cos. suff. post a. 195, który do konsulatu doszedł pełniąc funkcję *dux*.

22 Termin *vir militaris* znajdujemy w pracach wielu autorów, m.in.: Birley 1954, s. 197–214; Syme 1957, s. 144–135, 1958; Campbell 1975; Birley 1991; Cornell 1993, s. 165 i n.; Dobson 1993a, s. 113–128; Devijver 1995; Alföldy 2000; Brizzi 2012, s. 251, 288; Assorati 2018, s. 11–20.

23 Przykłady użycia terminu *vir militaris* w inskrypcjach osób innych stanów są rzadkie. Inskrypcja ekwity Flaviusa Nepotianusa z 350–360 r. znaleziona w Leptis Magna (AE 1952, 173 = IRT 565) honoruje go: „v(iro) p(erfectissimo) com(iti) et praesidi (...) etiam militaris peritissimo armis consili(i)sq(ue) incomparabili” (!). Uszkodzona i niedatowana inskrypcja z Bou Aftan (CIL VIII 16910 = ILAlg 1, 562) zawiera tekst „viri militaris n[el]poti”, co w tym wypadku może oznaczać potomka żołnierza.

24 Modelowy jest tekst Sallustiusa, *De coniuratione Catilinae* 59, 6, który o M. Petreiusie napisał: Homo militaris, quod amplius annos triginta tribunus aut praefectus aut legatus aut praetor cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque ipsos factaque eorum forti anoverat; ea commemorando militum animos accendebat. Podobnie patrz Sallustius, *De coniuratione Catilinae* 45, 1–2 o L. Valeriusie Flaccusie i C. Pomptunusie; Livius, *Ab Urbe condita* 30, 15, 13 o Laeliusie; Tacitus,

i oznaczało osobę właśnie służącą w wojsku, w związku z czym, termin ten odnoszono do różnych grup społecznych: senatorów, ekwitów, żołnierzy (zwłaszcza centurionów), co oznacza, że istniały różne rodzaje „ludzi wojskowych”.

Współcześni badacze o *viri militares* piszą holistycznie, rozumiejąc ten termin jako opisujący osobę realizującą część kariery w wojsku. Problem pojawia się przy ustalaniu, jak duża część kariery może kwalifikować do miana *vir militaris*. Dodatkowo badacze odnoszą to określenie do osób różnej rangi i stanu społecznego (zwłaszcza senatorów o specyficznej ścieżce kariery²⁵ i ekwitów²⁶ o karierze standardowej), co utrudnia sprecyzowanie zakresu doświadczenia niezbędnego do uzyska-

---

Historiae 3, 44 o Vespasianusie; Tacitus, *Annales* 15, 26, 3 o Corbulonie, Tacitus, *Agricola* 9, 2; 40, 4 o Iuliusie Agricoli; Herodianos 4, 12, 2 i 5, 2, 5 o Caracalli; *HA*, v. Max. et Balb. 2, 7 o Balbinusie; v. Gall. 20, 3, Tr. Tyr. 19, 1 o Valensie, 33 o Censorinusie. Powyższe przykłady osób z elity Imperium można dopełnić przypadkami *viri militares* z niższych warstw społecznych: patrz np.: Tacitus, *Historiae* 3, 73, 2; *Annales* 4, 42, 2; 15, 10, 1; 15, 67, 3. Więcej przykładów źródłowych zestawiał Birley 2000, s. 98 i n.

- 25 Birley 1954, s. 197–214 stwierdził (w odniesieniu do senatorów), że *vir militaris* to osoba zaczynająca swą karierę od vigintiviratu oraz trybunatu legionowego i poprzez standardowe magistratury oraz dwie funkcje pretorskie dochodzącą szybko do konsulatu i konsularnego zarządu prowincji z obsadą legionową. Według Syme 1957, s. 131–135 szczególnie uprzywilejowani *viri militares*, to ci, którzy przechodzą do konsulatu przez dwa stanowiska: dowództwo legionu i zarząd prowincji pretorskiej, w innej swojej pracy (Syme 1958, s. 50) określił, że *viri militares* to „paramount oligarchy” zarządzająca najważniejszymi prowincjami Imperium, legaci konsularni, zwłaszcza ci, którzy mieli w karierze legację legionu i legację prowincji cesarskiej. Birley 1991, s. 38, za *viri militares* uznał oficerów dowodzących więcej niż jednym legionem. Za Sewerów wskazał jako takiego Ti. Claudiusa Claudianusa. W niniejszym rozdziale (tab. 3 i 4), jako dowódcy dwóch i więcej legionów figurują: M. Domitius Valerianus, T. Flavius Secundus Philippianus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, Q. Petronius Melior, Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus, Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Domitius Antigonus, M. Valerius Maximianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes. Cornell 1993, s. 165 i n. stwierdził natomiast ogólnie, że *viri militares* to ci, którzy mieli doświadczenie wojskowe i dowodzili armiami.
- 26 Według Birleya 1953, s. 133–153: *viri militares* to wyjątkowo ważna grupa ekwickich oficerów, którzy szli drogą centurionatu i primipilatu. Devijver 1995, s. 184, wskazuje, że w okresie Sewerów pogłębiła się profesjonalizacja oficerów ekwickich, zwłaszcza tych, którzy doszli do tej rangi jako weterani legionowi (*evocati* z *cohortes praetoriae*, *ex-beneficiariis*, *ex-decurionibus alae*). Na podobną profesjonalizację wskazuje Dobson 1993a, s. 113–128. Wg Brizzi’ego 2012, s. 251, 288, *viri militares* to grupa oficerów ekwickich, która zastępuje coraz mniej doświadczonych senatorów: „posti da tempo di fronte al problema di una professionalità militare che andava facendosi sempre più scarsa proprio all’interno di quel ceto i cui esponenti erano invece, per tradizione e diritto, i soli abilitati a comandare le legioni, forse fino dall’età di Vespasiano gli imperatori avevano cercato di ovviare all’inconveniente facendo largo uso dell’adlectio, della cooptazione in senato [...]. Persone senza dubbio comunque grate al sovrano [...], gli adlecti si connotavano però di solito per la loro eccellenza [...], e, per questa particolare bisogna, dovevano essere scelti di solito tra i migliori soldati di origine equestre”. Tym tropem poszedł Assorati 2018, s. 11–20, który za wyróżniki *viri militares* przyjął: *adlectio* do stanu senatorskiego, konsulat, kontynuację kariery po konsulacie, awans związany z wojnami Imperium. Nietrudno zauważyć, że w tej opcji *viri militares* byłiby jedynie awansowani ekwici i to jedynie ci którzy osiągnęli konsulat.

nia tego tytułu. W tej sytuacji należy stwierdzić, że definicji jest niemal tyle, ilu jest autorów używających wspomnianego terminu, choć wspólnym mianownikiem są urzędy wojskowe i awanse uzyskane dzięki służbie w armii.

Zgadzam się z tak sprecyzowanymi kryteriami – ścieżki awansu byłych trybunów wojskowych (*laticlavii* i *angusticlavii*) już przedstawiłam, natomiast uważam, że kryterium sprawowanych urzędów wojskowych należy uszczegółowić. W przypadku mających w *cursus* trybunat wojskowy, wyróżnikiem byłoby pełnienie funkcji dowódcy legionu lub/i dowódcy *exercitus* czy też *vexillationes* – *praepositus* i *dux*. Przy takim zakreśleniu granic duża część senatorów byłaby *viri militares*, jednak kluczem do rozstrzygnięcia problemu kogo należałoby zaliczyć do tej kategorii jest odpowiedź na pytanie o liczbę pełnionych (ponadstandardowo) funkcji wojskowych. Jestem skłonna uznać, że dwie wyższe funkcje wojskowe dają podstawę do uznania danej osoby za *vir militaris*, jedna bowiem była standardem w grupie *laticlavii*. Przyjmując średnio 2–4 urzędy rangi pretorskiej pełnione przed konsulem, sprawowanie dwóch dowództw powodowało, że co najmniej połowa kariery pretorskiej byłaby spędzana w wojsku. Uwzględnienie dodatkowo dowództw pokonsularnych (*praepositus*, *dux*) powoduje powiększenie grupy potencjalnych *viri militares*. Takie podejście pozwala nam ocenić chęć i zamiłowanie danej osoby do działalności wojskowej. Przy trybunacie (+ *militiae* u ekwitów) i dwóch dowództwach możemy założyć, że takie chęci były. Tak więc o zaliczeniu kogokolwiek do grona *viri militares* (z grupy byłych trybunów) decyduje droga awansu na wyższe stanowiska dowódcze oraz ich liczba. Analizy udowadniają, że *viri militares* w elicie społecznej funkcjonowali, choć była to grupa nieliczna. Zaliczam do niej: [...] Jusa L.f. Fab. Annian[us]a, M. Domitiusa Valerianusa, L. Fabiusa Cilona Septiminusa Catiniusa Acilianusa Lepidusa Fulcinius, T. Flaviusa Secundusa Philippianusa, L. Iuliusa Aproniusa Maeniusa Piusa Salamallianusa, P. Iuliusa Geminiusa Marcianusa, Iuliusa Pompiliusa Pisona T. Vibiusa [...] Jatusa Laevillusa Berenicianusa, C. Iuliusa Septimiusa Castinusa, L. Mariusa Maximusa Perpetuusa Aurelianusa, Q. Petroniusa Meliora, [...] Janusa S[...], Tib. Claudiusa Candidusa, Ti. Claudiusa Claudianusa, Ti. Claudiusa Subatianusa Proculus, C. Domitiusa Antigonusa, M. Valeriusa Maximianusa, C. Vettiusa Sabinianusa Iuliusa Hospesa.

Przy próbie negacji istnienia *viri militares* pojawia się problem z klasyfikacją senatorów z kilkoma funkcjami wojskowymi pomiędzy preturą a konsulem (z zaznaczeniem, że były to jedyne urzędy). Dobrym przykładem są kariery np. Iuliusa Pompiliusa Piso T. Vibiusa [...] Jatusa Laevillusa Berenicianusa, syna konsula, który dowodził trzema legionami i był *praepositus* formacji, złożonej z 2 legionów, a w grupie awansowanych ekwitów M. Valeriusa Maximianusa dowódcy sześciu legionów i *praepositus vexillationum*, sprawującego jeszcze przed *adlectio* liczne funkcje

wojskowe²⁷. Wyróżnikiem grupy jest częstsze niż u pozostałych senatorów obejmowanie konsulatu.

Nie uważam jednak za błędne używanie terminu *vir militaris* we współczesnych pracach badawczych w sensie „wojskowy”, czyli tak jak czynili to autorzy antyczni.

6. Czy armią rzymską dowodzili dyletanci?

Dyskusja o *viri militares* pośrednio wiąże się z pytaniem o to, czy armią rzymską dowodzili dyletanci. Twierdząco na to pytanie odpowiada część badaczy²⁸, deprecjonując znaczenie trybunatu wojskowego w przygotowaniu dowódców legionów, podkreślając brak szkoleń wojskowych, obsadzanie wyższych funkcji dowódczych osobami bez doświadczenia wojskowego oraz brak w Imperium *stricte* wojskowej ścieżki awansu.

Oponenci, negatywnie odpowiadający na tytułowe pytanie²⁹, zakładają, że każdy Rzymianin należący do elity społecznej przez sposób wychowania i szkolenia domowego, prywatnych nauczycieli (np. szermierki w postaci byłych legionistów), odpowiednie lektury (traktaty wojskowe, pamiętniki wodzów) był możliwie najlepiej przygotowany do objęcia funkcji dowódczych.

Do poglądów powyższych chciałabym się odnieść poprzez analizę karier senatorów-byłych trybunów epoki Sewerów. Moim zdaniem, na problem należy spojrzeć z innej perspektywy. W wypadku zagrożenia na granicy cesarz w sukurs legionom i ich dowódcom wysyłał *vexillationes* lub *exercitus*. Prowadzący je *duces* i *praepositi* byli wybrani spośród najbardziej utalentowanych wojskowo członków elity (rangi pretorskiej lub konsularnej). Warto też podkreślić, że namiestnicy prowincji limesowych (często w randze konsularnej) byli doświadczonymi urzędnikami, z których większość miała w karierze dowództwo legionu. Można zakładać, że przy ataku na pogranicze potrafili zorganizować obronę prowincji, a nawet wyprawę odwetową. W wypadku wyprawy zdobywczej oprócz drobiazgowych przygotowań logistycznych przede wszystkim dobierano kadrę, która wcześniej wykazała się talentami

²⁷ Tym samym nie zgadzam się z opinią negującą istnienie „group of specialist ‘viri militares’ with a distinctive career and special promotion” (Campbell 1975, s. 11 i n.).

²⁸ Patrz np. Jones 1970, s. 115; Gagé 1971, s. 87; Syme 1988, s. 31; Dobson 1993a, s. 113–128; Campbell 1975, s. 11 i n.; 2002, s. 152; Ziolkowski 2009, s. 827–828; z zastrzeżeniami Handy 2009, s. 194–195.

²⁹ Patrz np. Birley 1988, s. 93–115; Dąbrowa 1990, s. 421; Frézouls 1995, s. 157–166; Le Bohec 2002, s. 37–38; Birley 2003, s. 1–18. Dobrze podsumował to ostatnio Le Bohec 2018, s. 53–65: „l’éducation des jeunes nobles les préparait parfaitement à remplir leurs devoirs militaires: ils faisaient du sport acquéraient la théorie par leurs lectures et la pratique par leur participation aux ‘cohortes d’amis’ qui entouraient magistrats et généraux”.

militarnymi. Armią dowodzili więc *de facto* najlepsi z najlepszych o możliwie szerokich kompetencjach i doświadczeniu. Można się spierać o to, czy trybunat wojskowy i legacja legionu były niezbędne senatorom do ich uzyskania – logika wskazuje, że tak, gdyż poza nimi nie było innych regularnych funkcji związanych bezpośrednio z wojskowością. Należy zaznaczyć, że osoby, które nie sprawdziły się jako trybuni i legaci legionów były przesuwane do pełnienia funkcji cywilnych. Osoby sprawdzone, o ponadstandardowej liczbie dowództw były w pełni wykwalifikowaną kadrą wojskową.

Warto również odnieść się do popularnego twierdzenia, że w Imperium Romanum nie było potrzeby profesjonalizacji kadr wojskowych, ze względu na brak przeciwnika zagrażającego bytowi państwa. W epoce Sewerów zagrożenie zewnętrzne było duże, zarówno na linii Renu–Dunaju, jak i w Britannii oraz na Wschodzie. Okres ten obfitował też w konflikty wewnętrzne, osób doświadczonych wojskowo stale więc przybywało. W tej sytuacji profesjonalizacja armii postępowała (nawet w sposób częściowo niezamierzony), a jej efektem były ostatecznie reformy Gallienusa.

Odpowiedź na pytanie, czy armią rzymską dowodzili dyletanci dla epoki Sewerów musi być negatywna. Kwestia przygotowania cesarzy do sprawowania funkcji wodzów naczelnych jest zupełnie odmiennym tematem.

Wnioski

Wnioski z niniejszego rozdziału przedstawiają się następująco:

- 46 (39 *laticlavii* i 7 *angusticlavii*) byłych trybunów (ok. 37%) pełniło wyższe funkcje wojskowe – *legatus legionis*, *praepositus*, *dux*,
- dla byłych *tribuni laticlavii* standardem była jedna wyższa funkcja dowódcza, dla byłych *tribuni angusticlavii* – co najmniej dwie; im skromniejsze pochodzenie, tym wyraźniejsza była tendencja do obejmowania większej liczby funkcji wojskowych,
- najczęściej obejmowaną funkcją dowódczą była legacja legionu (44 byłych trybunów: 38 *laticlavii* i 6 *angusticlavii*),
- przydziałami legacji legionów dla byłych trybunów rządziły następujące zasady:
  - uzależnienie miejsca pełnienia legacji legionu od *origo* oraz typu trybunatu (*laticlavius*, *angusticlavius*),
  - nieprzydzielanie legata do legionu, w którym pełnił służbę jako trybun,
  - nieprzydzielanie legata do legionu stacjonującego w prowincji zarządzanej przez bliskiego krewnego,
- wśród byłych trybunów odnajdujemy niewielu *praepositi* (6 : 3 *laticlavii* i 3 *angusticlavii*) i *duces* (4 : 3 *laticlavii* i 1 *angusticlavius*),

- *legati legionis*, *praepositi* i *duces* występowali w randze pretorskiej, *praepositi* i *duces* także konsularnej,
- w grupie *duces* wszyscy byli blisko związani z cesarzem, w grupie *praepositi* tylko niektórzy,
- na zaprezentowanych w tabelach 46 wyższych dowódców z trybunatem wojskowym w karierze (39 *laticlavii*, 7 *angusticlavii*) konsulat osiągnęło 35 (ok. 76%),
- *vir militaris* to osoba z minimum dwoma wyższymi funkcjami dowódczymi;
- armia rzymska dowodzona była przez dobrze do tego przygotowaną kadre, której nie możemy uznawać za grono dyletantów.

ROZDZIAŁ IV

Namiestnictwa prowincji pretorskich i konsularnych

W poprzednich rozdziałach przeanalizowałam biogramy 123 rozpoznanych *tribuni militum*. Podałam szczegółowym badaniom: okoliczności i konsekwencje uzyskania trybunatu wojkowego, wyróżnienia specjalne pojawiające się w karierach trybunów (*dona militaria*, *adlectiones*, *commendatio Augusti*), a także sprawowanie przez nich wyższych dowództw wojkowych (*legatus legionis*, *praepositus*, *dux*). W niniejszym rozdziale chciałabym stwierdzić jakie urzędy cywilne (szczególnie namiestnictwa prowincji) pojawiały się w dalszych karierach trybunów. Odpowiem w nim na następujące pytania:

- Jaki był wpływ sprawowania trybunatu wojkowego na późniejsze obejmowanie namiestnictw różnej rangi – pretorskiej i konsularnej?
- Ilu znanych nam byłych trybunów (*laticlavii* i *angusticlavii*) otrzymało w zarząd prowincje wymienionych rang? Według jakich zasad je przydzielano?
- Jak rozkładały się proporcje między namiestnictwami rangi pretorskiej i konsularnej?
- Jaki był to typ prowincji (cesarska, senacka, z obsadą legionową lub bez niej)?
- W jakiej kolejności w *cursus honorum* pojawiały się namiestnictwa prowincji i ewentualny konsulat?
- Ilu z byłych trybunów wojkowych uzyskało prokonsulat prowincji Asia lub Africa?

1. Uwarunkowania administracyjne

Sprawowanie namiestnictw często łączyło się z koniecznością administrowania legionami prowincji i stacjonującymi w niej wojskami posiłkowymi, tak więc pełnienie trybunatu w początkach kariery i uzyskane doświadczenie mogło oddziaływać na dalsze losy trybuna¹. Dla pełniejszej analizy uwzględniłam wszystkie urzędy rangi pretorskiej i konsularnej, pomijając urzędy religijne, które aczkolwiek ważne, nie miały bezpośredniego wpływu na bieg *cursus honorum* senatora.

---

¹ Przypomnę, że 46 (37%) znanych nam trybunów pełniło w dalszej karierze wyższe funkcje wojskowe (patrz r. III).

Senatorskie namiestnictwa prowincji dzieliły się na pretorskie i konsularne. Różna ich ranga wymagała odmiennych kryteriów doboru kandydatów na namiestników, różny był też wiek nominatów. O nominacjach na urzędy rangi pretorskiej (obejmowanych przez młodszych senatorów) często decydowały: pochodzenie społeczne, wsparcie *gens*, patronat wpływowych osób, mniej natomiast: zasługi własne i doświadczenie – trudne do uzyskania przed preturą. W przypadku namiestnictw konsularnych (obejmowanych przez starszych senatorów) bardziej liczyły się relacje z cesarzem, zasługi własne, umiejętności i doświadczenie zyskane w trakcie kariery, a w mniejszym stopniu pozostałe czynniki. Doświadczeni i sprawdzeni senatorowie otrzymywali więc konsularne prowincje, często z obsadą legionową.

Inne było znaczenie sprawowania zarządu prowincji pretorskiej i konsularnej. Namiestnictwa pretorskie kształtowały umiejętności, dawały doświadczenie i rozpoznawalność, przybliżały też do konsulatu (otrzymywała go ok. 1/4 senatorów). Namiestnictwa konsularne natomiast wzmacniały prestiż danego senatora i były świadectwem zaufania cesarza. Można było też po nich liczyć na drugi konsulat² (np. L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, P. Septimius Geta) i prefekturę Miasta (L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus). Z awansu senatora korzystał cały jego ród. Jego dzieci, a nawet wnuki, mogły uzyskać status patrycjuszowski³, a także (wraz z innymi młodszymi krewnymi) wyjechać na prowincję w charakterze legata namiestnika – starszego krewnego. W ten sposób realizowano podstawowe zasady funkcjonowania *gens* w zakresie awansów – dziedziczenie prestiżu i solidarność rodową. Zyskiwali też klienci, mogący czerpać profity z wyższego statusu patrona.

Wśród namiestnictw pretorskich i konsularnych istniały podziały wewnętrzne – część namiestników była nominatami cesarza (*legati Augusti pro praetore*), część natomiast senatu (*proconsules*)⁴. Jako że w okresie późnego pryncypatu nie było nominacji bez zgody cesarza, nawet kandydaci senatu musieli wcześniej uzyskać jego

2 Jeżeli pierwszy konsulat był dodatkowy (*suffectus*), to z reguły drugi był zwyczajny (*ordinarius*).

3 Świadczą o tym np. losy C. Vettiusa Sabinianusa Iuliusa Hospesa, *homo novus* i jego syna, wnuka oraz dalszych potomków – patrycjuszy. O *Vettii* patrz np.: PIR² V 472, 473, 474, 485; Corbier 1974, s. 268–277 nr 54; 1982, s. 734; Dietz 1980, s. 248–250; Mennen 2011, s. 127–130; Okoń 2017a, nr 1012; 2021, s. 259–270; Settapani 2000, s. 333–335.

4 Dzięki odmiennej nomenklaturze, nawet przy częściowym uszkodzeniu inskrypcji, można rozpoznać czy mamy do czynienia z cesarskim legatem, czy też senackim prokonsulem. Trudniej niekiedy określić, czy było to namiestnictwo rangi pretorskiej, czy konsularnej, szczególnie, jeśli w inskrypcji nie zachowały się urzędy pozwalające uporządkować kolejność czasową wymienionych w inskrypcji funkcji.

akceptację⁵. Możemy uznać, że oba typy namiestnictw miały wspólny mianownik – nie mogła ich otrzymać osoba, wobec której cesarz miałby zastrzeżenia. W czasach dynastii Sewerów, 11⁶ prowincji było pod zarządem senatu (9⁷ prowincji pretorskich

5 Prokonsulów prowincji senat wybierał w losowaniu. Warto jednak zauważyć, że Cassius Dio w księdze opisującej panowanie Augustusa (Cassius Dio 53, 14, 3–4) wspominał, że wobec nieudolności niektórych prokonsulów wybór na te stanowiska przeszedł później w ręce cesarza, który dbał, aby liczba kandydatów do losowania była równa liczbie prowincji do obsadzenia. Nie wiadomo, kiedy to postępowanie stało się regułą. Na pewno w epoce Antoninów formuła losowania (przynajmniej prokonsulów prowincji Asia i Africa) była zachowana. Wg. G. Alföldy'ego [1977, s. 122–124], składała się ona z trzech etapów: tworzenie listy kandydatów, potem losowanie z niej odpowiedniej liczby nazwisk (co stanowiło właściwe *sortitio*), a na końcu rozdział prowincji między dwóch wylosowanych, kierując się np. porównaniem: dotychczasowych karier, przodków kandydatów i liczbą ich dzieci (tak, jak przy innych urządach: patrz Tacitus, *Annales* 2, 51). W epoce Sewerów (wyróżniającej się licznymi wojnami domowymi i zewnętrznymi) pozycja cesarza znacznie się wzmocniła i to on dokonywał w sposób formalny lub nieformalny preselekcji kandydatów przed właściwym *sortitio*. Zgodni w tej opinii byli np.: Alföldy 1977, s. 122–124; Hurler 2005, s. 271–279. Należy dodać, że współczesny Sewerom Cassius Dio (78, 22, 2–5) opisał arbitralne obsadzanie przez Caracallę i Macrinusa prokonsulatów prowincji Asia i Africa proconsularis bez konsultacji z senatem, wspominał w tym samym miejscu o wylosowaniu prowincji Africa przez M. Aufidiusa Frontona, a także o pominięciu Q. Aniciusa Faustusa przez Septimiusa Severusa „w kolejce do losowania przydziałów na prowincje” (co świadczyło o procedurze preselekcji sterowanej przez cesarza i samowolności w przyznawaniu namiestnictw). Podsumowując, przebieg procedury jest jasny, a wpływ cesarzy z dynastii Sewerów na obsadę prowincji senackich można uznać za decydujący (pomijanie w awansach niewygodnych kandydatów i wspieranie własnych). Obraz wynikający ze źródeł historiograficznych uzupełniają zabytki epigraficzne: np. CIL IX 4119 = EDH 030997 (I–II wiek) to inskrypcja Sex. Tadiusa Sex. f. Vol. Lusiusa Neposa Paullinusa, który był „proco(n)s(ul) [...] sortitus prov(inciae) Cret(ae) Cyr(enarum)”. Konsulem nie był nigdy więc *sortitio* dotyczyło losowania prowincji senackich, ale o randze pretorskiej. Jak można założyć, w epoce przed Sewerami było ono stosowane. Inny przykład: AE 1975, 20 = AE 1983, 68 = EDR 078788, kalendarz z Rzymu, bliżej nie datowany, lecz wspominający *ludi circenses Marcomannis* (Antoninowie, Sewerowie?) w czwartym dniu przed nonami grudnia wymienia „Quaest(orum) sor(titio)”, co sugeruje, że nawet wśród kwestorów stosowano preselekcję kandydatów i losowano tyle nazwisk, ile było potrzebnych do obsady kwestury. Jak widać procedura *sortitio* była szeroko stosowana przy obsadzie różnorodnych urzędów senatorskich.

6 W porządku alfabetycznym: Achaia, Africa proconsularis, Asia, Creta et Cyrena, Cyprus, Gallia Narbonensis, Hispania Baetica, Hispania Lusitania, Lycia et Pamphylia, Macedonia, Sicilia. Wyjaśnienia wymaga pojawienie się w tym wyliczeniu Lusitanii. Anonim z II wieku został określony jako legat Lusitanii „ex s(enatus) c(onsulto)” (CIL VI 1544). Za Sewerów w Lusitanii poświadczeni zostali legaci cesarscy, ale tylko w okresie wojen domowych (Septimiusa Severusa i Caracalli). W wieku IV Vettius Agorius Praetextatus przed prokonsulatem Achai sprawował funkcję „consularis Lusitaniae”, (CIL VI 1799) i był to ewidentnie urząd senacki. Brak legionów na terenie Lusitanii i jej późniejszy status pozwalają zakładać, że (od reorganizacji Hispanii za Caracalli) znajdowała się w rękach senatu.

7 Achaia, Creta et Cyrena, Cyprus, Gallia Narbonensis, Hispania Baetica, Hispania Lusitania, Lycia et Pamphylia, Macedonia, Sicilia.

i 2⁸ konsularne), natomiast 27⁹ pod zarządem cesarza (12¹⁰ pretorskich i 15¹¹ konsularnych). Jest to stan na 216 rok, gdyż wcześniej doszło do reorganizacji prowincji: Syria (podział na Syrię Coele i Syrię Phoenice¹²), Hispania Tarraconensis (podział na Tarraconensis i citerior¹³), Britannia (podział na Britannię superior i Britannię inferior¹⁴), Numidia (nadanie statusu niezależnej prowincji¹⁵) i Pannonii inferior (podniesienie rangi do konsularnej w 214 r.). Łącznie było 38 prowincji – 21 z rangą pretorską, 17 z rangą konsularną. W senacie liczącym ok. 900–1000 osób liczba miejsc dla namiestników wydaje się niewielka, lecz *fasti* prowincji udowadniają, że niektórzy senatorowie zarządzali kolejno kilkoma prowincjami. To świadczy, że w danym roku mogło zabraknąć osób doświadczonych, zaufanych, a zarazem chę-

---

8 Asia, Africa proconsularis.

9 W porządku alfabetycznym: Arabia, Aquitania, Belgica, Britannia superior, Britannia inferior, Bithynia et Pontus, Cappadocia, Cilicia, Dalmatia, Galatia, Gallia Lugdunensis, Germania superior, Germania inferior, Hispania citerior, Hispania Tarraconensis, Moesia superior, Moesia inferior, Noricum, Numidia, Pannonia superior, Pannonia inferior (od 214 r. konsularna), Raetia, Syria Coele, Syria Phoeniceae, Syria Palaestina, Thracia, Tres Daciae.

10 Arabia, Aquitania, Belgica, Britannia superior, Cilicia, Galatia, Gallia Lugdunensis, Noricum, Numidia, Raetia, Syria Phoenice, Thracia.

11 Bithynia et Pontus, Britannia inferior, Cappadocia, Dalmatia, Germania superior, Germania inferior, Hispania citerior, Hispania Tarraconensis, Moesia superior, Moesia inferior, Pannonia superior, Pannonia inferior (od 214 r. konsularna), Syria Coele, Syria Palaestina, Tres Daciae.

12 Pierwszy oddzielny namiestnik Syrii Phoenice Ti. Manilius Fuscus jest potwierdzony w 194 r., natomiast Syrii Coele – L. Alfenus Senecio w 200 r. lub nieco wcześniej (patrz Thomasson 1984, kol. 315 nr 71, kol. 318, nr 98). Pozwala to zakładać, że do podziału doszło wkrótce po pokonaniu przez Septimia Severusa jego rywala do purpury Pescenniusa Nigra.

13 Pierwszym namiestnikiem prowincji Hispania citerior był C. Iulius Cerealis, który tak opisał swój awans: „co(n)s(ul) [leg(atus)] / Aug(usti) pr(o) pr(aetore) pr(ovinciae) H(ispaniae) n(ovae) c(iterioris) An(toni) n(ianae) post divi[sam] / provinc(iam) primus ab eo [missus]” (CIL II 2661 = ILS 1157 = HEp 1989, 390 = HEp 2001, 297).

14 Pierwsze inskrypcje potwierdzające istnienie dwóch Britanii są datowane ostrożnie na 201–300 r. (CIL VII 281 = RIB 747 = EDH 070001 i AE 1980, 604 = RIB 2411, 36 = EDH 005134), lub bardziej zdecydowanie na 215–235 r. (CIL VIII 2766 = CIL VIII 18131 = ILS 2762 = EDCS 20800630). Długostrwałe dyskusje na temat daty podziału i rozmieszczenia legionów w Britanii zrelacjonował Birley 2005, 333–336, stwierdzając, że dokładna datacja podziału jest niemożliwa. Sam opowiedział się za 216 r., co jest dość prawdopodobne. Na pewno do podziału doszło za pierwszych Sewerów, lecz przez jakiś czas obie prowincje pozostawały pod zarządkiem jednego namiestnika ze względu na toczące się działania wojenne. Pisałam o tym w artykule: *Legionary legates in Britain (some remarks on the division of province). The cursus honorum of senators at the turn of the 2nd and 3rd century in the light of modern researches*, *Eos* 109, 2022, s. 89–114.

15 Najwcześniejsze inskrypcje używające określenia *provincia Numidia* pochodzą z ok. 208–210 r. (Ti. Claudius Subatianus Proculus: ILS 9488) i z ok. 215–218 r. (Sex. Varius Marcellus: CIL X 6569 = IGR 1, 402 = ILS 478 = EDH 033484). Uznaje się jednak, że pierwszym legatem Numidii ok. 197–198 r. był Q. Anicius Faustus, którego liczne inskrypcje określają jako „leg. Augg. pr. pr.”, liczne z nich zawierają też określenia: „consul designatus”, „consul” i „leg. Augg. pr. pr. consularis”, co sugeruje, że zarządzał Numidią zarówno przed konsulem, jak i w jego trakcie (*in absentia*).

nych do wyjazdu na prowincję. Nie brakowało za to chętnych do obsady bardzo prestiżowych prokonsulatów prowincji Asia i Africa¹⁶.

Od czasów Augustusa obowiązywała zasada, że prowincje senackie nie miały obsady legionowej, ponieważ były prowincjami bezpiecznymi i z reguły wewnętrznymi¹⁷. Prowincje cesarskie taką obsadę mogły mieć, szczególnie jeśli leżały przy samym limesie, zagrożonym najazdami zewnętrznymi. Za Sewerów legiony stacjonowały w 7 cesarskich prowincjach pretorskich: Arabia, Britannia superior, Noricum, Numidia, Raetia, Pannonia inferior (do 214 r.), Syria Phoeniciae oraz w 11 (od 214 r. w 12 – z Pannonią inferior) konsularnych: Britannia inferior, Cappadocia, Germania superior, Germania inferior, Hispania Tarraconensis, Moesia superior, Moesia inferior, Pannonia superior, Syria Coele, Syria Palaestina, Tres Daciae. Bez obsady legionowej obydwało się 6 cesarskich prowincji rangi pretorskiej: Aquitania, Belgica, Cilicia, Galatia, Gallia Lugdunensis, Thracia oraz 3 cesarskie prowincje rangi konsularnej: Bithynia et Pontus, Dalmatia, Hispania citerior. Tak więc legiony stacjonowały w 18 (7 + 11) prowincjach cesarskich, natomiast w 9 (6 + 3) nie. Z reguły namiestnictwo prowincji senackiej trwało rok, cesarskiej 2–3 lata. Przy 9 prowincjach pretorskich leżących w gestii senatu i 12 cesarskich skutkowało to większym zapotrzebowaniem na senackich prokonsulów niż cesarskich legatów¹⁸. Wraz z upływem czasu, w administracji szczebla pretorskiego byli prokonsulowie senaccy przeważali liczebnie nad *legati Augusti*. Obsada prowincji pretorskich następowała więc przy sporym uczestnictwie wpływowych rodów senatorskich, podobnie jak w wypadku *tribuni laticlavii*. Cesarz mógł nie znać karier i zdolności młodych senatorów i zapewne posiłkował się opinią starszych senatorów, zaufanych przyjaciół (*amici, comites, członków consilium principis*) oraz osób z cesarskich kancelarii.

W obsadzie prowincji konsularnych tendencja była odmienna; przy 15 prowincjach cesarskich, wobec 2 senackich w administracji, dominowali nominaci cesarza¹⁹. Kandydaci byli powszechnie znani i należy założyć, że mieli długi i pełen zasług *cur-*

16 Przy nominacjach zwracano uwagę m.in. na pochodzenie, preferowani byli przedstawiciele *gentes senatoriae*. Patrz przypis 5.

17 Wyjątkiem była prowincja Africa – senacka, pograniczna, z legionem stacjonującym w Numidii. O wydzieleniu Numidii z prowincji Africa patrz tekst dalej.

18 Przykładowo 9 senackich prowincji pretorskich przez 3 lata potrzebowało 27 prokonsulów, a 12 prowincji cesarskich 12 legatów. Podczas rządów całej dynastii Sewerów (42 lata), było to odpowiednio 378 prokonsulów i 168 legatów prowincji. Przy założeniu, że legacje prowincji cesarskich trwały 2 lata, różnice się zmniejszają. Należy nadmienić, że wybrany na namiestnika senator musiał mieć czas na dojazd do prowincji i przejście obowiązków od poprzednika. Wpływało to na mniejszą rotację urzędników.

19 Przykładowo 2 senackie prowincje konsularne w ciągu 3 lat potrzebowały 6 prokonsulów, a 15 prowincji cesarskich 15 legatów. Podczas rządów całej dynastii Sewerów (42 lata), było to odpowiednio 84 prokonsulów i 210 legatów prowincji.

sus. Wybór nie musiał być więc wspomagany udziałem osób trzecich (co nie znaczy, że nie był).

Sumując namiestników prowincji szczebla pretorskiego i konsularnego dla 42 lat rządów Sewerów otrzymujemy liczbę 840 senatorów (378 cesarskich *legati* i 462 senackich *proconsules*)²⁰, czyli ok. 42–47% ogółu senatorów. W skali roku Imperium potrzebowało średnio 20 nowych namiestników. Dodatkowo w strukturach administracyjnych były liczne urzędy innego typu (np. dowództwa legionów, kuratury, jurydykaty). Część senatorów (szczególnie po konsulacie) nie chciała pełnić urzędów zwłaszcza daleko od domu, dlatego też rezygnowali z kariery ogólnoimperialnej na rzecz działalności lokalnej. Równocześnie wymieranie *gentes senatoriae* wymuszało awanse ekwitów do stanu senatorskiego²¹, dlatego administrację Imperium cechowała stała fluktuacja kadr.

2. Zestawienia tabelaryczne *cursus honorum*

W poniższych tabelach osobno przedstawiono kariery *tribuni laticlavii*, a osobno *angusticlavii*. Podobny podział stosowałam w poprzednich rozdziałach; wynika to z odmiennych modeli karier w obu grupach – *laticlavii* – senatorski (typ A), *angusticlavii* – ekwicko-senatorski (typ B).

Tabela 5. Kariery byłych *tribuni laticlavii*

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
1	C. Aemilius Berenicianus	1. legatus pro praetore provinciae Asiae (bl) 2. proconsul splendidissimae provinciae Narbonensis (bl)	cos. suff. aetate Severi Alexandri	–
2	(M?) Antonius Memmius Hiero	1. praefectus aerarii [Saturni?] 2. legatus missus ad corrigendum statum Galatiae, item [ad cognoscendas] vice Caesaris [cognitiones]	cos. suff. ca a. 244	1. legatus Augustorum pro praetore Cappadociae (leg) 2. legatus provinciae Ponti-Bithyniae (bl)
3	C. Arrius Calpurnius Longinus	1. legatus Karthaginis (legatus provinciae Africae dioecesis Carthaginiensium) (bl)	cos. suff. aetate Gordiani III	–

²⁰ Należy pamiętać, że w trakcie rządów Sewerów doszło do jednokrotnej zmiany pokoleniowej. Podane wartości mają charakter hipotetyczny i stanowią wyliczenie matematyczne. Tworzony przez nie obraz nie ma pełnego potwierdzenia w źródłach, ale dobrze wskazuje wartości graniczne. Na potrzeby badawcze przyjmam je jako obowiązujące. Patrz przypisy 18 i 19.

²¹ Okoń 2009, s. 113–115, 253–254.

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
4	L. Aurelius Gallus	1. legatus legionis I adiutricis	cos. ord. a. 198	1. curator aedium sacrarum et operum publicorum 2. legatus pro praetore Moesiae inferioris (leg)
5	C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus	1. proconsul provinciae Macedoniae (bl)	–	–
6	C. Caesonius Macer Rufinianus	1. legatus (proconsulis) provinciae Asiae (bl) 2. curator rei publicae Asculanorum 3. legatus legionis VII Claudia 4. proconsul provinciae Achaiae (bl) 5. curator rei publicae Tarracinensium 6. legatus Augusti pro praetore provinciae Lusitaniae (bl) 7. curator rei publicae Teanensium	cos. suff. ca a. 197–8	1. curator alvei Tiberis 2. legatus Augusti pro praetore Germaniae superioris (leg) 3. curator aquarum et Miniciae 4. proconsul provinciae Africae (bl) 5. curator rei publicae Lanuvinorum II 6. comes imp. Severi Alexandri Aug.
7	P. Cadius Sabinus	1. leg. Augg. pr. pr. provinciae Norici (leg) ?	cos. suff. ante a. 210, cos. II ord. a. 216	Post cos. I: 1. curator aedium sacrarum operumque publicorum
8	Ti. Cl(audius) Me[vius? P]riscus Ruf[inus I]unior	1. legatus proconsulis provinciae Narbonensis (bl) 2. legatus proconsulis provinciae Cretae (bl) 3. praefectus Miniciae 4. proconsul provinciae Achaiae (bl) 5. legatus proconsulis provinciae Africae (bl)	–	–
9	T. Clodius Aurelius Saturninus	1. curator [...] 2. curator viae Labicanae et Latinae veteris 3. iuridicus per Flaminiam et Umbriam 4. iuridicus [provinciae Hispaniae ci]terioris vice (legatus) legionis 5. curator viae Appiae	cos. suff. ca a. 223	1. curator rei publicae Reatinorum 2. curator operum publicorum 3. curator rei publicae Leptitanorum 4. censor provinciae Galliae Lugdunensis 5. legatus Augusti pro praetore provinciae Germaniae [inferioris] (leg) 6. comes domini nostri 7. electus a domino nostro (...) ad apellationes Caesarianas vice sacras iudicandas

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
10	T? Cuspidius Flaminus Severus	?	cos. suff. ante a. 238	1. leg. pr. pr. Cappadociae (leg) 2. leg. III Daciarum? (leg) 3. leg. provinciae inferioris (ignotae) (leg)
11	M. Domitius Valerianus	1. legatus Augusti legionis XII fulminatae certae constantis 2. legatus Augusti ad corrigendum statum civitatum Pamphylicae 3. legatus Augusti legionis VII Claudiae 4. proconsul Siciliae (bl) 5. legatus Augusti pro praetore Galatiae (bl) 6. legatus Augusti pro praetore Ciliciae (bl) 7. legatus Augusti pro praetore Arabiae (leg)	cos. suff. 238/9	–
12	L. Fabius Cilo Septiminius Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus	1. legatus Augusti legionis XVI Flaviae firmae 2. proconsul provinciae Narbonensis (bl) 3. praefectus aerarii militaris 4. legatus Augusti pro praetore provinciae Galatiae (bl)	cos. suff. a. 193, cos. II ord. a. 204	Post cos. I: 1. praepositus vexillationum Illyricianis Perinthi tendentibus 2. legatus Augusti pro praetore provinciae Bithyniae et Ponti (bl) 3. comes Imperatoris in expeditione orientali 4. curator Nicomedensium, Interamnatum Nartium, Graviscaeorum 5. legatus Augusti pro praetore Moesiae superioris (leg) 6. dux vexillationum per Italiam exercitus Imperatorum 7. legatus Augusti pro praetore Pannoniae superioris (leg) Post cos. I et post cos. II: 8. praefectus Urbi
13	Q. Flavius Balbus	1. proconsul Achaiae (bl) 2. legatus Augusti pro praetore Arabiae (leg)	cos. suff. sub Severis	–
14	T. Fl(avius) Claudianus	1. legatus Thraciae? (bl) ?	–	–

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
15	T. Flavius Secundus Philippianus	1. legatus legionum I Minerviae et XIII geminae 2. leg. Auggg. provinciae Lugdunensis (bl)	–	–
16	M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior	1. legatus legionis X geminae 2. proconsul Lyciae et Pamphylicae (bl)	cos. suff. ante a. 200	1. proconsul Asiae (bl)
17	Q. Hedius Lollianus Plautius Avitus	1. iuridicus Asturiae et Callaeciae (bl) 2. legatus legionis VII geminae piaae feliciae	cos. ord. a. 209	1. ?proconsul Asiae (bl)
18	Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus	1. legatus legionis X[X]II primigeniae 2. curator civitatum splendidissimarum Puteolanorum et Veliternorum	cos. suff. ante a. 193	1. legatus Augg. pro praetore provinciae Hispaniae citerioris = praeses optimus item censor Hispaniae citerioris (bl) 2. comes Augustorum ter 3. censor provinciae Lugdunensis, item Lugdunensium (bl) 4. proconsul Asiae sub Severo et Antonino Augustis (bl)
19	[Iasdius]	1. cur(ator) [r(ei) p(ublicae) Fulginatium] 2. [leg(atus) le]g(ionis) XIII gem(inae) [et leg(ionis) ...] 3. praef(ectus) al[im]entorum 4. [cur(ator) viae Aem]iliae	cos. suff. sub Severis	1. [leg(atus)] Aug(usti) pr(o) [pr(aetore) prov(inciae) III] Daciaru[m] [et Panno?]niae I[nferioris] (leg) 2. [legatus A]ugusti pr(o) p[raetore provinciae ...?]
20	L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus	1. legatus Augusti vice quinque fascium provinciae Belgicae (bl) 2. legatus legionis I adiutricis 3. legatus Augusti pro praetore provinciae Galatiae (bl) 4. legatus legionis III Augustae Severianae et provinciae Numidia (leg)	cos. suff. a. 226 aut 227	–
21	C. Iulius Septimius Castinus	1. curator Ae[c]lan(ensium) 2. curator viae Salariae 3. iuridicus per Apuliam Calabriam Lucaniam Bruttios 4. proconsul Cretae et Cyrenarum (bl) 5. legatus legionis primae Minerviae 6. dux vexillationum quattuor legionum Germaniae VIII Augustae XXII primigeniae, I Minerviae, XXX Ulpiae „adversus defectores et rebelles” 7. legatus Augustorum Pannoniae inferioris (leg)	cos. suff. ca a. 212–213	1. leg. Aug. pr. pr. provinciae Daciae (trium Daciarum) (leg)

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
22	M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus	1. praefectus frumenti dandi 2. [...]t(...) 3. proconsul provinciae [...] (bl) 4. legatus Augusti pro praetore provinciae Aquitaniae (bl)	cos. suff. sub Severo Alexandro	1. curator alvei Tiberis et riparum et cloacarum Urbis
23	L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus	1. curator viae Latinae 2. curator reipublicae Faventinorum 3. legatus legionis I Italicae 4. dux exercitus Mysiaci apud Byzantium et apud Lugdunum 5. legatus Augustorum duorum pro praetore provinciae Belgicae (bl)	cos. suff. ca a. 199, cos. II ord. a. 223	Post cos. I: 1. legatus Augustorum duorum pro praetore provinciae Germaniae inferioris (leg) 2. legatus Augustorum duorum pro praetore provinciae Syriae Coele (leg) 3. proconsul provinciae Asiae (bl) 4. proconsul provinciae Asiae iterum (bl) 5. praefectus Urbi 6. proconsul Africae (bl) Post cos. II: 1. patronus et curator coloniae Ardeatinorum
24	L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante a. 203–205)	1. legatus Augustorum legionis XVI Flaviae firmiae fidelis 2. praeses Arabiae (leg) 3. curator rerum publicarum Urbisaliensium item Tusculanorum	cos. suff. ante a. 203–205	1. leg. Aug. pr. pr. provinciae Moesia superioris (leg) 2. consularis Daciarum III (leg) 3. ?proconsul Asiae <i>aut</i> Africae (bl)
25	L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237)	1. [procos. prov. Sic- <i>aut</i> iuridicus Aem]iliae (bl) 2. [curator viae Labica]nae et Latinae ve[teris] 3. leg. leg. VII [geminiae <i>aut</i> Claudiae <i>aut</i> -I Augustae] 4. [leg. pro praet. prov. Aquil]tanicae (bl) 5. a sena[tu electo ...]	cos. ord. a. 237	–
26	M. Marius Titius Rufinus	1. curator Amerinorum 2. proconsul provinciae Siciliae (bl) 3. curator coloniae Claudiae Augustae pro Arae Agrippinensium 4. legatus legionis I Minerviae piaefidelis	cos. suff. post a. 231	–

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
27	C. Memmius Fidus Iulius Albius	1. iuridicus per Italiam regionis Transpadanae 2. legatus Augusti legionis VII Claudiae 3. proconsul provinciae Baeticae (bl) 4. praefectus Miniciae 5. curator viae Flaminiae 6. legatus Augusti pro praetore provinciae Norici (leg)	cos. suff. a. 191 aut a. 192	1. [cor]rec[tor Italiae ?] 2. [leg. pr. pr. prov. Germaniae <i>aut</i> Moesia <i>aut</i> Pannoniae superio- <i>aut</i> inferioris] (leg)
28	P. Plotius Romanus Cassianus Neo	1. curator Vercellensium 2. curator viae Labicanae 3. iuridicus per Aemiliam Liguriam 4. legatus Augusti censibus accipiendis Hispaniae citerioris (bl) 5. legatus Augusti pro praetore provinciae Arabiae (leg) 6. item Galatiae (bl)	cos. suff. ante Alexandrum Severum	–
29	Tib. Pontius Pontianus	?	cos. suff. sub Antonino (<i>Elagabalo</i>)	1. leg. Aug. pr. pr. Pannoniae inferioris (leg)
30	P. Septimius Geta	1. legatus legionis I Italicae 2. proconsul Siciliae (bl) 3. legatus Augg. pro praetore Lusitaniae (bl)	cos. suff. ante a. 191, cos. II ord. a. 203	Post cos. I: 1. leg. Auggg. pr. pr. Moesia inferioris (leg) 2. leg. Auggg. pr. pr. provinciarum Daciae (leg)
31	T. Statilius Barbarus	1. [legatus legionis (?) <i>aut</i> donatus donis militaribus b]ello Parth(ico) Mesop(otameno) 2. leg(atus) Augg(ustorum) prov(inciae) Thrac(iae) (bl)	cos. suff. a. 198 aut 199	1. [curator aedium sacrarum et operum publicorum (?)] 2. legatus Augustorum duorum provinciae Germaniae superioris (leg) 3. [proconsul Asiae/Africae (?)](bl)
32	M. Umbrius Primus	1. curator viae Aureliae 2. proconsul Lyciae et Pamphyliae (bl)	cos. suff. ca a. 185–190	1. proconsul Africae (bl)
33	Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37)	1. iuridicus per Flaminiam et [Picenum?] 2. praeses Pannoniae (leg) 3. proconsul Macedoniae (bl) 4. legatus pro praetore Dalmatiae (bl) 5. agens vice praef[ecti Urbi?]	cos. suff. sub Septimio Severo?	–

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
34	M. Aureli[us ...]	1. [...] 2. legatus provinciae [...] 3. [curator via]rum Salaria[e] 4. [iuridicus per] Liguriam 5. legatus legio[nis ...]	–	–
35	L. Calpurnius Proculus	1. curator viarum Anniae Clodiae Cassiae Ciminiae et trium Traianarum 2. legatus legionis I Minerviae 3. proconsul Achaiae (bl) 4. legatus Augusti pro praetore provinciae Belgicae (bl)	cos. suff. sub Severis	1. proconsul Asiae? (bl)
36	L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis	1. legatus Augustorum legionis XX Valeriae victricis 2. proconsul provinciae Narbonensis (bl) 3. praefectus aerarii Saturni	cos. suff. saec. II/III	–
37	[...] Egr[ilius Plarianus Larcus Lep]idus [Flavius ...?]	1. [leg(atus) le]gionis XXX Ulpia[e ...] 2. [leg(atus) Aug]ustorum pr(o) pr(aetore) [provinciae Lugdun(ensis)?] (bl)	cos. suff. sub Commodo?	–
38	Q. Gargilius Macer Aufidianus	1. proconsul provinciarum Cretae Cyrenarum (bl)	–	–
39	Tib. Iulius Frugi	1. legatus pr. pr. prov. Baeticae (bl) 2. legatus pr. pr. prov. Ponti et Bithyniae (bl) 3. legatus pr. pr. prov. Asiae (bl) 4. legatus legionis VII [geminae?] 5. praefectus frumenti dandi 6. praefectus aerarii militaris 7. proconsul prov. Lyciae (bl)	cos. suff. sub Severis?	–
40	P. Iulius Geminius Marcianus	1. legatus pro praetore provinciae Africae (bl) 2. legatus Augusti legionis X geminae 3. legatus Augustorum super vexillationes in Cappadocia 4. legatus Augustorum (Augusti) pro praetore provinciae Arabiae (leg)	cos. suff. ca a. 165–167	1. proconsul provinciae Macedoniae (bl) 2. proconsul Asiae (bl)
41	L. Iunius Rufinus Proculianus	1. legatus pro praetore provinciae Dalmatiae (bl) ?	cos. suff. ca a. 180	–
42.	C. Postumius Africanus	1. [leg(atus) p]ro pr(aetore) (proconsulis provinciae Africae?) (bl) ?	–	–

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
43.	[P]riscus	1. [legatus Augusti pro praetore Gal]liae (<i>aut</i> [provin]ciae) [Belgi]cae (bl) ?	–	–
44.	Q. Servilius Pudens	1. praefectus frumenti dandi 2. iuridicus Aemiliae et Flaminiae 3. proconsul Cretae et Cyrenarum (bl) 4. [...]	–	–
45	Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344)	1. [leg(atus) Aug(usti) leg]ion(is) XI Cl(audiae) p(iae) f(idelis) 2. [leg(atus) pr(o)] praet(ore) prov(inciae) T[hraciae] (bl) <i>aut</i> P[ann. inf.] (leg)	–	–
46	Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481)	1. [curator viarum Aureliae] Corneliae t[riumphalis] 2. [iuridi]cus Apuliae 3. leg. [Augusti] pr.pr. prov. Thraciae (bl)	–	–
47	[...]anus S[...]	1. leg. Aug[(usti) <i>vel</i> (ustorum)] pro praetore pr]ovin[ciae Lug]/[dunen]sis (bl)	–	–

Boldem zaznaczono przedstawicieli *gentes senatoriae*. Obok nazwy prowincji mogą figurować dwa oznaczenia: (bl), czyli bez obsady legionowej oraz (leg), czyli z obsadą legionową.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Kariery byłych *tribuni angusticlavii*

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
1	Tib. Claudius Candidus	1. curator civitatum Teanensium 2. legatus pro praetore provinciae Asiae (bl) 3. logista civitatis splendidissimae Nicomedensium item Ephesiorum 4. dux exercitus Illyrici expeditione Asiana 5. item Parthica 6. item Gallica	cos. suff. post a. 195	1. dux exercitus Illyri expeditione Gallica 2. legatus Augusti pro praetore provinciae Hispaniae citerioris (bl) et in ea dux terra marique adversus rebelles hostes publicos
2	Ti. Claudius Claudianus	1. legatus legionis XIII geminae et V Macedonicae 2. praepositus vexillationum Daciscarum 3. legatus Auggg. pro praetore provinciarum et exercituum Pannoniae inferioris et superioris (leg)	cos. suff. ca a. 199	1. legatus pro praetore provinciae Pannoniae superioris (leg) 2. curator operum publicorum?

Lp.	Nomen	Kariera po preturze	Konsulat	Kariera po konsulacie
3	Ti. Claudius Subatianus Proculus	1. curator Athenensium et Patrensium 2. legatus legionis VI ferratae f. c. 3. legatus Auggg. pro praetore provinciae Numidiae (leg)	cos. suff. a. 210 aut 211	–
4	C. Domitius Antigonus	1. curator rei publicae Tudertinorum 2. legatus legionis V Macedonicae Antoninianae 3. legatus legionis XXII primigeniae piaae fidelis Antoninianae	cos. suff. ca a. 225	1. legatus Augusti pro praetore provinciae Moesiae inferioris (leg)
5	C. Iulius Avitus Alexianus	1. leg(atus) leg(ionis) III[I Fl(aviae?)] 2. leg(atus) Au[g(usti) pr(o) pr(aetore)] provi[nciae Raetiae] (leg)	cos. suff. sub Septimio Severo	1. [co]mes imperatorum Severi et Antonini in B[ritannia] 2. [praef(ectus)] alimentorum 3. [comes Imp(eratoris)] Antonini [Aug(usti) in Germania aut in Mesopotamia] 4. praef(ectus) aliment(or)um II 5. [leg(atus) pr(o) pr(aetore)] provin[ciae Dalmatiae] (bl) 6. procon[sul prov(inciae) Asiae] (bl) 7. ?proconsul Cypri (bl)
6	[L? S]ept(imius) Maria[nus]	1. [leg. Aug. pro pr(aetore) Ponti (bl) ?	cos. suff. saec. II exeunte aut saec. III ineunte	–
7	C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes	1. legatus provinciae Asiae (bl) 2. legatus Augusti ad ordinandos status insularum Cycladum (bl) 3. iuridicus per tractus Etruriae, Aemiliae, Liguriae 4. legatus legionis III Italicae 5. legatus Augusti rationibus putandis trium Galliarum (bl) 6. legatus legionis XIII geminae cum iurisdicatu Pannoniae superioris 7. praefectus aerarii Saturni 8. legatus Augusti pro praetore Pannoniae inferioris (leg) 9. praepositus vexillationibus ex Illyrico missis	cos. suff. ca a. 175–176	1. curator aedium sacrarum 2. curator rei publicae Puteolanorum 3. legatus Augusti pro praetore Dalmatiae (bl) 4. legatus Augusti pro praetore III Daciarum (leg) 5. legatus Augusti pro praetore Pannoniae superioris (leg) 6. proconsul Africae (bl)
8	M. Macrinus Avitus Catonius Vindex	1. curator civitatis Ariminensium 2. legatus Augusti pro praetore provinciae Moesiae superioris (leg)	cos. suff. ca a. 175	1. leg. pro pr. prov. Moesiae inferioris (leg)
9	Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794).	1. [le]g(atus) Aug(usti) provinc(iae) Aquitania[e] (bl)	–	–

Obok nazwy prowincji mogą figurować dwa oznaczenia: (bl), czyli bez obsady legionowej oraz (leg), czyli z obsadą legionową.

Źródło: opracowanie własne.

Zestawienia tabelaryczne zawierają dane 47 *laticlavii* i 9 *angusticlavii*. Ta dysproporcja liczbowa wynikała m.in. z łatwiejszego dostępu przedstawicieli *gentes senatoriae* do urzędów oraz ich większych wpływów w senacie. Łączna liczba zaprezentowanych trybunów wynosi 56 (47 + 9). Uwzględniając, że znamy 123 senatorów z trybunatem wojskowym w *cursus*, możemy stwierdzić, że prawie co drugi (ok. 45%) obejmował urząd namiestnika prowincji. Jak już przedstawiłam, podobne proporcje panowały w całym senacie (ok. 42–47%), nie było więc mowy o faworyzowaniu byłych trybunów wojskowych przy tych nominacjach, choć nieco częściej otrzymywali prowincje z obsadą legionową²² (patrz dalej).

Wśród 56 analizowanych namiestników prowincji: 5²³ pełniło jeden urząd rangi pretorskiej, 28²⁴ – 2–4 urzędy, 14²⁵ – 5 i więcej. Kariera 9²⁶ jest nieznana lub nie w pełni znana. Liczba urzędów w *cursus* jest adekwatna do składu społecznego grupy, w której znajdowali się: przedstawiciele starych *gentes* (w tym patrycjusze) i *homines novi*.

22 Możliwe, że byli trybuni wojskowi czekali na okazję objęcia stanowiska namiestnika prowincji z obsadą legionową, co może tłumaczyć wartości figurujące w statystykach podanych w tekście. W trakcie oczekiwania mogli objąć inne funkcje np.: *curator*, *iuridicus*, *legatus ad censibus* (patrz tab. 5 i 6).

23 *Laticlavii*: C. Arrius Calpurnius Longinus, L. Aurelius Gallus, C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus, [...] Janus S[...]. *Angusticlavii*: Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794).

24 *Laticlavii*: C. Aemilius Berenicianus, (M?) Antonius Memmius Hiero, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, Q. Flavius Balbus, T. Flavius Secundus Philippianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedius Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus, [Iasdius], L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianus[...] Severus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), M. Marius Titius Rufinus, P. Septimius Geta, T. Statilius Barbarus, M. Umbrius Primus, L. Calpurnius Proculus, L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcus Lepidus [Flavius ...?], P. Iulius Geminus Marcianus, Q. Servilius Pudens, Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344), Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481). *Angusticlavii*: Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Domitius Antigonus, C. Iulius Avitus Alexianus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

25 *Laticlavii*: C. Caesonius Macer Rufinianus, Ti. Cl(audius) Me[rius] P[ri]scus Ruf[inus] Iunior, T. Clodius Aurelius Saturninus, M. Domitius Valerianus, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), C. Memmius Fides Iulius Albius, P. Plotius Romanus Cassianus Neo, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37), M. Aureli[us ...], Tib. Iulius Frugi. *Angusticlavii*: Tib. Claudius Candidus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.

26 *Laticlavii*: P. Catius Sabinus, T? Cuspидius Flaminus Severus, T. Fl(avius) Claudianus, Q. Gargilius Macer Aufidianus, Tib. Pontius Pontianus, L. Iunius Rufinus Proculianus, C. Postumius Africanus, [P]riscus. *Angusticlavii*: [L? S]ept(imius) Maria[nus].

Ponad połowa namiestników – 31²⁷ (z 56, czyli ok. 55%) była na etapie pretorskim dowódcami legionów. Wśród nich: 19²⁸ otrzymało w zarząd prowincje pretorskie lub konsularne z obsadą legionową, a 12²⁹ bez niej (w tym wypadku sami *laticlavii*). Jest to znaczące, zwłaszcza jeżeli uwzględnimy proporcje w administracji – w Imperium prowincje bez legionów były liczniejsze (20 : 18), tak więc statystycznie łatwiej je było uzyskać.

Jednak trybunat wojskowy w połączeniu z dowództwem legionu/ów w *cursus* zmieniał te proporcje.

Z 56 zaprezentowanych senatorów konsulami zostało 43³⁰ (35 *laticlavii* i 8 *angusticlavii*), co stanowi ok. 77% całej analizowanej grupy namiestników. Mając na

27 26 *laticlavii*: L. Aurelius Gallus, C. Caesonius Macer Rufinianus, T. Clodius Aurelius Saturninus, M. Domitius Valerianus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, T. Flavius Secundus Philippianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedi[us] Lollian[us] Plautius Avitus, Q. Hedi[us] Rufus Lollian[us] Gentianus, [Iasdius], L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), M. Marius Titius Rufinus, C. Memmius Fides Iulius Albius, P. Septimius Geta, T. Statilius Barbarus, M. Aureli[us] ..., L. Calpurnius Proculus, L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcus Lep[idi]us [Flavius ...?], Tib. Iulius Frugi, P. Iulius Geminus Marcianus, Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344) i 5 *angusticlavii*: Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Domitius Antigonus, C. Iulius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.

28 *Laticlavii*: L. Aurelius Gallus, C. Caesonius Macer Rufinianus, T. Clodius Aurelius Saturninus, M. Domitius Valerianus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, [Iasdius], L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), C. Memmius Fides Iulius Albius, P. Septimius Geta, T. Statilius Barbarus, P. Iulius Geminus Marcianus. *Angusticlavii*: Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Domitius Antigonus, C. Iulius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.

29 *Laticlavii*: T. Flavius Secundus Philippianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedi[us] Lollian[us] Plautius Avitus, Q. Hedi[us] Rufus Lollian[us] Gentianus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), M. Marius Titius Rufinus, M. Aureli[us] ..., L. Calpurnius Proculus, L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcus Lep[idi]us [Flavius ...?], Tib. Iulius Frugi, Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344). *Angusticlavii* brak. Warto zwrócić uwagę na *cursus* M. Aureli[usa] ..., który był namiestnikiem nieznannej prowincji cesarskiej, a dopiero potem legatem legionowym. Praktyka epigraficzna pokazuje, że w tym przypadku była to prowincja bez legionu.

30 Z *laticlavii*: za Antoninów konsulami zostali: C. Memmius Fides Iulius Albius, M. Umbrius Primus, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcus Lep[idi]us [Flavius ...?], P. Iulius Geminus Marcianus, L. Iunius Rufinus Proculianus. Za Sewerów konsulat otrzymali: C. Aemilius Berenicianus, L. Aurelius Gallus (ord.), C. Caesonius Macer Rufinianus, P. Catius Sabinus (suff. i ord.), T. Clodius Aurelius Saturninus, zapewne T? Cuspidius Flaminus Severus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus (suff. i ord.), Q. Flavius Balbus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedi[us] Lollian[us] Plautius Avitus (ord.), Q. Hedi[us] Rufus Lollian[us] Gentianus, [Iasdius], L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, C. Iulius Septimius Castinus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianus [...] Severus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus (suff. i ord.), L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), M. Marius Titius Rufinus, P. Plotius

uwadze, że tylko co czwarty senator (25%) osiągał konsulat, należy przyjąć, że model kariery zaczynający się od trybunatu, przez obowiązkowe urzędy miejskie i dodatkowe urzędy rangi pretorskiej ponadtrzykrotnie zwiększał szanse na osiągnięcie konsulatu – siedmiu z omawianej grupy zostało konsulami zwyczajnymi³¹, przy czym dla czterech był to drugi konsulat (po pierwszym – dodatkowym)³². Wszyscy konsulowie zwyczajni zaczynali karierę jako *tribuni laticlavii*, czterech należało do *gentes senatoriae* (L. Aurelius Gallus, P. Catius Sabinus, Q. Hadius Lollianus Plautius Avitus, L. Marius Perpetuus), trzech było *homines novi* (L. Fabius Cilo, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, P. Septimius Geta).

Mamy udokumentowane kariery pokonsularne 28³³ senatorów. Kariery te były często krótkie. Przesądzały o tym kwestie m.in. wieku, stanu zdrowia, sytuacja rodzinna. Konkretnie: 10³⁴ namiestników po konsulacie miało w karierze jeden urząd, 8³⁵ – 2 urzędy, 3³⁶ – 3 urzędy, 7³⁷ – 4 i więcej urzędów; dla pozostałych (15) brakuje danych o karierze pokonsularnej.

Romanus Cassianus Neo, Tib. Pontius Pontianus, P. Septimius Geta (suff. i ord.), T. Statilius Barbarus, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37), L. Calpurnius Proculus, L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, ?Tib. Iulius Frugi. Po Sewerach konsulami zostali: (M?) Antonius Memmius Hiero, C. Arrius Calpurnius Longinus, M. Domitius Valerianus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237). *Z angusticlavii*: za Antoninów: C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex; za Sewerów: Tib. Claudius Candidus, Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Domitius Antigonus, C. Iulius Avitus Alexianus, [L? S]ept(imius) Maria[nus]. Wyliczenia, choć wykraczają poza epokę Sewerów, prezentują losy omawianych senatorów w szerszej perspektywie czasowej.

31 L. Aurelius Gallus, P. Catius Sabinus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, Q. Hadius Lollianus Plautius Avitus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), P. Septimius Geta.

32 P. Catius Sabinus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, P. Septimius Geta.

33 22 *laticlavii* i 6 *angusticlavii*. Patrz tab. 5 i 6 oraz przypisy nr 34–37.

34 *Laticlavii*: P. Catius Sabinus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hadius Lollianus Plautius Avitus, C. Iulius Septimius Castinus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus, Tib. Pontius Pontianus, M. Umbrius Primus, L. Calpurnius Proculus. *Angusticlavii*: C. Domitius Antigonus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

35 *Laticlavii*: (M?) Antonius Memmius Hiero, L. Aurelius Gallus, [Iasdius], C. Memmius Fides Iulius Albius, P. Septimius Geta, P. Iulius Geminius Marcianus. *Angusticlavii*: Tib. Claudius Candidus, Ti. Claudius Claudianus.

36 *Laticlavii*: T? Cuspidius Flaminius Severus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), T. Statilius Barbarus. *Angusticlavii* brak.

37 *Laticlavii*: C. Caesonius Macer Rufinianus, T. Clodius Aurelius Saturninus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, Q. Hadius Rufus Lollianus Gentianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus. *Angusticlavii*: C. Iulius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.

Warto również zwrócić uwagę na zagadnienie liczby senackich prokonsulatów prowincji Asia i Africa. Otrzymało je 12³⁸ senatorów z omawianej grupy, w tym jeden trzykrotnie (L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus). W epoce Sewerów do obsadzenia były 84 prokonsulaty. Byli trybuni zajęli 14 stanowisk (ok. 17% osiągalność), pozostałe 70 miejsc przypadło reszcie senatorów (ok. 5% osiągalność)³⁹. Byli trybuni mieli więc ponadtrzykrotnie większą osiągalność tych prestiżowych funkcji. Należy przy tym zauważyć, że *tribuni laticlavii* uzyskiwali je szybciej niż *angusticlavii* (po mniejszej liczbie urzędów rangi konsularnej – patrz tabele); dla niektórych były to jedyne urzędy pokonsularne.

3. Szczegółowa analiza etapowa

A. *Laticlavii*

W grupie 47 *laticlavii*: 27⁴⁰ zarządzało tylko prowincjami pretorskimi, 8⁴¹ tylko konsularnymi, a 12⁴² zarządzało prowincjami obu typów. Przewaga potwierdzonych namiestników pretorskich nad konsularnymi (39 : 20) wynika co najmniej z dwóch powodów:

-
- 38 *Laticlavii*: C. Caesonius Macer Rufinianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedi-
Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedi Rufus Lollianus Gentianus, L. Marius Maximus Perpetuus
Aurelianus (trzykrotnie), L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), ?T. Statilius Barbarus,
M. Umbrius Primus, L. Calpurnius Proculus, P. Iulius Geminius Marcianus. *Angusticlavii*: C. Iu-
lius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.
- 39 Procent wyliczono na podstawie. liczby senatorów: ok. 1800–2000 i liczby prokonsulatów epoki
seweryjskiej: 84.
- 40 C. Aemilius Berenicianus, C. Arrius Calpurnius Longinus, C. Caerellius Fufidius Annius Ravus
Pollitianus, P. Catius Sabinus, Ti. Cl(audius) Me[vius? P]riscus Ruf[inus I]unior, M. Domi-
tius Valerianus, Q. Flavius Balbus, T. Fl(avius) Claudianus, T. Flavius Secundus Philippianus,
L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pan-
sa Valerianu[s ...] Severus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), M. Marius Titius Rufinus,
P. Plotius Romanus Cassianus Neo, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37),
M. Aureli[us...], L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, [...] Egr[ilius] Plarianus Lar-
cius Lep[idi]us [Flavius ...?], Q. Gargilius Macer Aufidianus, Tib. Iulius Frugi, L. Iunius Rufinus
Proculianus, C. Postumius Africanus, [P]riscus, Q. Servilius Pudens, Anonymus (AE 1950, 91 =
AE 1974, 344), Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481), [...]anus S[...].
- 41 (M?) Antonius Memmius Hiero, L. Aurelius Gallus, T. Clodius Aurelius Saturninus, T? Cuspi-
dus Flaminius Severus, Q. Hedi Lollianus Plautius Avitus, Q. Hedi Rufus Lollianus Gentia-
nus, [Iasdius], Tib. Pontius Pontianus.
- 42 C. Caesonius Macer Rufinianus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulci-
nianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus
Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), C. Memmius Fides Iulius
Albius, P. Septimius Geta, T. Statilius Barbarus, M. Umbrius Primus, L. Calpurnius Proculus,
P. Iulius Geminius Marcianus.

1. Z liczby prowincji danego rodzaju – więcej było prowincji w randze pretorskiej (21) niż konsularnej (17). Skutkowało to odpowiednio większą liczbą inskrypcji okazjonalnych upamiętniających namiestników rangi pretorskiej⁴³.
2. Z okoliczności dedykowania inskrypcji i szans na ich zachowanie. Osiągnięcie konsulatu było powodem do wystawiania inskrypcji honoryfikacyjnych i wotywnych przez np. samego zainteresowanego, rodzinę i przyjaciół, miasta klientelne. Kariery pokonsularne natomiast znamy z inskrypcji nagrobnych, które były z reguły pojedyncze i przez to miały mniejsze szanse na zachowanie (razem z *cursus* danego senatora).

W grupie 39 namiestników prowincji pretorskich 29⁴⁴ zarządzało prowincjami bez obsady legionowej, a tylko 10⁴⁵ prowincjami z garnizonem legionowym (z czego 6 dowodziło wcześniej legionami)⁴⁶. Wynikało to ze znacznie mniejszej liczby prowincji pretorskich z legionami – jedynie 7 z 21, a po zmianie statusu Pannonii inferior tylko 6 z 21. Przyglądając się namiestnictwom prowincji z obsadą legionową: w pięciu wypadkach była to Arabia⁴⁷, w dwóch Pannonia inferior⁴⁸, w dwóch

43 Liczbowo dla epoki Sewerów przedstawiało się to następująco: namiestnictwa po preturze – 546, namiestnictwa po konsulacie – 294. Patrz przypisy nr 18 i 19.

44 C. Aemilius Berenicianus, C. Arrius Calpurnius Longinus, C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus, C. Caesonius Macer Rufinianus, Ti. Cl(audius) Me(vius? P]riscus Ruf[inus I]unior, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, T. Fl(avius) Claudianus, T. Flavius Secundus Philippianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), M. Marius Titius Rufinus, P. Septimius Geta, T. Statilius Barbarus, M. Umbrius Primus, M. Aureli[us...], L. Calpurnius Proculus, L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcus Lep[idus [Flavius ...?], Q. Gargilius Macer Aufidianus, Tib. Iulius Frugi, L. Iunius Rufinus Proculianus, C. Postumius Africanus, [P]riscus, Q. Servilius Pudens, Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344), Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481), [...]anus S[...].

45 Takimi prowincjami zarządzali: P. Catius Sabinus, M. Domitius Valerianus, Q. Flavius Balbus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), C. Memmius Fidus Iulius Albius, P. Plotius Romanus Cassianus Neo, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37), P. Iulius Geminius Marcianus.

46 M. Domitius Valerianus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), C. Memmius Fidus Iulius Albius, P. Iulius Geminius Marcianus.

47 M. Domitius Valerianus, Q. Flavius Balbus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), P. Plotius Romanus Cassianus Neo, P. Iulius Geminius Marcianus.

48 C. Iulius Septimius Castinus, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37).

Noricum⁴⁹ i w jednym Numidia⁵⁰. Takie legacje z reguły prowadziły do konsulatu⁵¹. W wymienionych prowincjach (poza Numidią) dowódcy legionów podlegali administracyjnie namiestnikom prowincji, prowincja była więc niejako podwójnie kontrolowana – przez namiestnika i legata legionu⁵².

Numidia była przez długi czas częścią prowincji Africa proconsularis, zarządzanej przez senackiego prokonsula⁵³. Stacjonował tam legion III *Augusta* z legatem mianowanym przez cesarza. W inskrypcjach legat ten był tytułowany najczęściej *legatus Augusti pro praetore legionis III Augustae* lub *legatus pro praetore exercitus provinciae*⁵⁴. Około 193 r. znika z tytułatury legata odniesienie do legionu III *Augusta* i wojsk prowincji. W inskrypcjach pozostaje termin *legatus Augusti pro praetore*, któremu często towarzyszy tytuł *consul designatus* (konsul desygnowany)⁵⁵; świadczy to o wysokiej pozycji legatów, którzy z Numidii trafiali do Rzymu na urząd konsula⁵⁶. Niewiele później w tytułaturze części legatów pojawiają się określenia *legatus legionis III Augustae et praeses provinciae Numidiae* lub *legatus legionis III Augustae et provinciae Numidiae*⁵⁷, świadczące o sprawowaniu dowództwa legionu i jednocześnie namiestnictwa prowincji przez tę samą osobę. W pozostałych prowincjach „jednolegionowych”

49 P. Cadius Sabinus, C. Memmius Fides Iulius Albius.

50 L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus.

51 P. Cadius Sabinus, M. Domitius Valerianus, Q. Flavius Balbus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, C. Iulius Septimius Castinus, C. Memmius Fides Iulius Albius, P. Iulius Geminus Marcianus. Warunkiem było oczywiście spełnienie wymaganych kryteriów wiekowych.

52 Teoretycznie można założyć, że podobnie jak w Numidii było także w innych prowincjach, jednak brak jakiegokolwiek potwierdzenia źródłowego takiego rozwiązania. Prowincje te powstały wcześniej i w zupełnie innej sytuacji politycznej, dlatego zastosowano bardziej tradycyjne rozwiązania.

53 O powstaniu prowincji Numidia i jej namiestnikach patrz zwłaszcza prace Thomassona: 1960; 1984, kol. 393–408; 1996. Poza tym polecam np.: Birley 1950, s. 60–68; Pflaum 1957, s. 61–75; Speidel 1973, s. 125–127; Ghaki, Laporte, Dupuis 2012, s. 5633–5668.

54 Patrz np.: CIL VIII 2736, CIL VIII 2749, CIL VIII 18272, CIL XI 3718=ILS 1053, AE 1920, 36. W reskrypcie Antoninusa Piusa pojawił się też tytuł: *Numidiae legatus* odnoszący się do legata Tusciana Fuscianusa, prawdopodobnie tożsamego z L. Matucciusem Fuscineusem, legatem legionu w 158 r. (Thomasson 1996, s. 151–152, nr 31).

55 Konsul desygnowany, czyli wybrany na nową kadencję. Współcześnie tytułem odpowiadającym pod względem sensu byłby konsult elekt. Więcej na temat tytułu *consul designatus* patrz Okoń 1994, s. 167–172; 2008.

56 Warto pokusić się o porównanie pozycji legatów legionu III Augusta z legatami innych legionów. I tak np. w okresie seweriańskim żaden ze znanych nam legatów dowodzących w Britanii (legion II Augusta, VI victrix i XX Valeria victrix) nie został desygnowany na konsula zaraz po legacji legionu. To porównanie wykazuje, że legat legionu III Augusta miał lepszą pozycję wyjściową do starań o konsulat. Szersze analizy porównawcze wykraczają poza ramy artykułu.

57 Patrz Thomasson 1996, kol. 403–404 i notki takich senatorów jak: Q. Cornelius Valens CV[...] Honestianus Iunianus, Sex. Varius Marcellus, Anonymus (CIL VIII 2754 = 18129), L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus, P. Iunius Iunianus Martialianus.

źródła nie potwierdzają istnienia podobnego konstruktu. Zaprezentowane zmiany tytułatury dowodzą, że powstała nowa, cesarska prowincja – Numidia (wydzielona z Africa proconsularis).

Takie niestandardowe połączenie funkcji (legata legionu i legata prowincji) wynika z tego, że Numidia była niewielka i miała charakter *stricte* wojskowy, nie było w związku z tym potrzeby utrzymywania w niej podwójnej aparatury urzędniczej. Zmiana tytułatury była więc podyktowana potrzebą doprecyzowania statusu prowincji i jej struktury administracyjnej. W wyniku reformy jedyny legion stacjonujący w prokonsularnej prowincji senackiej trafił do pretorskiej prowincji cesarskiej, co było rzeczywistym powodem zmian.

W karierach pretorskich byłych trybunów *laticlavii* znajdujemy 20⁵⁸ prokonsulatów i 36⁵⁹ cesarskich namiestnictw. Ponieważ (jak już wspominałam) prokonsulaty podlegały corocznej rotacji, w tabeli powinno być ich więcej niż legacji prowincji, a tymczasem jest mniej. Tę anomalię można wyjaśnić tym, że cesarze chętniej wybierali na swych legatów tych senatorów, którzy mieli doświadczenie – np. wojskowe zdobyte w armii.

Konsulat uzyskało 35 z 47 namiestników (ok. 74%). Po jego zakończeniu większość – 22 (ok. 63%) kontynuowało karierę w administracji. W przypadku 4 senatorów zaowocowało to drugim konsulem – zwyczajnym⁶⁰. Brak źródeł nie pozwala nam stwierdzić, jakie były dalsze losy pozostałych (13). Jeżeli zrezygnowali ze starań o dalsze urzędy, należy przyjąć, że dla nich konsulat był zwieńczeniem tradycyjnej

58 C. Aemilius Berenicianus, C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus, C. Caesonius Macer Rufinianus, Ti. Cl(audius) Me[vius?] P[riscus] Ruff[inus] I[unior], M. Domitius Valerianus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, Q. Flavius Balbus, M. Gavius Crispus Num[is]ius Iunior, C. Iulius Septimius Castinus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus, M. Marius Titius Rufinus, C. Memmius Fidus Iulius Albius, P. Septimius Geta, M. Umbrius Primus, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37), L. Calpurnius Proculus, L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis, Q. Gargilius Macer Aufidianus, Tib. Iulius Frugi, Q. Servilius Pudens.

59 C. Caesonius Macer Rufinianus, P. Catius Sabinus, M. Domitius Valerianus (trzykrotnie), L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, Q. Flavius Balbus, T. Fl(avius) Claudianus, T. Flavius Secundus Philippianus, L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus (dwukrotnie), C. Iulius Septimius Castinus, M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237), C. Memmius Fidus Iulius Albius, P. Plotius Romanus Cassianus Neo (dwukrotnie), P. Septimius Geta, T. Statilius Barbarus, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37) (dwukrotnie), M. Aureli[us ...], L. Calpurnius Proculus, [...] Egr[ilius] Plarianus Larcus Lep[idi]us [Flavius ...?], Q. Gargilius Macer Aufidianus, Tib. Iulius Frugi (dwukrotnie), P. Iulius Geminius Marcianus, L. Iunius Rufinus Proculianus, C. Postumius Africanus, [P]riscus, Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344), Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481), [...]anus S[...].

60 P. Catius Sabinus, L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, P. Septimius Geta.

kariery o republikańskiej genezie i najważniejszym elementem potrzebnym do utrzymania pozycji ich *gens*.

W karierach pokonsularnych odnajdujemy 24⁶¹ poświadczone namiestnictwa cesarskie i 13⁶² prokonsulatów (Asia, Africa, Macedonia⁶³). Spora liczba potwierdzeń prokonsulatów wynika z wysokiej rangi tych urzędników oraz ich dostępu do lokalnych mennic, z których monety upamiętniały zarządzających legatów.

W grupie 20⁶⁴ namiestników prowincji konsularnych (legaci i prokonsulowie) 6 zarządzało prowincjami bez obsady legionowej, a 14 z obsadą legionową (z czego 10 dowodziło wcześniej legionami)⁶⁵. Przewaga tej drugiej grupy wynikała z tego, że po konsulacie na senatorów czekało 12 prowincji z legionami, a tylko 5 bez. Układ ten stanowi przeciwieństwo struktury z etapu pretorskiego, gdzie dominowały prowincje bezlegionowe. Ogólnie możemy stwierdzić, że obrona granic Imperium Romanum (w sensie administracyjnym) spoczywała na barkach konsularów.

Analizując zaprezentowane w tabeli 3 i 5 kariery *laticlavii*, można zestawić listę prawidłowości etapu pretorskiego i pokonsularnego wraz z komentarzami. Bardziej rygorystycznie zasad przestrzegano na etapie pretorskim – warunkował to młodszy wiek namiestników i ich mniejsze doświadczenie. Etap pokonsularny był mniej rygorystyczny ze względu na osoby namiestników (starsi, doświadczeni, sprawdzeni).

61 (M?) Antonius Memmius Hiero (dwukrotnie), L. Aurelius Gallus, C. Caesonius Macer Rufinianus, T. Clodius Aurelius Saturninus, T? Cuspidius Flaminius Severus (trzykrotnie), L. Fabius Cilo Septimius Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus (trzykrotnie), Q. Hedi Rufus Lollian Gentianus, [Iasdius] (dwukrotnie), C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus (dwukrotnie), L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205) (dwukrotnie), C. Memmius Fides Iulius Albius, Tib. Pontius Pontianus, P. Septimius Geta (dwukrotnie), T. Statilius Barbarus.

62 C. Caesonius Macer Rufinianus, M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior, Q. Hedi Rufus Lollian Gentianus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus (trzykrotnie), L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), T. Statilius Barbarus, M. Umbrius Primus, L. Calpurnius Proculus, P. Iulius Geminius Marcianus (dwukrotnie).

63 W *cursus honorum* P. Iuliusa Geminiusa Marcianusa po konsulacie figuruje prokonsulat Macedonii (standardowo rangi pretorskiej). Możliwe, że mamy do czynienia z sytuacją wyjątkową, podobnie, jak w wypadku C. Iuliusa Avitusa Alexianusa, prokonsula Cypru (tab. 6 oraz przypis 88).

64 Liczba ta wynika z przypisów 61 i 62, w których wyliczeni zostali odpowiednio namiestnicy prowincji cesarskich i senaccy prokonsulowie (bez powtórzeń w wypadku iteracji urzędu).

65 Dowódcami legionów byli: L. Aurelius Gallus, C. Caesonius Macer Rufinianus, L. Fabius Cilo Septimius Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus, [Iasdius], C. Iulius Septimius Castinus, L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus, L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante 203–205), C. Memmius Fides Iulius Albius, P. Septimius Geta, T. Statilius Barbarus, dwóch nie miało tej funkcji w *cursus* ((M?) Antonius Memmius Hiero, T. Clodius Aurelius Saturninus), a w dwóch wypadkach brak nam danych ze względu na uszkodzenie inskrypcji (T? Cuspidius Flaminius Severus, Tib. Pontius Pontianus).

Etap pretorski – prawidłowości

1. Namiestnikami zostawali senatorowie nie pochodzący z przydzielanej im w zarząd prowincji. W ten sposób unikano bliższych związków między namiestnikiem a mieszkańcami prowincji (np. *gens, familia*, klientela).
2. Namiestnicy nie wracali do prowincji, w której wcześniej pełnili urząd trybuna. W przeciwnym wypadku mogli spotkać dawnych towarzyszy broni i zaprzyjaźnioną ludność prowincji. Jako młodzi oficerowie mogli być pamiętani z różnych błędów i pomyłek, a także z niewłaściwych znajomości. Układ taki mógłby znacznie wpłynąć na proces sprawnego zarządzania prowincją.
3. Kuratury pojawiały się w *cursus* senatorów na różnych pozycjach. Czasami sprawiają one wrażenie „poczekalni”, czasami urlopu dla zasłużonych legatów. W obu wypadkach służyły zatrzymaniu w administracji zdolnych i chętnych do służby senatorów. Zebrane dane wskazują, że kuratury często poprzedzały legacje legionów lub legacje prowincji.
4. Namiestnictwa cesarskie byłych *tribuni laticlavii* przeważały liczebnie nad senackimi prokonsulatami. Był to skutek polityki personalnej cesarzy, którzy dobierali namiestników z doświadczeniem wojskowym. Senat obsadzając prokonsulaty kierował się innymi prawami, głównie pochodzeniem społecznym i związkami rodowymi.
5. Jeżeli w *cursus* senatora występowały prowincje: „bezlegionowa” i legionowa, to „bezlegionowa” figurowała w nim na ogół wcześniej. *Cursus* po preturze nie zaczynał się od namiestnictwa prowincji z obsadą legionową. Objęcie prowincji z obsadą legionową często było poprzedzone (niekoniecznie bezpośrednio) dowództwem legionu lub innym dowództwem wojskowym (*dux, praepositus*)⁶⁶. Zasady te są w pełni zrozumiałe i nie wymagają dodatkowych wyjaśnień.
6. Namiestnictwo prowincji z garnizonem legionowym często było wieńczone konsulem.
7. Większość namiestników prowincji mogła liczyć na otrzymanie konsulatu dodatkowego, w wyjątkowych wypadkach (patrycjusze, przyjaciele, rodzina cesarska), mógł być to konsulat zwyczajny.

Etap pokonsularny – prawidłowości

1. Namiestnicy prowincji o statusie konsularnym z reguły nie zarządzali prowincją rodzinną. Podstawą tej zasady (podobnie jak na etapie pretorskim) było odcięcie ich od kontaktów z rodziną, przyjaciółmi, klientami. Wyjątki od tej

⁶⁶ W zdecydowanej mniejszości były przypadki prowincji z obsadą legionową, których legat nie miał doświadczenia na szczeblu oficerskim. Patrz P. Cadius Sabinus, Q. Flavius Balbus, P. Plotius Romanus Cassianus Neo, Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204b = AE 1961, 37).

zasady stanowili za Sewerów dwaj senatorowie z Afryki, zaufani rodziny panującej – L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus i L. Marius Perpetuus (bracia). Pierwszy z nich na pewno był prokonsulem prowincji Africa, drugi natomiast prawdopodobnie sprawował ten urząd⁶⁷. W ich wypadku należy przyjąć, że splendor prokonsulatu miał im wynagrodzić wierną służbę, a zaufanie cesarskie sprawiło, że nagrodą był zarząd prowincji rodzinnej. Aurelianus uzyskał prokonsulat prowincji Africa po dwukrotnym prokonsulacie Asii i prefekturze Miasta. W związku z wcześniejszym wyodrębnieniem z Africa *proconsularis* prowincji Numidia nie mieli zwierzchnictwa nad legionem III Augusta.

2. Namiestnicy mogli wracać do prowincji pokonsularnej, w której wcześniej pełnili urząd trybuna. Było to przeciwieństwo zasady z etapu pretorskiego, kiedy taki „powrót” był niemożliwy. Zmiana zasady wynikała z dłuższego okresu upływającego między trybunatem a namiestnictwem pokonsularnym oraz z wyższego statusu namiestnika. Trzej senatorowie okresu Sewerów wrócili po konsulacie do prowincji, w której sprawowali trybunat wojskowy: Q. Hadius Rufus Lollianus Gentianus (trybun w Hispanii Tarraconensis, a namiestnik Hispanii citerior, części dawnej Hispanii Tarraconensis), C. Iulius Septimius Castinus (Tres Daciae), Tib. Pontius Pontianus (Pannonia inferior)⁶⁸.
3. Kuratury pokonsularne były nieliczne. W *cursus* występują na różnych pozycjach kuratury centralne: *curator alvei et riparum et cloacarum Urbis* oraz *curator aedium sacrarum et operum publicorum*, a także lokalne – miejscowości rodzinnych lub klientelnych.
4. Prowincje z obsadą legionową starano się powierzać senatorom z doświadczeniem wojskowym (*legatus legionis*, *praepositus*, *dux*). Za Sewerów tylko dwóch senatorów nie spełniało tego wymogu⁶⁹.
5. W *cursus honorum* byłych *tribuni laticlavii* występował tytuł *comes Augusti*, sugerujący przynależność jego posiadaczy do *consilium principis*.
6. Prokonsulaty prowincji Asia i Africa obejmowano po 15–25 latach od konsulatu. Z reguły był to urząd kończący kariery senatorów; niejednokrotnie jedyny pokonsularny.

⁶⁷ Przyjmuję koncepcję G. Alföldy’ego 1987, s. 195–202, który inskrypcję [L. Mariusa] Perp[etuusa] z Rzymu (CIL VI 41187/8), uzupełnił słowem *proco(n)[s(ul)]*. W tej sytuacji Perpetuus byłby prokonsulem ok. 15 lat po konsulacie.

⁶⁸ Wszyscy trzej mieli bardzo dobre relacje z panującymi: Gentianus z Severusem, Castinus z Severusem i Caracallą, a Pontianus z Caracallą i Elagabalem.

⁶⁹ Z listy trybunów *laticlavii*: (M?) Antonius Memmius Hiero, T. Clodius Aurelius Saturninus. Niejasne są przypadki T? Cuspidiusa Flaminius Severusa i Tib. Pontiusa Pontianusa, co wynika z braku kompletnych danych o ich karierze pretorskiej.

7. Wyjątkowo można było sprawować dłużej niż rok prokonsulat tej samej prowincji (*vide*: L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus).

Zasłużeni mogli liczyć na drugi konsulat – zwyczajny (pod warunkiem, że pierwszy był dodatkowy) oraz prefekturę Miasta.

B. *Angusticlavii*

W grupie 9 *angusticlavii*: 3⁷⁰ zarządzało tylko prowincjami pretorskimi, 2⁷¹ tylko konsularnymi, a 4⁷² prowincjami obu typów. Widoczna jest niewielka przewaga namiestników pretorskich nad konsularnymi (7 : 6).

W karierach pretorskich byłych trybunów *angusticlavii* znajdujemy 7⁷³ cesarskich namiestnictw, brak natomiast prokonsulatów, co wynika ewidentnie z bardzo słabego wsparcia dla awansowanych ekwitów w konserwatywnych kręgach senatorskich.

Wśród 7 namiestników prowincji pretorskich, 2⁷⁴ zarządzało prowincjami bez obsady legionowej, a 5⁷⁵ z taką obsadą. Choć prowincji pretorskich z garnizonem legionowym było niewiele (7 z 21, a po 214 r. – 6 z 21), to właśnie takie w większości otrzymywali doświadczeni senatorowie. Zarząd takiej prowincji z reguły prowadził bezpośrednio do konsulatu⁷⁶. Część z *angusticlavii* miała w *cursus* dowództwa legionu lub inne funkcje wojskowe (*praepositus*, *dux*)⁷⁷ (patrz tab. 4 i 6). Przyglądając się prowincjom z obsadą legionową stwierdzamy, że były to w pojedynczych

70 Ti. Claudius Subatianus Proculus, [L? S]ept(imius) Maria[nus], Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794).

71 Tib. Claudius Candidus, C. Domitius Antigonus.

72 Ti. Claudius Claudianus, C. Iulius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

73 Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Iulius Avitus Alexianus, [L? S]ept(imius) Maria[nus], C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794).

74 [L? S]ept(imius) Maria[nus], Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794).

75 Takimi prowincjami zarządzali: Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Iulius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

76 Patrz *cursus*: Ti. Claudius Claudianus, Ti. Claudius Subatianus Proculus, C. Iulius Avitus Alexianus, ?C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

77 Z całej grupy (9) tylko 4 (Tib. Claudius Candidus, [L? S]ept(imius) Maria[nus], M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794)) nie dowodziło legionami przed objęciem zarządu prowincji, ale za to trzech z nich miało za sobą *tres militiae* (Tib. Claudius Candidus, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794)).

przypadkach: połączone Pannonia inferior i superior⁷⁸, Pannonia inferior⁷⁹, Raetia⁸⁰, Numidia⁸¹, Moesia superior⁸².

W prezentowanej grupie namiestników 8 z 9 (ok. 89%) otrzymało konsulat dodatkowy, żaden nie otrzymał konsulatu zwyczajnego (lecz ich synowie mogli już liczyć na to stanowisko, jak np. syn lub wnuk C. Vettiusa Sabinianusa Iuliusa Hospesa). Mamy w 6⁸³ przypadkach (ok. 75%) potwierdzenie kontynuacji kariery pokonsularnej. W analizowanej uprzednio grupie *laticlavii*, karierę po konsulacie kontynuowało 22 (z 35, ok. 63%) senatorów. *Angusticlavii* przywiązywali większą wagę do karier wzmacniających prestiż (i pozycję *gens*), w przeciwieństwie do *laticlavii*, którzy dziedziczyli prestiż ich rodów.

W *cursus honorum* 6⁸⁴ namiestników prowincji konsularnych odnajdujemy 8⁸⁵ namiestnictw cesarskich (5 z obsadą legionową⁸⁶) i 3⁸⁷ prokonsulaty (Asiae, Africae, Cypri)⁸⁸. Pojawienie się prokonsulatów było *novum* wśród *angusticlavii*. Jak widać, wybrani na ten urząd zdolali uzyskać wcześniej zaufanie cesarza i wyrobić sobie w trakcie kariery odpowiednią pozycję w senacie.

Ze względu na skromny materiał źródłowy dotyczący *angusticlavii* można ustalić kilka prawidłowości na etapach pretorskim i konsularnym oraz pokusić się o zestawienie różnic w karierach *angusticlavii* i *laticlavii*.

---

78 Ti. Claudius Claudianus.

79 C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.

80 C. Iulius Avitus Alexianus.

81 Ti. Claudius Subatianus Proculus.

82 M. Macrinus Avitus Catonius Vindex. Według badań Birleya [1963, s. 109–112], prowincja ta miała przejściowo status pretorski (ok. 167–176 r.).

83 Tib. Claudius Candidus, Ti. Claudius Claudianus, C. Domitius Antigonus, C. Iulius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes, M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

84 Patrz przypis powyżej.

85 Tib. Claudius Candidus, Ti. Claudius Claudianus, C. Domitius Antigonus, C. Iulius Avitus Alexianus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes (trzykrotnie), M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

86 Ti. Claudius Claudianus, C. Domitius Antigonus, C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes (dwukrotnie), M. Macrinus Avitus Catonius Vindex.

87 C. Iulius Avitus Alexianus (dwukrotnie), C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes.

88 Cyprus był pretorską prowincją senacką, do której w 217 r. cesarz Caracalla oddelegował C. Iuliusa Avitusa Alexianusa, konsulara, byłego prokonsula prowincji Asia, szwagra cesarzowej Iulii Domny. Jak wspomniał Cassius Dio (78, 30, 2. 4) Avitus został tam wysłany jako doradca wyznaczonego losem namiestnika. Brak danych nie pozwala nam stwierdzić, jaki tytuł nosił (*proconsul?*, *consiliarius?*) i jaki był zakres jego obowiązków. Jego następcą P. *vel* Ti. Claudius Attalus Paterculianus, wysłany przez kolejnego cesarza – Macrinusa, również był konsulem i nosił tytuł prokonsula (AE 1940, 104 = AE 1950, 9). To wskazuje, że Cyprus przejściowo miał status konsularny, kolejni władcy przywrócili mu rangę pretorską.

Etap pretorski – prawidłowości

1. *Angusticlavii* mogli obejmować w zarząd rodzinną prowincję (nawet z obsadą legionową) lub pełnić w niej inne urzędy⁸⁹, czego nie mogli robić *laticlavii*. Prawdopodobnie zgoda na takie nominacje wynikała z ich niższego statusu początkowego (ekwickiego); nie stanowili oni zagrożenia dla cesarza i Imperium.
2. Kuratury pojawiały się w *cursus* byłych *tribuni angusticlavii* na pierwszym miejscu po preturze. Odwrotnie było u *laticlavii*, gdzie występowały na różnych poziomach etapu pretorskiego.
3. Brak prokonsulatów w *cursus* pretorskim *angusticlavii*, ze względu na ich słabą pozycję w senacie, odwrotnie niż u *laticlavii*.
4. Legacje legionu pojawiały się przed namiestnictwami prowincji z obsadą legionową (tak, jak u *laticlavii*).
5. Większość byłych *tribuni angusticlavii* otrzymywała w zarząd prowincje z obsadą legionową, u *laticlavii* była to mniejszość.
6. Namiestnictwo prowincji z garnizonem legionowym często było wieńczone konsulem (podobnie jak u *laticlavii*).
7. *Angusticlavii* mogli liczyć na *consulatus suffectus*, tak jak większość *laticlavii*.

Etap pokonsularny – prawidłowości

1. W *cursus* senatorów pojawiały się prokonsulaty prowincji Asia i Africa⁹⁰, co dowodzi wsparcia cesarza i rosnącej pozycji *homines novi* w senacie.
2. Kuratury pokonsularne podobnie, jak u *laticlavii*, występowały na różnych poziomach – centralnym i lokalnym.
3. Brak w *cursus* konsulatów zwyczajnych i prefektury Miasta (spotykanych u *laticlavii*).
4. Prowincje pokonsularne z obsadą legionową, funkcje *comes* czy *dux* występują często w *cursus angusticlavii*. Ponieważ mieli za sobą długą karierę i doświadczenie jest to zrozumiałe, można też założyć, że część z nich należała do *consilium principis*, podobnie jak *laticlavii*.

⁸⁹ Ti. Claudius Subatianus Proculus był namiestnikiem Numidii, z której pochodził. Inny senator – M. Macrinus Avitus Catonius Vindex był trybunem wojskowym w Britannii. Według jednej z opcji urodził się w tej prowincji (konkretnie w Camulodunum). Druga opcja wskazuje możliwość pochodzenia z Colonia Ara Agrippinensis (Germania).

⁹⁰ Wśród senatorów kontynuujących kariery po konsulacie: *angusticlavii* 2 osoby z 6 (ok. 33%), *laticlavii* 12 osób z 22 (ok. 54%).

Wnioski

Wnioski z niniejszego rozdziału przedstawiają się następująco:

- w czasach dynastii Sewerów było łącznie 38 prowincji – 11 pod zarządem senatu (9 pretorskich i 2 konsularne), natomiast 27 pod zarządem cesarza (12 pretorskich i 15 konsularnych),
- prowincje senackie nie miały obsady legionowej (poza przejściowo Numidią),
- legiony stacjonowały w 7 (z Numidią) cesarskich prowincjach pretorskich oraz 11 (od 214 r. w 12 wraz z Pannonią inferior) konsularnych,
- bez obsady legionowej obywatło się 9 prowincji cesarskich – 6 pretorskich i 3 konsularne,
- z reguły namiestnictwo prowincji senackiej trwało rok, cesarskiej 2–3 lata,
- w trakcie 42 lat rządów dynastii funkcję namiestników prowincji pełniło 840 senatorów (378 cesarskich *legati* i 462 senackich prokonsulów), czyli ok. 42–47% ogółu senatorów epoki Sewerów,
- ze 123 znanych nam senatorów z trybunatem wojskowym w *cursus* prawie co drugi (56 czyli ok. 45%) obejmował urząd namiestnika prowincji; jak już przedstawiłam, podobne proporcje dotyczyły całego senatu (ok. 42–47%), nie było więc mowy o faworyzowaniu byłych trybunów wojskowych przy tych nominacjach,
- ponad połowa namiestników, czyli 31 z 56 (ok. 55%) była na etapie pretorskim dowódcami legionów,
- z 56 zaprezentowanych senatorów konsulami zostało 43 (35 *laticlavii* i 8 *angusticlavii*), czyli ok. 77%; ze wszystkich senatorów epoki Sewerów tylko co czwarty (25%) osiągał konsulat, tak więc model kariery zaczynający się od trybunatu, poprzez obowiązkowe urzędy miejskie i dodatkowe urzędy rangi pretorskiej ponadtrzykrotnie zwiększał szanse na osiągnięcie konsulatu,
- kariery po konsulacie kontynuowało 28 byłych *tribuni laticlavii* i 6 *angusticlavii*,
- wśród 84 prokonsulatów prowincji Asia i Africa byli trybuni zajęli 14 (ok. 17% osiągalność w grupie), pozostałe 70 przypadło reszcie senatorów (ponad 5% osiągalność dla całej grupy); byli trybuni mieli więc ponad trzykrotnie większą osiągalność tych prestiżowych funkcji,
- kariery *laticlavii* i *angusticlavii* bardzo różniły się na etapie pretorskim, natomiast na etapie konsularnym były do siebie podobne (z wyjątkiem osiągalności konsulatu zwyczajnego i prefektury Miasta).

ZAKOŃCZENIE

Modele karier *tribuni laticlavii* i *tribuni angusticlavii*

Na zakończenie chciałabym przedstawić dwa modele *cursus honorum* trybunów wojskowych:

1. *Cursus honorum tribuni laticlavii*: *vigintivir*, *tribunus laticlavius*, *quaestor*, *tribunus plebis/aedilis* (*plebis* lub *curialis*), *praetor* (z opcją *candidatus Augusti* lub *adlectio* w wypadku magistratur), *curator/legatus legionis/proconsul provinciae/legatus Augusti pro praetore provinciae*, *consul suffectus* (lub *ordinarius*), *curator/legatus Augusti pro praetore provinciae/proconsul provinciae*, *consul iterum – ordinarius* (po pierwszym *suffectus*), *praefectus Urbi*.
2. *Cursus honorum tribuni angusticlavii*: etap ekwicki – *tres/quattuor militiae*: *praefectus cohortis* – *tribunus angusticlavius* – *praefectus alae* – *praefectus alae milliariae*¹, *procurator*, *adlectio in clarissimum ordinem* lub nadanie *latus clavus*; etap senatorski – *quaestor*, *tribunus plebis/aedilis plebis*, *praetor* (z opcją *adlectio* w wypadku magistratur), *curator/legatus legionis/legatus Augusti pro praetore provinciae*, *consul suffectus*, *curator/legatus Augusti pro praetore provinciae/proconsul provinciae*.

Zestawienie to pozwala uchwycić podobieństwa i różnice obu modeli. Przed kwesturą, kariery *laticlavii* z reguły były krótsze niż *angusticlavii*, a sprawowane urzędy różniły się rangą społeczną i administracyjną. Chociaż pełnienie urzędów na tym etapie nie było obowiązkowe, to dostarczało wiedzy i doświadczenia, rzutujących na przyszłość danej jednostki.

---

¹ Z zastrzeżeniem, że *quarta militia*, czyli funkcja *praefectus alae milliariae* była dość rzadka, gdyż w Imperium było 10–12 *alae milliariae*. Patrz Birley 1988, s. 106. *Quarta militia* mogła być zastąpiona innym niż prefektura tysięcosobowego skrzydła urzędem: np. w karierze Ti. Claudiusa Subatianusa Proculususa była to funkcja *subpraefectus classis praetoriae Misenatium*. Niejednokrotnie zdarzały się też poważniejsze odstępstwa od kanonu *quattuor militiae*, np. P. Valerius Maximianus po *secunda militia* (trybunat wojskowy) został: *praepositus orae gentium Ponti Polemoniani*, *missus in procinctu Germaniae expeditionis*, *praepositus vexillationum classium Misenatis et Ravennatis item classis Britanniae item equitum Afrorum et Maurorum*, *praefectus alae I Aravacorum* i dopiero później był *praefectus alae contariorum* (*quarta militia*). Więcej o karierze Maximianusa patrz Mrowiec 1989, s. 192–193.

Angusticlavii po awansie do stanu senatorskiego wkraczali na senatorską ścieżkę kariery i pełnili (tak jak *laticlavii*) magistratury (*quaestor*, *tribunus plebis*/*aedilis plebis*, *praetor*). Ten etap był wspólny dla obu modeli, a kolejność urzędów była taka sama. Jedyną różnicą był urząd *aedilis curialis* zarezerwowany dla patrycjuszy, choć nie musieli oni go pełnić, omijając ten szczebel kariery.

Po preturze, w drodze do konsulatu, *laticlavii* pełnili na ogół mniej urzędów (2–4) niż *angusticlavii* (5 i więcej). Z uwagi na niższe pochodzenie społeczne i słabe poparcie w kręgach senackich, w *cursus angusticlavii* figurowały przede wszystkim urzędy cesarskie, podczas gdy u *laticlavii* zarówno cesarskie, jak i senackie. *Angusticlavii* ze względu na doświadczenie z wcześniejszych etapów kariery mieli też w *cursus* większą liczbę urzędów wojskowych.

Pochodzenie społeczne determinowało, kto i w jakim wieku mógł osiągnąć kolejny urząd – konsulat. Patrycjusze obejmowali go mając ok. 32 lat, przedstawiciele *gentes senatoriae* ok. 35 lat, *homines novi* (awansowani ekwici) oczywiście później, z reguły po 40 r.ż. Konsulat dla większości senatorów (niezależnie od pochodzenia) stanowił zwieńczenie kariery publicznej. Jego pełnienie było potwierdzeniem wysokiego statusu społecznego, nie tylko dla uhonorowanego, ale i dla całej jego *gens*. Warto dodać, że konsulat osiągała 1/4 senatorów, co wykluczało pozostałych z dalszej kariery.

Po konsulacie modele karier byłych *tribuni laticlavii* i *angusticlavii* częściowo się upodabniały – te same namiestnictwa prowincji i prokonsulaty, podobna liczba urzędów. Jedynie w zasięgu *laticlavii* znajdował się konsulat zwyczajny i prefektura Miasta, choć należy obiektywnie przyznać, że była to opcja dostępna dla nielicznych senatorów. Dopiero potomkowie awansowanych *angusticlavii* mogli liczyć na zrównanie w szansach z członkami starych *gentes senatoriae*. W ten sposób karierę jednostki ograniczały tradycja i normy zwyczajowe obecne w rzymskim życiu politycznym. Tym samym można stwierdzić, że w epoce pryncypatu kariery senatorskie były ujęte w dość sztywne ramy, w których kluczową rolę odgrywało poparcie cesarza i pochodzenie społeczne.

Konkludując – w niniejszej pracy udało się udowodnić, że trybunat wojskowy pełniony w młodym wieku oddziaływał na całą późniejszą karierę senatorską Rzymianina.

APPENDIX

Lista trybunów wojskowych¹

1. L. Aconius Callistus (PIR² A 94; Barbieri, nr 922 et 1404; Okoń, nr 5).
2. Aelius Diodotus (PIR² A 168; Barbieri, nr 8 et 1213; Okoń, nr 14).
3. P. Aelius Symmachus (PIR² A 268; Okoń, nr 22).
4. C. Aemilius Berenicianus (PIR² A 336; Barbieri, nr 13 et 927 et 1797; Okoń, nr 26) – cos. suff. aetate Severi Alexandri.
5. [...]us L.f. Fab. Annian[us] (PIR² A 622; Barbieri, nr 1219 et 1428; Okoń, nr 58).
6. (M?) Antonius Memmius Hiero (PIR² A 851; Barbieri, nr 1225 et 1439; Okoń, nr 84) – cos. suff. ca a. 244.
7. C. Arrius Calpurnius Longinus (PIR² A 1096; Barbieri, nr 951 et 1448; Okoń, nr 109) – cos. suff. aetate Gordiani III.
8. Ti. Attius Iulianus (PIR² A 1357; Barbieri, nr 65; Okoń, nr 134).
9. L. Aurelius Gallus (PIR² A 1517; Barbieri, nr 76 et 1976; Okoń, nr 158) – cos. ord. a. 198.
10. M. Caecilius Rufinus Marianus (PIR² C 77; Barbieri, nr 97 et 1239; Okoń, nr 205).
11. C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus (PIR² C 157; Barbieri, nr 101 et 976; Okoń, nr 205).
12. C. Caesonius Macer Rufinianus (PIR² C 210; Barbieri, nr 106 et 979; Okoń, nr 205) – cos. suff. ca a. 197–198.
13. C. Calpurnius Ceius Aemilianus (Okoń, nr 226).
14. Cass[ius ...]ens *vel* Cass[ius ...]nus (Okoń, nr 247).
15. P. Catius Sabinus (PIR² C 571; Barbieri, nr 126 et 1245; Okoń, nr 261) – cos. suff. ante a. 210, cos. II ord. a. 216.
16. Q. Cerellius Apollinaris (PIR² C 665; Okoń, nr 265).

---

¹ Przy znanych nam trybunach podaję odsyłacze do podstawowej literatury przedmiotu (PIR²; Barbieri; Okoń), w przypadku anonimów umieszczam dodatkowo poświadczające ich inskrypcje. Anonimowi senatorowie znajdują się na liście zarówno wśród osób o pewnej dacie, jak i na końcu jako osoby o dacie prawdopodobnej. W związku z tym ta kategoria pojawia się w Appendixie dwukrotnie.

17. Tib. Claudius Candidus (PIR² C 823; Barbieri, nr 143; Okoń, nr 291) – cos. suff. post a. 195.
18. Ti. Claudius Claudianus (PIR² C 834; Barbieri, nr 147; Okoń, nr 296) – cos. suff. ca a. 199.
19. Ti. Cl(audius) Me[vius? P]riscus Ruff[inus I]unior (PIR² C 935; Barbieri, nr 998; Okoń, nr 316).
20. Ti. Cl(audius) Pompeianus (PIR² C 974; Barbieri, nr 169; Okoń, nr 330).
21. Ti. Claudius Subatianus Proculus (PIR² S 938; Barbieri, nr 173 et 1252; Okoń, nr 342) – cos. suff. a. 210 aut 211.
22. T. Clodius Aurelius Saturninus (Okoń, nr 353) – cos. suff. ca a. 223.
23. Clodius Marcellinus (PIR² C 1171; Barbieri, nr 178 et 1255; Okoń, nr 354).
24. T? Cuspidius Flaminius Severus (PIR² C 1633; Barbieri, nr 1011 et 1545; Okoń, nr 393) – cos. suff. ante a. 238.
25. L. Didius Marinius (PIR² D 71; Barbieri, nr 199, 1013 et 1836; Okoń, nr 396).
26. C. Domitius Antigonus (PIR² A 736; Barbieri, nr 33 et 1017 et 1222 et 1553; Okoń, nr 401) – cos. suff. ca a. 225.
27. M. Domitius Valerianus (PIR² D 168; Barbieri, nr 1019 et 1554; Okoń, nr 407) – cos. suff. a. 238/239.
28. L. Fabius Cilo Septiminus Catinius Acilianus Lepidus Fulcinianus (PIR² F 27; Barbieri, nr 213; Okoń, nr 424) – cos. suff. a. 193, cos. II ord. a. 204.
29. M. Fabius Magnus Valerianus (PIR² F 43; Barbieri, nr 215; Okoń, nr 428) – cos. suff. ca a. 180.
30. Q. Flavius Balbus (PIR² F 227; Barbieri, nr 228 et 1041; Okoń, nr 454) – cos. suff. sub Severis.
31. T. Fl(avius) Claudianus (PIR² F 236; Barbieri, nr 230; Okoń, nr 458).
32. T. Flavius Secundus Philippianus (PIR² F 362; Barbieri, nr 241; Okoń, nr 480).
33. T. Flavius Victorinus Philippianus (PIR² F 400; Barbieri, nr 245; Okoń, nr 491).
34. M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior (PIR² N 208; Barbieri, nr 2036; Okoń, nr 522) – cos. suff. ante a. 200.
35. Q. Hediū Lollianus Plautius Avitus (PIR² H 36; Barbieri, nr 330 et 1311; Okoń, nr 534) – cos. ord. a. 209.
36. Q. Hediū Rufus Lollianus Gentianus (PIR² H 42; Barbieri, nr 267; Okoń, nr 536) – cos. suff. ante a. 193.
37. M. Herennius Faustus [...] Iulius Clemens Tadius Flaccus (PIR² H 107; Barbieri, nr 270 et 1282; Okoń, nr 543) – cos. suff. ca a. 205.
38. [Iasdius] (PIR² I 10; Barbieri, nr 274 et 1284; Okoń, nr 547) – cos. suff. sub Severis.

39. L. Iulius Apronius Maenius Pius Salamallianus (PIR² I 161; Barbieri, nr 1065 et 1866; Okoń, nr 557) – cos. suff. a. 226 aut 227.
40. C. Iulius Avitus (PIR² I 190; Barbieri, nr 281 et 286 et 1287 et 1288; Okoń, nr 563) – cos. suff. sub Septimio Severo.
41. Iulius Maximianus (PIR² I 416; Barbieri, nr 765; Okoń, nr 587).
42. C. Iulius (Scapula?) Lepidus Tertullus (PIR² I 554; Barbieri, nr 298; Okoń, nr 601) – cos. suff. ca a. 195–197.
43. C. Iulius Septimius Castinus (PIR² I 566; Barbieri, nr 308 et 1075; Okoń, nr 604) – cos. suff. ca a. 212–213.
44. M. Iuventius Secundus Rixa Postumius Pansa Valerianu[s ...] Severus (PIR² I 888; Barbieri, nr 319 et 1080; Okoń, nr 630) – cos. suff. sub Severo Alexandro.
45. C. Luxilius Sabinus Egnatius Proculus (PIR² L 452; Barbieri, nr 1091 et 1637; Okoń, nr 657).
46. L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus (PIR² M 308; Barbieri, nr 356 et 1100; Okoń, nr 699) – cos. suff. ca a. 199, cos. II ord. a. 223.
47. L. Marius Perpetuus (PIR² M 311; Barbieri, nr 357 et 1320; Okoń, nr 700) – cos. suff. ante a. 203–205.
48. L. Marius Perpetuus (PIR² M 312; Barbieri, nr 1101; Okoń, nr 701) – cos. ord. a. 237.
49. M. Marius Titius Rufinus (PIR² M 320; Barbieri, nr 792 et 1104 et 1891; Okoń, nr 704) – cos. suff. post a. 231.
50. C. Memmius Fidus Iulius Albius (PIR² M 462; Barbieri, nr 367; Okoń, nr 718) – cos. suff. a. 191 aut a. 192.
51. P. Mevius Saturninus Honoratianus (PIR² M 579; Barbieri, nr 801 et 1325; Okoń, nr 727).
52. Q. Petronius Melior (PIR² P 290; Barbieri, nr 1126 et 1689; Okoń, nr 796) – cos. suff. post a. 240.
53. Petronius Priscus (PIR² P 298 et 299; Barbieri, nr 407; Okoń, nr 798).
54. P. Plotius Romanus Cassianus Neo (PIR² P 515; Barbieri, nr 2077; Okoń, nr 808) – cos. suff. ante Alexandrum Severum.
55. Pompe[ius Cassianus?] (PIR² P 596; Barbieri, nr 2258 c; Okoń, nr 820).
56. (Pomponius) Bassus (PIR² P 701; Barbieri, nr 422 et 1340; Okoń, nr 828).
57. Tib. Pontius Pontianus (PIR² P 816; Barbieri, nr 427 et 428 et 1136; Okoń, nr 842) – cos. suff. sub Antonino (Elagabalo).
58. C. Praecellius Augurinus Vettius Festus Crispinianus Vibius Verus Cassianus (PIR² P 919; Barbieri, nr 435 et 1345; Okoń, nr 853).
59. [Rubrenus] (PIR² R 117; Barbieri, nr 2090; Okoń, nr 876).
60. (Iunius) Rufinus (PIR² R 141; Okoń, nr 880).

61. Saevinus Proculus (PIR² S 62; Barbieri, nr 457 et 1354; Okoń, nr 898).
62. P. Septimius Geta (PIR² S 453; Barbieri, nr 469; Okoń, nr 914) – cos. suff. ante a. 191, cos. II ord. a. 203.
63. [L? S]ept(imius) Maria[nus] (PIR² S 469; Okoń, nr 916) – cos. suff. saec. II exeunte aut saec. III ineunte.
64. T. Statilius Barbarus (PIR² S 819; Barbieri, nr 483; Okoń, nr 937) – cos. suff. a. 198 aut 199.
65. M. Valerius Florus (PIR² V 85; Okoń, nr 981).
66. L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thrasea Priscus Minicius Natalis (PIR² V 182; Barbieri, nr 511; Okoń, nr 988) – cos. ord. a. 196.
67. C. Vettius Gratus Sabinianus (PIR² V 473; Barbieri, nr 523 et 1182; Okoń, nr 1010) – cos. ord. a. 221.
68. M. Umbrius Primus (PIR² V 897; Barbieri, nr 539 et 605; Okoń, nr 1046) – cos. suff. ca a. 185–190.
69. Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126; PIR¹ P–Z, incerti 24; Barbieri, nr 439; Okoń, nr 1076) – cos. suff. sub Septimio Severo?
70. Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080; Barbieri, nr 895 a; Okoń, nr 1077) – cos. suff. sub Septimio Severo?
71. Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204 b = AE 1961, 37; Barbieri, nr 550 a; Okoń, nr 1119) – cos. suff. sub Septimio Severo?
72. Anonymus praetor? (AE 2003, 365; Okoń, nr 1125).
73. Anonymus (CIL VI 1541 = 41133; PIR² V 701; Barbieri, nr 895; Okoń, nr 1135).
74. T. Aelius Naevius Antonius Severus (PIR² N 5; Barbieri, nr 1410; Okoń, nr 1206).
75. [L. Allius...] (PIR² A 542; Barbieri, nr 1421; Okoń, nr 1225).
76. L. Allius Volusianus (Okoń, nr 1226).
77. M. Annaeus Saturninus Clodianus Aelianus (PIR² A 615; Barbieri, nr 640; Okoń, nr 1231).
78. M. Aureli[us ...] (PIR² A 1433; Barbieri, nr 1975; Okoń, nr 1257).
79. [...] Axilius [H]onoratus (PIR² A 1684; Barbieri, nr 1485; Okoń, nr 1265).
80. [...] Bassidius? [Cor]nelianus Agrippinus (Okoń, nr 1266).
81. M. Caelius Flavus Proculus (PIR² C 133; Barbieri, nr 673; Okoń, nr 1276).
82. L. Calpurnius Proculus (PIR² C 303; Barbieri, nr 1987; Okoń, nr 1282).
83. M. Cassius (Agrippa Sanctus?) Paullinus (Augustianus Alpinus?) (PIR² C 513; Barbieri, nr 2225; Okoń, nr 1289).
84. L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis (PIR² C 692; Okoń, nr 1298) – cos. suff. saec. II/III.
85. [...]us Claud[ius] Corneli[anus] *vel* Cornelia (*tribu*?) (PIR² C 843; Barbieri, nr 694; Okoń, nr 1309).

86. Sex. Cornelius Felix Pacatus (PIR² C 1358; Barbieri, nr 715; Okoń, nr 1336).
87. Sex. Decimius Verus Barbarus (Okoń, nr 1345).
88. [...] Egr[ilius Plarianus Larcus Lep]idus [Flavius ...?] (Okoń, nr 1352) – cos. suff. sub Commodus?
89. (Fabius?) (PIR² F 14; Barbieri, nr 728; Okoń, nr 1354).
90. P. Flavonius Paulinus (PIR² F 448; Barbieri, nr 747; Okoń, nr 1386).
91. Q. Gargilius Macer Aufidianus (PIR² G 81; Okoń, nr 1393).
92. (H)aterius Latronianus (PIR² H 28; Barbieri, nr 750/1; Okoń, nr 1398).
93. Tib. Iulius Frugi (PIR² I 330; Okoń, nr 1414) – cos. suff. sub Severis?
94. P. Iulius Geminius Marcianus (PIR² I 340; Barbieri, nr 764; Okoń, nr 1415) – cos. suff. ca. a. 165–167.
95. Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus Laevillus Berenicianus (PIR² I 477; Barbieri, nr 767; Okoń, nr 1421) – cos. suff. ca. a. 178.
96. L. Iunius Aurelius Neratius Gallus Fulvius Macer (PIR² I 732; Barbieri, nr 2047; Okoń, nr 1432).
97. L. Iunius Rufinus Proculianus (PIR² I 810; Barbieri, nr 776; Okoń, nr 1437) – cos. suff. ca. a. 180.
98. [Lusius Laberius?] S[eptius] [Ruti]llianus (PIR² L 437; Barbieri, nr 2253; Okoń, nr 1447)
99. M. Macrinus Avitus Catonius Vindex (PIR² M 22; Barbieri, nr 633; Okoń, nr 1451) – cos. suff. ca. a. 175.
100. T. Marcius [C]le[mens?] (PIR² M 225; Barbieri, nr 791; Okoń, nr 1458).
101. Mar(i)us Etruscus Gal(l)ianus (Okoń, nr 1460).
102. L. Matucius Maximus (Okoń, nr 1465).
103. Cn. Minicius Tigidianus Annus Faustus (Okoń, nr 1472).
104. [...]P. Neratius M[acer *aut* -arcellus] (PIR² N 54; Barbieri, nr 2065; Okoń, nr 1480).
105. C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus (PIR² N 191, Barbieri, nr 806, Okoń, nr 1483).
106. C. Postumius Africanus (Okoń, nr 1505).
107. [P. P]os[t]umius Romulus (PIR² P 891; Barbieri, nr 829; Okoń, nr 1506).
108. [P]riscus (PIR² P 959; Okoń, nr 1509).
109. M. Roscius Lupus Murena (PIR² R 95; Barbieri, nr 838; Okoń, nr 1519).
110. Q. Servilius Pudens (PIR² S 596; Okoń, nr 1547).
111. [...]ius T[...] (PIR² T 1; Okoń, nr 1559).
112. [...]Tursidius (*aut* T. Ursidius) [...] Manilianus Titule[sius] Aelianus (PIR² V 1013; Barbieri, nr 2124 a; Okoń, nr 1566).
113. Ulpus Flavius Claudius Ponticus (Okoń, nr 1572).

114. M. Valerius Maximianus (PIR² V 125; Barbieri, nr 873; Okoń, nr 1578) – cos. suff. ca a. 185.
115. C. Vesnius Vindex (PIR² V 435; Barbieri, nr 876; Okoń, nr 1582).
116. C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes (PIR² V 485; Barbieri, nr 524; Okoń, nr 1012) – cos. suff. ca a. 175–176.
117. [...]anus S[...] (AE 2003, 1189 = AE 2004, 930 = AE 2011, 764; Okoń, nr 1593).
118. Anonymus consul (CIL VI 1553 = 41200; Barbieri, nr 1771; Okoń, nr 1606) – cos. suff. saec. II exeunte aut saec. III ineunte.
119. Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344; Okoń, nr 1618).
120. Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481; Barbieri, nr 1775; Okoń, nr 1620).
121. Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794; Okoń, nr 1611).
122. Anonymus praetor (CIL VI 31780 = 41202/3; Okoń, nr 1623).
123. Anonymus praetor (CIL VI 1554 = 41215; Okoń, nr 1624).

Bibliografia

Źródła

- L. (Claudius) Cassius Dio, *Roman History*, red. E. Cary, Oxford 1914–1927.
- M. Cornelius Fronto, *Epistulae. Ad amicos*, red. C.R. Haines, London 1988.
- Sex. Pompeius Festus, *De verborum significatione*, red. W.M. Lindsay, Leipzig 1913.
- Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, red. J.C. Rolfe, London 1927.
- Herodianos, *Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίας*, red. K. Stavenhagen, Leipzig 1922.
- Histoire Auguste, les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, red. A. Chastagnol, Paris 1994.
- T. Livius, *Ab Urbe condita*, red. W. Weissenborn, Stuttgart 1872.
- C. Plinius Caecilius Secundus, *C. Plini Caecili Secundi Epistularum libri novem: Epistularum ad Traianum liber, Panegyricus*, red. H. Keil, Th. Mommsen, Nabu Press 2011.
- Polibius, *Historiae*, red. L. Dindorf, Leipzig 1893.
- C. Sallustius Crispus, *De coniuratione Catilinae*, red. W. Hoffman, Leipzig 1957.
- C. Suetonius Tranquillus, *De vita Caesarum*, red. M. Ihm, Leipzig 1993.
- P. Cornelius Tacitus, *P. Cornelii Taciti libri qui supersunt*, t. I–II, red. E. Koestermann, Leipzig 1960–1961.
- M. Terentius Varro, *De lingua latina libri XXV*, red. R.G. Kent, Harvard 1938.
- Velleius Paterculus, *Vellei Paterculi historiam ad M. Vinicium consulem libri duo*, red. W.S. Watt, Leipzig 1988.

Literatura

- Alföldy 1967: G. Alföldy, *Die Legionslegaten der römischen Rheinarmeen. Epigraphische Studien* 3, Köln.
- Alföldy 1968: G. Alföldy, Septimius Severus und der Senat, *Bonner Jahrbücher* 168, 1968, s. 112–160.

- Alföldy 1977: G. Alföldy, *Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen. Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Führungsschicht*, Bonn.
- Alföldy 1987: G. Alföldy, Epigraphische Notizen aus Italien I. Die Inschrift eines Senators aus Rom, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 70, 1987, s. 195–202.
- Alföldy 2000: G. Alföldy, *Das Heer in der Sozialstruktur des Römischen Kaiserreiches*, [w:] red. G. Alföldy, B. Dobson, W. Eck, *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit*, Stuttgart, s. 33–57.
- Appel 2019: H. Appel, *Ite in suffragium. O wyborach w republikańskim Rzymie*, Toruń.
- Assorati 2018: G. Assorati, *Ancora sui viri militares: l'incidenza della carriera militare negli adlecti in senato degli imperatori tra I e II secolo d. C.*, [w:] red. S. Magnani, *Domi forisque. Omaggio a Giovanni Brizzi*, Bologna, s. 11–20.
- Barbieri 1952: G. Barbieri, *L'Albo senatorio da Settimio Severo a Carino (193–285)*, Roma.
- Birley 1963: A.R. Birley, *The Status of Moesia Superior under Marcus Aurelius*, *Acta Antiqua Philippopolitana. Studia Historica et Philologica*, Serdica MCMLXIII, 1963, s. 109–112.
- Birley 1981: A.R. Birley, *Fasti of Roman Britain*, Oxford.
- Birley 1991: A.R. Birley, *Locus virtutibus patefactus? Zum Beförderungssystem in der Hohen Kaiserzeit*, Opladen.
- Birley 2000: A.R. Birley, *Senators as Generals*, [w:] red. G. Alföldy, B. Dobson, W. Eck, *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit*, Stuttgart, s. 97–119.
- Birley 2003: A.R. Birley, *The commissioning of equestrian officers*, [w:] red. J.J. Wilkes, *Documenting the Roman Army. Essays in Honour of Margaret Roxan*, London, s. 1–18.
- Birley 2005: A.R. Birley, *The Roman Government in Britain*, Oxford.
- Birley 1950: E. Birley, The governors of Numidia A.D. 193–268, *Journal of Roman Studies* 50, 1950, s. 60–68.
- Birley 1953: E. Birley, *The Equestrian Officers of the Roman Army*, [w:] idem, *Roman Britain and the Roman Army. Collected Papers*, Kendal, s. 133–153.
- Birley 1954: E. Birley, Senators in the Emperor's Service, *Proceedings of the British Academy* 39, 1954, s. 197–214.
- Birley 1988: E. Birley, *Promotions and transfers in the Roman Army: senatorial and equestrian officers*, [w:] idem, *The Roman Army Papers 1929–1985*, t. I–IV, Amsterdam, s. 93–115.
- Borghesi 1864: B. Borghesi, *Œuvres complètes*, Paris.

- Brizzi 2012: G. Brizzi, *Roma. Potere e identità dalle origini alla nascita dell'impero cristiano*, Bologna.
- Campbell 1975: B. Campbell, Who Were the „Viri militares”?, *Journal of Roman Studies* 65, 1975, s. 11–31.
- Campbell 2002: B. Campbell, *War and Society in Imperial Rome 31 B.C.–A.D. 284*, London–New York.
- Chastagnol 1975: A. Chastagnol, „Latus clavus” et „adlectio”. L'accès des hommes nouveaux au sénat romain sous le Haut-Empire, *Revue de droit français et étranger* 53, 1975, s. 375–394.
- Chastagnol 1992: A. Chastagnol, *Le Sénat romain à l'époque impériale. Recherches sur la composition de l'Assemblée et le statut de ses membres*, Paris.
- Corbier 1974: M. Corbier, *L'aerarium Saturni et l'aerarium militare. Administration et prosopographie sénatoriale*, Paris–Roma.
- Corbier 1982: M. Corbier, *Les familles clarissimes d'Afrique proconsulaire (Ier–IIIe siècle)*, [w:] red. S. Panciera, *Epigrafia e ordine senatorio*, Tituli 5, Roma, s. 685–754.
- Coriat 1978: J.-P. Coriat, Les hommes nouveaux à l'époque des Sévères, *Revue de droit français et étranger* 56, 1978, s. 5–27.
- Cornell 1993: T.J. Cornell, *The end of Roman imperial expansion*, [w:] red. J. Rich, G. Shipley, *War and society in the Roman World*, London, s. 139–170.
- Dąbrowa 1990: E. Dąbrowa, Rozwój i organizacja armii rzymskiej (do początku III wieku n.e.), *Filomata*, numer specjalny 3, 1990, s. 326–424.
- Devijver 1992: H. Devijver, *The equestrian Officers of the Roman Imperial Army*, t. 1–2, Stuttgart.
- Devijver 1995: H. Devijver, *Les milices équestres et la hiérarchie militaire*, [w:] red. Y. Le Bohec, *La hiérarchie (Randordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire*. Actes du colloque de Lyon, 15–18 septembre 1994, Paris, s. 175–191.
- Devijver 1999: H. Devijver, *Les relations sociales les chevaliers romains*, [w:] red. S. Demougin, H. Devijver, M.-Th. Raepsaet-Charlier, *L'ordre équestre. Histoire d'une aristocratie (Ile siècle av. J.-C. – IIIe ap. J.-C.)*, Rome, s. 237–249.
- Dietz 1980: K. Dietz, *Senatus contra principem. Untersuchungen zur senatorischen Opposition gegen Kaiser Maximinus Thrax*, München.
- Dobson 1972: B. Dobson, Legionary Centurion or Equestrian Officer? A Comparison of Pay and Prospects, *Ancient Society* 3, 1972, s. 193–207.
- Dobson 1993a: B. Dobson, *The Roman Army: Wartime or Peacetime Army?*, [w:] D.J. Breeze, B. Dobson, *Roman officers and frontiers*, Stuttgart, s. 113–128.

- Dobson 1993b: B. Dobson, *The 'Rangordnung' of the Roman Army*, [w:] D.J. Breeze, B. Dobson, *Roman officers and frontiers*, Stuttgart, s. 129–204.
- Domaszewski 1908: A. v. Domaszewski, Die Rangordnung des römischen Heeres, *Bonner Jahrbücher* 117, 1908, s. 1–278.
- Domaszewski 1967: A. v. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Berichtigungen und Nachtrage von Brian Dobson, Köln–Graz.
- Ghaki, Laporte, Dupuis 2012: M. Ghaki, J.-P. Laporte, X. Dupuis, *Numides, Numidie*, [w:] *Encyclopédie Berbère*, Peeters Publishers, s. 5633–5668.
- Eck 1985: W. Eck, *Die Statthalter der germanischen Provinzen vom 1.–3. Jahrhundert*, Köln.
- Eck 2015: W. Eck, *Die Amtsträger: Instrumente in den Händen des Princeps und Begrenzung der Autokratie. Traditioneller Cursus und kaiserliche Ernennung*, [w:] J.-L. Ferrary, J. Scheid (red.), *Il princeps romano: autocrate o magistrato? Fattori giuridici e fattori sociali del potere imperiale da Augusto a Commodo*, Pavia, s. 613–640.
- Faure 2013: P. Faure, *L'aigle et le cep: les centurions légionnaires dans l'Empire des Sévères*, t. 1–2, Bordeaux.
- Fiebinger 1903: O. Fiebinger, *RE* IX, 1903, col. 1528–1539.
- Fitz 1993–1995: J. Fitz, *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit*, t. I–IV, Budapest.
- Frézouls 1995: E. Frézouls, *Le commandement et ses problèmes*, [w:] red. Y. Le Bohec, *La hiérarchie (Rangordnung) de l'armée romaine sous le Haut-Empire*, 1er Congrès de Lyon sur l'armée romaine, Paris, s. 157–166.
- Gagé 1971: J. Gagé, *Les classes sociales dans l'Empire romain*, Paris.
- Gizewski 2006: Ch. Gizewski, *Candidatus*, Der Neue Pauly, <https://referenceworks.brillonline.com/browse/der-neue-pauly> (19.05.2023).
- Handy 2009: M. Handy, *Die Severer und das Heer*, Berlin.
- Hošek 1985: R. Hošek, *Tituli Latini Pannoniae superioris annis 1967–1982 in Slovacia reperti*, Praha.
- Hurlet 2005: F. Hurlet, La désignation de L. Egnatius Victor Lollianus, A propos de *CIL*, VI, 41223, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 153, 2005, s. 271–279.
- Jones 1970: A.H.M. Jones, *Augustus*, London.
- Kienast 1996: D. Kienast, *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt.
- Le Bohec 2002: Y. Le Bohec, *L'armée romaine sous le Haut-Empire*, Paris (wyd. 3).
- Le Bohec 2018: Y. Le Bohec, *L'armée romaine sous le Haut-Empire*, Paris (wyd. 4).

- Leunissen 1989: P.M.M. Leunissen, *Konsuln und Konsulare in der Zeit von Commodus bis Severus Alexander (180–235 n. Chr.)*. Prosopographische Untersuchungen zur senatorischen Elite im römischen Kaiserreich, Amsterdam.
- Leunissen 1993: P.M.M. Leunissen, *Homines novi und Ergänzungen des Senats in der hohen Kaiserzeit: Zur Frage nach der Repräsentativität unserer Dokumentation*, [w:] red. W. Eck, *Prosopographie und Sozialgeschichte. Studien zur Methodik und Erkenntnismöglichkeit der kaiserzeitlichen Prosopographie*, Köln, s. 81–101.
- Levick 1967: B. Levick, Imperial control of the elections under the early Principate: Commendatio, Suffragatio, and „Nominatio”, *Historia* 16, 1967, s. 207–230.
- Mattingly 1910: H. Mattingly, *The Imperial Civil Service of Rome*, Cambridge.
- Maxfield 1972: V. Maxfield, *The Dona Militaria of the Roman Army*, Durham.
- Maxfield 1981: V. Maxfield, *The Military Decorations of the Roman Army*, London.
- Mennen 2011: I. Mennen, *Power and Status in the Roman Empire AD 193–284*, Leiden–Boston.
- Mrozewicz 1989: L. Mrozewicz, *Arystokracja municypalna w rzymskich prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie Wczesnego Cesarstwa*, Poznań.
- Der neue Pauly: *Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, red. H. Cancik, H. Schneider, Stuttgart 1996–2003.
- Okoń 1994: D. Okoń, *Consules designati sur le territoire de l'Afrique dans des sources épigraphiques*, [w:] red. L. Mrozewicz, K. Ilski, *Studia Moesiaca*, Poznań, s. 167–172.
- Okoń 2008: D. Okoń, *Consul designatus. Desygnacja na konsulat w okresie pryncypatu (30 r. p.n.e.–235 r. n.e.)*, Szczecin.
- Okoń 2009: D. Okoń, *Severi et senatores. Polityka personalna cesarzy dynastii Sewerów wobec senatorów w świetle badań prozopograficznych (193–235 r. n.e.)*, Szczecin.
- Okoń 2016: D. Okoń, Senatorial Cursus Honorum in the Period of the Republic and in the Early Empire. Selected Issues, *Mnemon* 16/2, 2016, s. 97–118.
- Okoń 2017a: D. Okoń, *Album senatorum*, t. 1, *Senatores ab Septimii Severi aetate usque ad Alexandrum Severum (193–235 AD)*, Szczecin.
- Okoń 2017b: D. Okoń, *Album senatorum*, t. 2, *Senatorowie epoki Sewerów (193–235 r. n.e.)*. Studium prozopograficzne, Szczecin.

- Okoń 2021: D. Okoń, *Gens Vettia in the Age of the Principate: C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes and C. Vettius Gratus Atticus Sabinianus – cursus honorum et matrimonia*, [w:] red. K. Balbuza, M. Duch, Z. Kaczmarek, K. Królczyk, A. Tatarkiewicz, *ANTIQUITAS AETERNA. Classical Studies Dedicated to Leszek Mrozewicz on His 70th Birthday*, Wiesbaden, s. 259–270.
- Okoń 2022: D. Okoń, Legionary legates in Britain (some remarks on the division of province). The *cursus honorum of senators* at the turn of the 2nd and 3rd century in the light of modern reaserches, *Eos* 109, 2022, s. 89–114.
- PIR¹: *Prosopographia Imperii Romani saec. I, II, III*, red. H. Dessau, E. Klebs, P. v. Rohden, Berlin 1897–1898 (editio prima).
- PIR²: *Prosopographia Imperii Romani saec. I, II, III*, red. E. Groag, A. Stein, L. Petersen, K. Wachtel, W. Eck, M. Heil, J. Heinrichs, Berlin 1933–2015 (editio altera).
- Pflaum 1948: H.-G. Pflaum, *Le Marbre de Thorigny*, Paris.
- Pflaum 1957: H.-G. Pflaum, A propos de la date de création de la province de Numidie, *Libyca*, 5, 1957, s. 61–75.
- Pflaum 1960–61: H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, t. I–III, Paris.
- Pflaum 1978: H.-G. Pflaum, *Les fastes de la province de Narbonnaise*, Paris.
- Şahin 1999: S. Şahin, *Inschriften von Perge I. Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, t. 54, Bonn.
- Saller 1982: R.P. Saller, *Personal Patronage under the Early Empire*, Cambridge.
- Saxer 1967: R. Saxer, *Untersuchungen zu den Vexillationen des römischen Kaiserheeres von Augustus bis Diokletian*, Köln–Graz.
- Settipani 2000: C. Settipani, *Continuité gentilice et continuité familiale dans les familles sénatoriales romaines à l'époque impériale*, Oxford.
- Smith 1979: R.E. Smith, Dux, praepositus, *Zeitschrift fur Papyrologie und Epigraphik* 36, 1979, s. 263–278.
- Speidel 1973: M. Speidel, The singulares of Africa and the establishment of Numidia as a province, *Historia* 22, 1, 1973, s. 125–127.
- Syme 1957: R. Syme, The friend of Tacitus, *Journal of Roman Studies* 47, 1957, s. 131–135 = *Ten studies in Tacitus*, Oxford 1970.
- Syme 1958: R. Syme, *Tacitus*, Oxford.
- Syme 1981: R. Syme, Governors dying in Syria, *Zeitschrift fur Papyrologie und Epigraphik* 41, 1981, s. 125–144.

- Syme 1988: R. Syme, *The career of Arrian*, Roman Papers, t. IV, Oxford, s. 21–49 = The Career of Arrian, *Harvard Studies in Classical Philology* 86, 1982, s. 171–211.
- Syvänne 2016: I. Syvänne, *Military History of Late Rome 284–361*, Barnsley.
- Thomasson 1960: B.E. Thomasson: *Die Statthalter der römischen Provinzen Nordafrikas von Augustus bis Diocletianus*, Lund.
- Thomasson 1984: B.E. Thomasson, *Laterculi praesidum*, t. I, Lund–Arlöv.
- Thomasson 1996: B.E. Thomasson, *Fasti africani. Senatorische und ritterliche Amtsträger in den römischen Provinzen Nordafrikas von Augustus bis Diokletian*, Stockholm.
- Thomasson 2009: B.E. Thomasson, *Laterculi praesidum, vol. I ex parte retractatum*, Göteborg.
- Zehetner 2015: S. Zehetner, The Equites Legionis and the Roman Cavalry, *Journal of Ancient History and Archeology*, 2/3, 2015, s. 17–24.
- Ziółkowski 2009: A. Ziółkowski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa.

Wykaz skrótów

- AE – L'Année Épigraphique, Paris 1888–...
- CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin 1863–...
- EDCS – Epigraphik-Datenbank Clauss/Slaby
- EDH – Epigraphische Datenbank Heidelberg
- EDR – Epigraphic Database Roma
- FIRA² = *Fontes Iuris Romani Anteiustiniani*, wyd. 2, Florence 1940–1943
- HA – *Historia Augusta*
- HEp – *Hispania epigraphica*, Madrid 1989–...
- I. Cret. – M. Guarducci, *Inscriptiones Creticae*, 4 t., Rome 1935–1950
- IvEph. – *Die Inschriften von Ephesos*, C. Börker, H. Engelmann, J. Nollé, D. Knibbe, R. Meriç, R. Merkelbach, S. Sahin, H. Wankel (et al.), Bonn 1979–1984
- IGLS – L. Jalabert, R. Mouterde, *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, Paris 1929–...
- IGR – R. Cagnat, *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, Paris 1906–1927
- I.I. – *Inscriptiones Italiae*, Rome 1931–...
- IL Afr – R. Cagnat, A. Merlin, L. Chatelain, *Inscriptions latines d'Afrique (Tripolitaine, Tunisie et Maroc)*, Paris 1923
- IL Alg – S. Gsell, H.-G. Pflaum, X. Dupuis (et al.), *Inscriptions latines de l'Algérie*, Paris, Alger 1922–...
- IL Jug – A. et J. Šasel, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt*, Ljubljana 1963–1986
- ILN – J. Gascoü, A. Chastagnol, B. Rémy (et al.), *Inscriptions latines de Narbonnaise*, Paris 1985–...
- ILS – H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae*, Berlin 1892–1916 (reedycja 1954–1955; 1962)
- IMS – *Inscriptions de la Mésie supérieure*, Belgrade 1976–...

- IRT – J.M. Reynolds, J.B. Ward-Perkins, *The Inscriptions of Roman Tripolitania*, Rome 1952 (IRT online (The inscriptions of Roman Tripolitania, 2009) = <http://inslib.kcl.ac.uk/irt2009/>)
- PIR¹ – *Prosopographia Imperii Romani saec. I, II, III* (editio prima), Berlin, 1897–1898
- PIR² – *Prosopographia Imperii Romani saec. I, II, III* (editio altera), Berlin 1933–2015
- RE – *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart 1839–1980
- RE Suppl. – *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft Pauly-Wissowa Supplementum*, Stuttgart 1903–1978
- RIB – R.G. Collingwood, R.P. Wright, *The Roman Inscriptions of Britain*, Oxford, następnie Gloucester 1965–1995
- RIT – G. Alföldy, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlin 1975
- SEG – *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Leyden 1923–1971, następnie Amsterdam 1979–...
- SupplIt – *Supplementa Italica. Nuova serie*, Rome 1981–...
- TV – A.K. Bowman, J.D. Thomas, *The Vindolanda Writing-Tablets*, London 1983–...
- ZPE – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Köln 1967–...

Wykaz tabel

Tabela 1 – Trybuni wojskowi sprawujący urząd w prowincjach zarządzanych przez krewnych	19
Tabela 2 – Wyróżnienia specjalne w karierach trybunów wojskowych	47
Tabela 3 – Stanowiska wojskowe byłych <i>tribuni laticlavii</i> (pretorskie i konsularne)	54
Tabela 4 – Stanowiska wojskowe byłych <i>tribuni angusticlavii</i> (pretorskie i konsularne)	57
Tabela 5 – Kariery byłych <i>tribuni laticlavii</i>	76
Tabela 6 – Kariery byłych <i>tribuni angusticlavii</i>	83

Indeks postaci antycznych¹

- L. Aconius Callistus – 24
Aelius Diodotus – 24
T. Aelius Hadrianus Antoninus Pius – 43, 90
P. Aelius Symmachus – 24
C. Aemilius Berenicianus – 23, 24, 39, 40, 47, 61, 76, 85, 86, 88, 89, 91
L. Alfenus Avitianus – 20
L. Alfenus Senecio – 74
[L. Allius...] – 24
L. Allius Volusianus – 24
Q. Anicius Faustus – 73, 74
M. Annaeus Saturninus Clodianus Aelianus – 25, 44, 45, 48, 56
[...]us L.f. Fab. Annian[us] – 20, 23, 39, 40, 47, 54, 59, 67
Q. Antistius Adventus Postumius Aquilinus – 38, 39
(M?) Antonius Memmius Hiero – 24, 61, 76, 85, 87, 88, 92, 94
L. Antonius Naso – 30
T. Appalius T.f. Vel. Alfinus Secundus – 43
C. Arrius Calpurnius Longinus – 25, 26, 61, 76, 85, 87, 88, 89
Ti. Attius Iulianus – 24
M. Aufidius Fronto – 73
Augustus – 34, 42, 73, 75
M. Aureli[us ...] – 56, 61, 82, 85, 86, 88, 89, 91
L. Aurelius Gallus – 25, 26, 54, 61, 77, 85, 86, 87, 88, 92
M. Aurelius Antoninus – 20, 30, 31, 32, 36, 43
M. Aurelius Antoninus (Caracalla) – 7, 18, 20, 32, 33, 36, 66, 73, 94, 96
L. Aurelius Commodus – 30, 31, 32, 33, 36, 38, 43
M. Aurelius Antoninus (Elagabal) – 34, 94
Sex. Aurelius Victor – 11
P. Axius Naso – 20
M. Bassaeus Rufus – 30
[... Bassidius?] [Cor]nelianus Agrippinus – 18
Q. Caecilius Rufinus Crepereianus – 19
M. Caecilius Rufinus Marianus – 19, 25, 54
D. Caelius Calvinus Balbinus – 66
M. Caelius Flavius Proculus – 44, 45, 48

---

¹ Indeks nie obejmuje Appendixu (którego zawartość stanowi pełna lista znanych nam trybunów) oraz bibliografii.

- C. Caerellius Fufidius Annius Ravus Pollitianus – 24, 25, 44, 45, 47, 77, 85, 88, 89, 91
- Caesennius Silvanus – 18
- C. Caesonius Macer Rufinianus – 24, 31, 32, 33, 47, 54, 61, 77, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92
- C. Calpurnius Ceius Aemilianus – 20, 25
- L. Calpurnius Proculus – 19, 24, 25, 56, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92
- P. Calpurnius Proculus Cornelianus – 19
- Camurius Numisius Iunior – 43
- Cass[ius ...]ens *vel* Cass[ius ...]nus – 19, 25
- L. Cassius Marcellinus – 19
- M. Cassius (Agrippa Sanctus?) Paullinus (Augustianus Alpinus?) – 24, 25, 26
- P. Catius Sabinus – 15, 24, 25, 61, 77, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93
- Censorinus – 66
- Q. Cerellius Apollinaris – 23, 24, 40, 41, 47
- L. Cestius Gallus Cerrinius Iustus Lutatius Natalis – 24, 56, 61, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 91
- C. Cilnius Maecenas – 17
- Claudius Aelius Pollio – 34
- P. *vel* Ti. Claudius Attalus Paterculianus – 96
- Tib. Claudius Candidus – 23, 25, 35, 38, 47, 54, 57, 59, 61, 63, 64, 65, 67, 83, 85, 87, 95, 96
- L. Claudius Cassius Dio – 7, 10, 11, 18, 21, 42, 73, 96
- Claudius (Catulus?) Gallus – 62
- Ti. Claudius Claudianus – 23, 24, 25, 40, 41, 45, 47, 57, 61, 62, 63, 66, 67, 83, 85, 86, 87, 95, 96
- [...]us Claud[ius] Corneli[anus *vel* Cornelia (tribu)?] – 24, 25, 26
- Claudius Gallus – 33
- Claudius Iulianus – 18
- Ti. Cl(audius) Me[vius?] P[ri]scus Ruff[inus] Iunior – 18, 23, 24, 39, 40, 47, 77, 85, 88, 89, 91
- Ti. Cl(audius) Pompeianus – 16, 24, 25, 26
- Ti. Claudius Subatianus Proculus – 23, 24, 25, 40, 41, 44, 45, 47, 57, 59, 61, 66, 67, 74, 84, 85, 86, 87, 95, 96, 97, 99
- Decimus Clodius Septimius Albinus – 25, 36, 37, 63
- T. Clodius Aurelius Saturninus – 23, 24, 44, 45, 47, 54, 59, 60, 61, 77, 85, 86, 87, 88, 92, 94
- Clodius Marcellinus – 23, 25
- Columella (L. Iunius Moderatus Columella) – 22
- Sex. Cornelius Felix Pacatus – 24, 25
- M. Cornelius Fronto – 18
- C. Cornelius Minicianus – 18
- P. Cornelius Tacitus – 17, 20, 22, 42, 65, 66, 73
- Q. Cornelius Valens CV[...] Honestianus Iunianus – 90
- T? Cuspidius Flaminius Severus – 23, 39, 40, 48, 62, 78, 85, 86, 87, 88, 92, 94
- L. Didius Marinus – 23, 24, 40, 41, 48
- C. Didius Saturninus – 30
- C. Domitius Antigonus – 23, 24, 32, 33, 40, 41, 48, 57, 61, 66, 67, 84, 85, 86, 87, 95, 96

- Cn. Domitius Corbulo – 66
- M. Domitius Valerianus – 18, 24, 54, 61, 66, 67, 78, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91
- Egnatius (Victor) Marinianus – 19
- [...] Egr[ilius] Plarianus Larcus Lep[idi]us
[Flavius ...?] – 24, 25, 56, 61, 82, 85, 86, 88, 89, 91
- Eutropius – 11
- (Fabius?) – 24, 56
- L. Fabius Cilo Septiminus Catinius
Acilianus Lepidus Fulcinianus – 25, 55, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 72, 78, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92
- M. Fabius Magnus Valerianus – 25, 44, 45, 48, 55, 60, 61
- Faustinianus – 18
- T. Flavius Aristus Ulpianus – 35, 37, 38
- Q. Flavius Balbus – 62, 78, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93
- T. Fl(avius) Claudianus – 24, 78, 85, 88, 89, 91
- T. Flavius Secundus Philippianus – 18, 24, 35, 36, 37, 38, 48, 55, 66, 67, 79, 85, 86, 88, 89, 91
- T. Flavius Vespasianus – 42, 66
- T. Flavius Victorinus Philippianus – 16, 24, 25, 35, 37
- Flavius Nepotianus – 65
- P. Flavonius Paulinus – 23, 24, 56
- T. Furius Victorinus – 30
- Gallienus (P. Licinius Egnatius Gallienus) – 65, 69
- Q. Gargilius Macer Aufidianus – 25, 82, 85, 88, 89, 91
- M. Gavius Appalius Maximus – 43
- M. Gavius Crispus Num[isi]us Iunior – 24, 25, 26, 43, 44, 48, 55, 61, 79, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92
- M. Gavius Maximus – 43
- Aulus Gellius – 29
- Gordianus III (Marcus Antonius Gordianus) – 11
- (H)aterius Latronianus – 16, 19, 25
- Haterius Saturninus – 19
- Q. Hedius Lollianus Plautius Avitus – 24, 25, 26, 44, 45, 48, 55, 61, 79, 85, 86, 87, 88, 92
- Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus – 16, 18, 24, 25, 26, 44, 45, 48, 55, 61, 79, 85, 86, 87, 88, 92, 94
- M. Herennius Faustus [...] Iulius Clemens
Tadius Flaccus – 24, 25, 26, 55, 61
- Herodianos – 10, 11, 66
- [Iasdius] – 24, 55, 61, 79, 85, 86, 87, 88, 92
- Iulia Domna – 96
- Cn. Iulius Agricola – 66
- L. Iulius Apronius Maenius Pius
Salamallianus – 18, 20, 23, 24, 39, 40, 48, 55, 60, 61, 66, 67, 79, 85, 86, 88, 89, 90, 91
- C. Iulius Avitus Alexianus – 23, 24, 40, 41, 48, 57, 60, 61, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 95, 96
- C. Iulius Caesar – 41, 42
- C. Iulius Cerealis – 74
- Tib. Iulius Frugi – 24, 25, 56, 61, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 91
- P. Iulius Geminius Marcianus – 23, 25, 56, 59, 61, 62, 67, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92
- Iulius Martialis – 18

Iulius Maximianus – 19, 24, 25

Iulius Maximinus – 19

Iulius Pompilius Piso T. Vibius [...]atus
Laevillus Berenicianus – 15, 23, 25, 26,
39, 40, 44, 45, 48, 56, 58, 60, 61, 62,
66, 67

M. Iulius Rufus – 30

Cn. Iulius Rufus – 30

C. Iulius (Scapula?) Lepidus Tertullus – 25,
26, 55, 61

C. Iulius Septimius Castinus – 15, 18, 19,
23, 25, 55, 61, 63, 64, 65, 67, 79, 85, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 94

Sex. Iulius Severus – 19

L. Iunius Aurelius Neratius Gallus Fulvius
Macer – 25

Iunius Blaesus – 21

C. Iunius Faustinus Postumianus – 19

[I]unius [...] [...]cus Gar[gilius] [Qui]ntil[i]
an[us] – 62

P. Iunius Iunianus Martialianus – 90

L. Iunius Rufinus Proculianus – 25, 26, 62,
82, 85, 86, 88, 89, 91

M. Iuventius Secundus Rixa Postumius
Pansa Valerianu[s ...] Severus – 16, 24,
25, 26, 62, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 91

Laelius – 65

T. Livius – 65

[Lusius Laberius? S]eptius [Ruti]lianus – 25,
26, 44, 45, 49

C. Luxilius Sabinus Egnatius Proculus – 18,
19, 24, 55

M. Macrinus Avitus Catonius Vindex – 23,
25, 31, 32, 33, 40, 41, 49, 84, 85, 87, 95,
96, 97

Maecenas (C. Cilnius Maecenas) – 17

Ti. Manilius Fuscus – 74

T. Marcus [C]le[mens?] – 24, 45, 49

Mar(i)us Etruscus Gal(l)ianus – 18

L. Marius Maximus Perpetuus Aurelianus
– 17, 23, 25, 39, 40, 45, 48, 55, 61, 63,
64, 67, 72, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92,
94, 95

L. Marius Perpetuus (cos. suff. ante a.
203–205) – 17, 18, 25, 45, 48, 55, 60, 61,
80, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 94

L. Marius Perpetuus (cos. ord. a. 237) – 18,
25, 26, 56, 61, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 91

M. Marius Titius Rufinus – 24, 56, 61, 80,
85, 86, 88, 89, 91

L. Matuccius Fuscinus – 90

L. Matucius Maximus – 25, 26

C. Memmius Fidus Iulius Albius – 20, 25,
56, 61, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92

P. Mevius Saturninus Honoratianus – 25

[...]P. Neratius M[acer *aut* -arcellus] – 24,
25, 44, 45, 49

Neratius Marcellus – 19

Neratius Priscus – 18, 19

C. Novius Rusticus Venuleius Apronianus –
24, 25, 26, 44, 45, 49

Nymphidius Lupus – 18

C. Octavius Appius Suetrius Sabinus – 62,
64

M. Opellius Diadumenianus – 34

M. Opellius Macrinus – 21, 34, 73, 96

C. Pescennius Niger – 38, 74

M. Petreius – 65

- Q. Petronius Melior – 24, 45, 48, 56, 60, 61, 66, 67
- Petronius Priscus – 25
- C. Plinius Caecilius Secundus – 17, 18, 19, 23, 42
- P. Plotius Romanus Cassianus Neo – 23, 45, 48, 62, 81, 85, 86–87, 88, 89, 91, 93
- Polibius – 29
- Pompe[ius Cassianus?] – 24, 25
- Q. Pompeius Falco – 18
- Sex. Pompeius Festus – 29
- Pomponius Bassus – 19
- (Pomponius) Bassus – 19, 21, 24, 25, 26
- C. Pomptunus – 65
- Tib. Pontius Pontianus – 24, 62, 81, 85, 87, 88, 92, 94
- C. Postumius Africanus – 19, 25, 82, 85, 88, 89, 91
- [P. P]os[t]umius Romulus – 25
- C. Praecellius Augurinus Vettius Festus Crispinianus Vibius Verus Cassianus – 24
- [Rubrenus] – 24, 56
- [P]riscus – 44, 45, 49, 83, 85, 88, 89, 91
- M. Roscius Lupus Murena – 16, 18, 25, 58, 59, 62
- Rufius Festus – 11, 29
- [...]anus S[...] – 23, 31, 32, 33, 39, 40, 48, 57, 62, 63, 67, 83, 88, 89, 91
- Saevinius Proculus – 24, 25, 26
- C. Sallustius Crispus – 65
- Satianus – 18
- P. Septimius Geta (brat cesarza Septimiusa Severusa) – 19, 23, 25, 39, 56, 60, 61, 64, 72, 73, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92
- P. Septimius Geta (syn cesarza Septimiusa Severusa) – 7, 36
- [L? S]ept(imius) Maria[nus] – 23, 24, 40, 41, 48, 84, 85, 87, 95
- L. Septimius Severus – 7, 18, 19, 20, 23, 31, 32, 36, 37, 38, 40, 43, 60, 63, 64, 73, 74, 94
- Q. Servilius Pudens – 16, 18, 25, 26, 83, 85, 88, 89, 91
- Severianus – 62
- Sosius Senecio – 18
- T. Statilius Barbarus – 31, 32, 33, 48, 56, 61, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92
- M. Statius Priscus Licinius Italicus – 19
- Suetonius Laetus – 17
- C. Suetonius Tranquillus – 17, 18, 41, 42
- Sulpicius Arrenianus – 21
- Sex. Tadius Sex. f. Vol. Lusius Nepos Paullinus – 73
- M. Terentius Varro – 15
- [...]ius T[...] – 25, 43, 44, 49
- Tiberius (Tiberius Claudius Nero) – 20, 42
- [...]Tursidius (*aut* T. Ursidius) [...] Manilianus Titule[ius] Aelianus – 18, 45, 49
- Ulpius Flavius Claudius Ponticus – 24
- Valaon – 31, 32
- Valens – 66
- L. Valerius Flaccus – 65
- M. Valerius Florus – 19, 25, 26

M. Valerius Maximianus – 23, 25, 31, 32, 33, 40, 41, 49, 57, 59, 61, 62, 66, 67, 99

L. Valerius Publicola Messalla Helvidius Thræsea Priscus Minicius Natalis – 16, 24, 26, 39, 40, 48, 62

M. Valerius Senecio – 19

Varisidius Nepos – 18

Sex. Varius Marcellus – 74, 90

Velleius Paterculus – 17

C. Velius Rufus – 63

L. Verus – 30

[...]s Verus – 34

C. Vesnius Vindex – 24

Vettius Agorius Praetextatus – 73

C. Vettius Gratus Sabinianus – 16, 25, 26, 44, 45, 48, 62

C. Vettius Sabinianus Iulius Hospes – 23, 24, 31, 40, 41, 49, 58, 60, 61, 62, 66, 67, 72, 84, 85, 86, 87, 88, 95, 96

M. Ulpianus Arabianus – 38

M. Ulpianus Traianus – 18, 42

M. Ulpianus Domitius Aristeus Arabianus – 38

M. Umbrius Primus – 24, 62, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92

Zosimos – 11

Anonymus (CIL VI 1541 = 41133) – 18, 25

Anonymus (CIL VI 31813 = 37057) – 62

Anonymus (AE 1907, 48 = IGR I 1481) – 45, 49, 83, 85, 88, 89, 91

Anonymus (AE 1950, 91 = AE 1974, 344) – 24, 57, 83, 85, 86, 88, 91

Anonymus (AE 1952, 95 = AE 1959, 204 b = AE 1961, 37) – 25, 62, 81, 85, 87, 88, 89, 91, 93

Anonymus (CIL VIII 2754 = 18129) – 90

Anonymus consul (CIL IX 1592 = ILS 1126) – 23, 24, 39, 40, 44, 45, 48, 62

Anonymus consul (CIL VI 1553 = 41200) – 23, 25, 44, 45, 49, 62

Anonymus consul? (AE 1922, 38 = ILJug 2080) – 23, 25, 31, 32, 33, 48, 62

Anonymus legatus Aquitaniae (AE 1992, 1794) – 23, 24, 40, 41, 48, 84, 85, 95

Anonymus praetor (CIL VI 31780 = 41202/3) – 25, 44, 45, 49

Anonymus praetor? (AE 2003, 365) – 31, 32, 33, 44, 45, 48, 50

Abstrakt

W trakcie 42 lat rządów Sewerów (193–235 r.) w rzymskich jednostkach wojskowych służyło ok. 588 *tribuni laticlavii* i przynajmniej pięć razy więcej *tribuni angusticlavii*. Obecnie znamy 123 osoby, które później zostały senatorami i pełniły różne funkcje w administracji Imperium.

W niniejszej monografii prezentuję ich *cursus honorum* i określam, jaki był wpływ pełnienia trybunatu wojskowego na dalszą karierę – na ile umożliwiał objęcie magistratur i urzędów rangi pretorskiej oraz perspektywicznie konsulatu i urzędów pokonsularnych.

Cztery rozdziały zawierają analizy senatorskich karier *tribuni militum* (*laticlavii* i *angusticlavii*) ujęte w sposób problemowy, z uwzględnieniem chronologii *cursus honorum*. Pośilkowałam się w nich moją typologią karier, zaprezentowaną po raz pierwszy w 2017 roku w drugim tomie monografii *Album senatorum*.

W rozdziale I niniejszej pracy przedstawiłam podstawowe informacje o trybunach: ich liczbie, nomenklaturze, trybie nominacji, okresie służby oraz pochodzeniu terytorialnym i społecznym.

W rozdziale II omówiłam grupę wyróżnień indywidualnych (*dona militaria*, *adlectio* i *commendatio Augusti*) i ich związek z uzyskiwaniem magistratur. Ustaliłam na ile wyróżnienia specjalne były pochodną zasług z okresu służby wojskowej, a na ile pochodzenia społecznego.

Rozdział III poświęciłam wyższym stanowiskom dowódczym – *legatus legionis*, *praepositus*, *dux* z zaznaczeniem zasad, które rządziły ich obejmowaniem (i wyjątkom od nich). Odpowiedziałam na pytania o kwalifikacje rzymskich senatorów do sprawowania tych funkcji oraz o istnienie kategorii *virii militares*.

W rozdziale IV zawarłam informacje na temat struktury zarządu rzymskich prowincji z uwzględnieniem proporcji między prowincjami pretorskimi i konsularnymi oraz cesarskimi i senackimi. Szczególną uwagę zwróciłam na namiestnictwa prowincji z obsadą legionową, do których objęcia predestynowane były osoby z doświadczeniem wojskowym. Wykazałam w jakiej kolejności w *cursus honorum* pojawiały się namiestnictwa prowincji i ewentualny konsulat oraz prokonsulaty Azji i Afryki.

W zakończeniu przedstawiłam dwa modele karier: *tribuni laticlavii* i *tribuni angusticlavii*, zaznaczając ich podobieństwa i różnice.

W niniejszej monografii udowodniłam, że pełniony w młodym wieku trybunat wojskowy miał duży wpływ na dalszą karierę jednostki.

Słowa kluczowe: Sewerowie, *tribuni militum*, *tribuni laticlavii*, *tribuni angusticlavii*, *cursus honorum*

Abstract

TRIBVNVS MILITVM

Senatorial careers of Roman military tribunes in the Severan era

Throughout 42 years of the Severan rule (193–235), approximately 588 *tribuni laticlavii* and at least five times more *tribuni angusticlavii* served in Roman military units. Out of these, we currently know 123 people who later became senators and performed various functions in the administration of the Empire.

In this monograph, I present their *cursus honorum* and I determine the impact of holding the military tribunate on their subsequent careers – to what extent the military tribunate made it possible for them to attain magistracies and offices of praetorian rank and, in the future, the consulship and post-consular offices.

Four chapters contain analyses of senatorial careers of *tribuni militum (laticlavii and angusticlavii)* presented in a problematic way, taking into account the chronology of the *cursus honorum*. For this purpose, I used my career typology, presented for the first time in 2017 in the second volume of the *Album senatorum* monograph.

In Chapter One, I presented basic information about the tribunes: their number, nomenclature, appointment procedure, period of service and territorial and social origin.

In Chapter Two, I discussed a group of individual distinctions (*dona militaria*, *adlectio* and *commendatio Augusti*) and their connection with attaining magistracies. I determined to what extent special distinctions were a result of merits from the period of military service, and to what extent they were due to social origins.

I devoted Chapter Three to higher command positions: *legatus legionis*, *praepositus*, *dux* with an indication of the rules that governed their attainment (and exceptions to them). I answered questions about the qualifications of Roman senators to perform these functions and about the existence of the *viri militares* category.

In Chapter Four, I included information on the structure of the governorship of Roman provinces, taking into account the proportions between praetorian and consular provinces, and imperial and senatorial provinces. I paid particular attention to provincial governorships with legions, to which people with military experience were predestined. I showed the order in which provincial governorships and a possible consulship and proconsulships of Asia and Africa appeared in the *cursus honorum*.

In the Conclusion, I presented two career models: *tribuni laticlavii* and *tribuni angusticlavii*, highlighting their similarities and differences.

In this monograph, I proved that the military tribunate held at a young age had a significant impact on a person's further career.

Keywords: Severans, *tribuni militum*, *tribuni laticlavii*, *tribuni angusticlavii*, *cursus honorum*

W serii *Szczecińskie Studia nad Starożytnością* do tej pory ukazały się:

1. *Zakład Historii Starożytnej Uniwersytetu Szczecińskiego 1985–2015*, (red.) P. Briks, M. Cieśluk, D. Okoń, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. I, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
2. *Elites in the Ancient World*, (red.) M. Baranowski, P. Briks, M. Cieśluk, D. Okoń, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. II, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego „Minerwa”, Szczecin 2015.
3. *Elity w świecie starożytnym*, (red.) K. Biały, P. Briks, M. Cieśluk, D. Okoń, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. III, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego „Minerwa”, Szczecin 2015.
4. *Kasjusz Dion. Historia rzymska: księgi seweriańskie (LXXIII–LXXX)*, wstęp, przekład i komentarz K. Biały, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. IV, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego „Minerwa”, Szczecin 2017.
5. D. Okoń, *Album senatorum*, vol. I, *Senatores ab Septimii Severi aetate usque ad Alexandrum Severum (193–235 AD)*, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. V, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2017.
6. D. Okoń, *Album senatorum*, vol. II, *Senatorowie epoki Sewerów (193–235 r. n.e.). Studium prozopograficzne*, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. VI, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2017.
7. D. Okoń, *Album senatorum*, vol. II, *Senators of the Severan Period (193–235 AD). A Prosopographic Study*, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. VII, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018.
8. *Wojskowość w świecie starożytnym*, (red.) Michał Jacek Baranowski, Weronika Sygowska-Pietrzyk, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. VIII, Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Warszawa 2021.
9. D. Okoń, *TRIBVNVS MILITVM. Kariery senatorskie rzymskich trybunów wojskowych w epoce Sewerów*, *Szczecińskie Studia nad Starożytnością*, vol. IX, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2024.

Przy analizie zebranych karier senatorskich posłużyłam się klasyfikacją, opartą na pochodzeniu społecznym oraz na przebiegu kolejnych etapów kariery (przedsenatorski, od kwestury do pretury, po preturze, po konsulacie) ze szczególnym uwzględnieniem etapu po preturze. Klasyfikację taką zaproponowałam w 2017 roku, w drugim tomie pracy *Album senatorum* – pozwala to na rekonstrukcję *cursus honorum* konkretnego senatora, co przy brakach źródłowych jest nie do przecenienia. Ze względu na to, że kariery senatorskie cechowała znaczna dynamika właśnie na etapie po preturze (pretorskim) stworzenie z niego podstawy analiz daje najlepsze wyniki.

Klasyfikacja karier:

A. Senatorskie:

- skrócone (bez urzędów rangi pretorskiej),
- krótkie (jeden urząd rangi pretorskiej),
- standardowe (2–4 urzędy rangi pretorskiej),
- długie (5 i więcej urzędów rangi pretorskiej).

B. Mieszane (urzędy ekwickie i senatorskie).

C. Nietypowe (awans senatorski na poziomie konsularnym):

- *ornamenta consularia*,
- *adlectio inter consulares*.

71-101 Szczecin, ul. Mickiewicza 64
tel. 91 444 20 06, 91 444 20 09
e-mail: wydawnictwo@usz.edu.pl
www.wn.usz.edu.pl

ISBN 978-83-7972-693-6 (online)
ISBN 978-83-7972-692-9 (print)

9 788379 726929